

0 podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata:

prilozi unaprjeđivanju socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj

Autori:

Saša Puzić
Nikola Baketa
Branislava Baranović
Margareta Gregurović
Teo Matković
Mirta Mornar
Iva Odak
Josip Šabić

IMPRESUM

Naslov:

O podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata:
prilozi unaprjeđivanju socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj

Nakladnik:

Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

Za nakladnika:

prof. dr. sc. Radovan Fuchs, ministar
dr. sc. Boris Jokić, ravnatelj

Recenzenti:

dr. sc. Martina Gaisch, znanstvena suradnica za visoko obrazovanje na veleučilištu FH Upper Austria i
austrijska stručnjakinja za socijalnu dimenziju
Martin Unger, voditelj istraživačke skupine za visoko obrazovanje na institutu IHS, Beč, Austrija

Urednik:

Saša Puzić

Lektura:

Vanja Nekich

Grafičko oblikovanje:

ILI NET d.o.o.

ISBN: 978-953-8374-05-0, **ISBN:** 978-953-6218-86-8

Potpora Europske komisije proizvodnji ove publikacije ne predstavlja potporu sadržaju koji odražava samo stavove autora i Komisija ne može biti odgovorna za uporabu sadržanih informacija.

0 podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata:

prilozi unaprjeđivanju socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj

Autori:

Saša Puzić, Nikola Baketa, Branislava Baranović, Margareta Gregurović,
Teo Matković, Mirta Mornar, Iva Odak i Josip Šabić

*Izrazi u ovom tekstu koji imaju rodni značaj (npr. student, učenik) obuhvaćaju na jednak način i muški i ženski rod.

Sadržaj

1. UVOD	7
2. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA	10
3. PREGLED LITERATURE O RECENTNIM ISTRAŽIVANJIMA PODZASTUPLJENIH I RANJIVIH SKUPINA STUDENATA U HRVATSKOJ	12
3.1. Studenti čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja.....	14
3.2. Studenti iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa	16
3.3. Studentice u tehničkom području, studenti u humanističkom području	16
3.4. Stariji studenti.....	17
3.5. Studenti s djecom.....	17
3.6. Studenti s invaliditetom	17
3.7. Studenti koji su završili strukovnu školu	19
3.8. Studenti koji rade uz studij.....	19
3.9. Studenti koji putuju na studij.....	20
3.10. Studenti djeca hrvatskih branitelja	21
3.11. Studenti pripadnici romske manjine	21
3.12. LGBTQ+ studenti	22
3.13. Studenti iz alternativne skrbi.....	22
3.14. Studenti beskućnici i oni koji se nalaze u riziku od beskućništva	23
3.15. Studenti iz ruralnih područja, manjih mjesta i otoka	23
3.16. Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice.....	24
Institucijski aspekti ranjivosti	24
3.17. Izvanredni studenti	24
3.18. Studenti stručnih studija.....	24
4. ANALIZA RECENTNIH NACIONALNIH POLITIKA I STRATEŠKIH DOKUMENATA VISOKIH UČILIŠTA U HRVATSKOJ KOJI SE ODOSE NA SOCIJALNU DIMENZIJU VISOKOG OBRAZOVANJA	27
4.1. Politike na nacionalnoj razini.....	27
4.1.1. Programski ugovori	27
4.1.2. Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije	28

4.1.3. Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019.-2021.....	29
4.1.4. Operativni program Učinkoviti ljudski potencijali (2014.-2020.), prioriteta os obrazovanje i cjeloživotno učenje.....	29
4.2. Analiza strateških dokumenata hrvatskih visokih učilišta	30
5. ANALIZA STUDENTSKOG ISKUSTVA ODABRANIH PODZASTUPLJENIH I RANJIVIH SKUPINA S FOKUSOM NA PREPOZNAVANJU PREPREKA NA STUDIJU	49
5.1. Metodologija istraživanja	49
5.1.1. Ograničenja istraživanja.....	50
5.2. Rezultati	51
5.2.1. Studenti pripadnici romske manjine	51
5.2.2. Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice	63
5.2.3. LGBTQ+ studenti.....	74
5.2.4. Studenti iz alternativne skrbi	82
5.2.5. Studentice u tehničkom području	92
5.2.6. Studenti u humanističkom području	98
5.2.7. Studenti djeca hrvatskih branitelja	105
6. SUMACIJA NALAZA S PREPORUKAMA	112
6.1. Pregled literature o recentnim istraživanjima podzastupljenih i ranjivih skupina studenata u Hrvatskoj	112
6.2. Analiza recentnih nacionalnih politika i strateških dokumenata visokih učilišta u Hrvatskoj koji se odnose na socijalnu dimenziju visokog obrazovanja	113
6.3. Analiza studentskog iskustva odabranih podzastupljenih i ranjivih skupina s fokusom na prepoznavanju prepreka na studiju.....	114
6.4. Preporuke	116
7. LITERATURA	121
Poveznice na dokumente	124
8. PRILOZI	128
Prilog 1. Protokol za fokus grupe s podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata.....	128
Prilog 2. Interview guideline for focus groups with underrepresented and vulnerable groups of students	130

1.

UVOD

1. UVOD

Suvremeno shvaćanje visokog obrazovanja podrazumijeva njegovu socijalnu dimenziju, što znači da bi visoko obrazovanje trebalo biti javno dobro dostupno svima bez obzira na društveno porijeklo, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju ili, primjerice, određena tjelesna ograničenja (Nacionalni plan, 2019). Nasuprot tome, brojna istraživanja (npr. Hauschildt i sur., 2018) kao i europski i nacionalni strateški dokumenti (npr. Yerevan Communiqué, 2015; Paris Communiqué, 2018; Nacionalni plan, 2019) upućuju da to nije tako odnosno da - parafrazirajući neke od tih dokumenata - studentska populacija koja upisuje i završava visoko obrazovanje najčešće ne odražava različitost naših društava (Paris Communiqué, 2018) pri čemu ranjive skupine studenata nisu u mogućnosti završiti studijske programe „bez prepreka koje proizlaze iz njihova socijalnog i ekonomskog statusa“ (London Communiqué, 2007).

U praksi to znači da u visokom obrazovanju postoje nejednakosti koje se mogu manifestirati kroz različite oblike isključivanja ranjivih skupina studenata koje se marginaliziraju i tretiraju kao irelevantne za obrazovnu praksu (Lynch i Baker, 2005; Hinton-Smith i sur., 2018). Ovakvo se stanje objašnjava činjenicom da studenti koji pripadaju ranjivim skupinama često ostaju izvan dominantnog diskursa te ostaju „nevidljivi“ u obrazovnoj svakodnevici koju oblikuju institucijske procedure i prakse (Reay i sur., 2001). Na taj se način učvršćuje njihov neravnopravan položaj, budući da ranjivim skupinama nerijetko nedostaju određene mogućnosti i resursi koji se unutar sustava visokog obrazovanja uzimaju zdravo za gotovo. U konačnici se nedostatak mogućnosti i resursa i njihovo institucionalno neprepoznavanje mogu manifestirati kroz slabiji akademski uspjeh i češće napuštanje studija studenata iz ranjivih skupina (Ellis, 2009; Quinn, 2013). Opisani proces isključivanja ranjivih skupina studenata može se stoga shvatiti kao rezultat interakcije institucijskih i biografskih čimbenika koji utječu na obrazovno „ponašanje“ i koji ograničavaju uspjeh u studiju (usp. Doolan i sur., 2015).

Važno je istaknuti da adresiranje prepreka s kojima se susreću studenti iz ranjivih skupina implicira da se jednakost šansi u visokom obrazovanju ne može svesti isključivo na formalno omogućavanje pristupa visokom obrazovanju, već da ono zahtijeva jasnu artikulaciju „stvarnih opcija“ kojima raspolažu različite skupine studenata (Lynch i Baker, 2005) i o kojima, u konačnici, ovisi njihov obrazovni uspjeh. Osnovni uvjet za to predstavlja identificiranje relevantnih skupina studenata kao i općih čimbenika koji pridonose njihovoj podzastupljenosti i/ili ranjivosti. Kada je riječ o hrvatskom visokom obrazovanju, ovaj je prvi korak odrađen u sklopu Nacionalnog plana za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. - 2021. (Nacionalni plan, 2019) u kojemu je prepoznato ukupno osamnaest podzastupljenih i ranjivih skupina studenata¹. Pojam „ranjivosti“ se pritom definira kroz „veći rizik izloženosti teškoćama u obliku akademske ili društvene integracije“ odnosno kroz „manje mogućnosti za neke aspekte studiranja poput međunarodne mobilnosti“ (Nacionalni plan, 2019). Ovakvo određenje pojma ranjivosti korespondira s pretpostavkom da se studenti iz ranjivih i podzastupljenih skupina kroz svoj studij susreću sa specifičnim preprekama povezanim s njihovim društvenim položajima i identitetima. Prepoznavanje spomenutih prepreka osnovni je uvjet za jačanje socijalne dimenzije visokog obrazovanja odnosno za proširenje „stvarnih opcija“ uspješnog studiranja i završavanja studija. Fokus ove studije je stoga stjecanje dubljeg uvida u studentsko iskustvo kako bi se na taj način prepoznale relevantne prepreke koje proizlaze iz pripadnosti ranjivoj skupini. U tu svrhu analiziraju se podaci prikupljeni kroz fokus grupe i intervju s odabranim podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata. Kako je iz tehničkih razloga bilo nemoguće obuhvatiti svih osamnaest skupina popisanih u Nacionalnom planu, ograničili smo se na neke dosad manje istražene skupine: studente izbjeglice i tražitelje azila, studente

---

¹ Prema Nacionalnom planu (2019) to su: studenti čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja, studenti iz obitelji nižeg ekonomskog statusa, studentice u tehničkom području i studenti u humanističkom području, stariji studenti, studenti s djecom, studenti s invaliditetom, studenti koji su završili strukovnu školu, studenti koji rade uz studij, studenti koji putuju na studij, studenti djeca hrvatskih branitelja, studenti pripadnici romske manjine, studenti pripadnici LGBT orijentacije, studenti iz alternativne skrbi, studenti beskućnici i oni koji se nalaze u riziku od beskućništva, studenti iz ruralnih područja, manjih mjesta i otoka, izbjeglice i tražitelji azila, izvanredni studenti i studenti stručnih studija.

pripadnike romske manjine, LGBTQ+ studente, studente iz alternativne skrbi, studentice u tehničkom području, studente u humanističkom području te studente djecu hrvatskih branitelja.

Pored nalaza o studentskom iskustvu odabranih podzastupljenih i ranjivih skupina studenata, istraživanje uključuje i dvije komplementarne analize vezane uz socijalnu dimenziju visokoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj. Prva se odnosi na pregled literature o recentnim istraživanjima podzastupljenih i ranjivih skupina studenata u Hrvatskoj, a druga na analizu recentnih nacionalnih politika i strateških dokumenata visokih učilišta u Hrvatskoj.

2.

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

2. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja bio je empirijska analiza uvjeta i pretpostavki za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokoškolskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj.

Sukladno ovako postavljenom cilju istraživanja definirani su sljedeći istraživački problemi:

- Koje su recentne spoznaje o podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata u Hrvatskoj?
- Na koji način recentne nacionalne politike i strateški dokumenti sveučilišta, veleučilišta i visokih škola adresiraju socijalnu dimenziju visokog obrazovanja?
- Kakvo je iskustvo studiranja studenata koji pripadaju odabranim podzastupljenim i ranjivim skupinama?
- Koji su razlozi otežanog studiranja ili potencijalnog isključivanja iz sustava visokog obrazovanja studenata koji pripadaju podzastupljenim i ranjivim skupinama?
- Koje su potrebe studenata iz podzastupljenih i ranjivih skupina vezano uz studiranje?

3.

PREGLED LITERATURE O RECENTNIM ISTRAŽIVANJIMA PODZASTUPLJENIH I RANJIVIH SKUPINA STUDENATA U HRVATSKOJ

- 3.1. **Studenti čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja**
- 3.2. **Studenti iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa**
- 3.3. **Studentice u tehničkom području, studenti u humanističkom području**
- 3.4. **Stariji studenti**
- 3.5. **Studenti s djecom**
- 3.6. **Studenti s invaliditetom**
- 3.7. **Studenti koji su završili strukovnu školu**
- 3.8. **Studenti koji rade uz studij**
- 3.9. **Studenti koji putuju na studij**
- 3.10. **Studenti djeca hrvatskih branitelja**
- 3.11. **Studenti pripadnici romske manjine**
- 3.12. **LGBTQ+ studenti**
- 3.13. **Studenti iz alternativne skrbi**
- 3.14. **Studenti beskućnici i oni koji se nalaze u riziku od beskućništva**
- 3.15. **Studenti iz ruralnih područja, manjih mjesta i otoka**
- 3.16. **Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice**
Institucijski aspekti ranjivosti
- 3.17. **Izvanredni studenti**
- 3.18. **Studenti stručnih studija**

3. PREGLED LITERATURE O RECENTNIM ISTRAŽIVANJIMA PODZASTUPLJENIH I RANJIVIH SKUPINA STUDENATA U HRVATSKOJ

Ovaj se pregled nadovezuje na dokument „Podzastupljene i ranjive skupine u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj“, objavljen kao prilog Nacionalnog plana za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. - 2021., a kojeg je 2016. godine izradila Nacionalna skupina za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja. Dotični je dokument sadržavao pregled spoznaja o aspektima podzastupljenosti i ranjivosti za osamnaest skupina. Nakana ovog pregleda je na sustavan način nadovezati se i prikazati napredak spoznaja o pristupu i izazovima sudjelovanja u visokom obrazovanju s obzirom na sve izvorno navedene karakteristike.

U tu je svrhu provedeno pretraživanje znanstvenih radova i izvještaja objavljenih između 2016. i početka 2020. godine. Pretragom je početno identificiran skup radova i studija (a) koji su se referirali na radove koji su se odnosili na Hrvatsku citirane u izvornom pregledu, (b) koje su izradili autori citirani u izvornom pregledu te (c) radove na hrvatskom jeziku ili u hrvatskim znanstvenim publikacijama koji su sadržavali naziv pojedine skupine ili aspekta ranjivosti u naslovu, ključnim riječima ili sažetku. Ukoliko su radovi pronađeni po takvom kriteriju sadržavali nove empirijske spoznaje o pristupu ili zastupljenosti dotične skupine u visokom obrazovanju, te smo nalaze saželi u ovom pregledu. Ovaj smo postupak vodili iterativno.

Tako smo identificirali ukupno 28 referenci koje izvorno uvode nove spoznaje o jednoj ili više podzastupljenih ili ranjivih skupina u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj. Među njima se nalazi i više studija temeljenih na istraživanjima u organizaciji Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja, kao i nacionalna Eurostudent VI publikacija. Na žalost, u vrijeme pripreme studije još nisu objavljeni podaci Eurostudent VII istraživanja iz 2019. godine.

Tablica 1: Pregled identificiranih novih relevantnih referenci po temama i godinama (2016. - 2019.)

God	Referenca	Studenti čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja	Studenti iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa	Studentice u tehničkom području, studenti u humanističkom	Stariji studenti	Studenti s djecom	Studenti s invaliditetom	Studenti koji su završili strukovnu školu	Studenti koji rade uz studij	Studenti koji putuju na studij	Studenti djeca hrvatskih branitelja	Studenti pripadnici romske manjine	LGBTQ+ studenti	Studenti iz alternativne skrbi	Studenti beskućnici i oni koji se nalaze u riziku od beskućništva	Studenti iz ruralnih područja, manjih mjesta i otoka	Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice	Izvanredni studenti	Studenti stručnih studija
2016.	Klepač, 2016.															X			
	Vučković Juroš i Tokić Milaković, 2016.		X																

God	Referenca	Studenti čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja	Studenti iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa	Studentice u tehničkom području, studenti u humanističkom	Stariji studenti	Studenti s djecom	Studenti s invaliditetom	Studenti koji su završili strukovnu školu	Studenti koji rade uz studij	Studenti koji putuju na studij	Studenti djeca hrvatskih branitelja	Studenti pripadnici romske manjine	LGBTQ+ studenti	Studenti iz alternativne skrbi	Studenti beskućnici i oni koji se nalaze u riziku od beskućništva	Studenti iz ruralnih područja, manjih mjesta i otoka	Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice	Izvanredni studenti	Studenti stručnih studija
2017.	Bošković, Ilić-Stošević i Skočić-Mihić, 2017.						X												
	Franz, Branica i Urbanc, 2017.													X					
	Goršić, 2017.																X		
	Košutić, 2017.		X																
	Kovač, 2017.										X								
	Mreža mladih Hrvatske, 2017.								X										
	Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017.		X																
	Salaj i Kiš-Glavaš, 2017.						X												
	Salaj, 2017.						X												
Spajić Vrkaš i Potočnik, 2017.	X	X					X	X											
2018.	Ćosić, 2018.			X															
	Doolan, Puzić i Baranović, 2018.	X																	
	Klarin, Šimić Šašić i Sučić Šantek, 2018.						X												
	Kovač i Jurajda, 2018.										X								
	Kunac, Klasnić i Lalić, 2018.											X							
	Pažur Aničić, Šimić i Divjak, 2018.																		X
	Rogošić, 2018																	X	
	Rubil, Stubbs i Zrinščak, 2018.		X																
Urbanc, Sladović Franz i Branica, 2018.													X						
2019.	Agencija za znanost i visoko obrazovanje, 2019.																		X
	Bandalović, Šuljug Vučica i Gvozdenović, 2019.								X										
	Jokić, 2019.							X											
	Odak i Puzić, 2019.	X																	
	Rimac, Bovan i Ogresta, 2019. (Eurostudent VI)	X			X	X	X	X						X				X	
	Ristić Dedić, 2019.														X				
	Šabić, 2019.							X											
Ukupno referenci o skupini:		4	5	1	1	1	5	4	3	0	2	1	0	2	1	2	1	2	2

Napomena: Pune reference radova mogu se pronaći u popisu literature.

S obzirom na dinamiku znanstvenog objavljivanja, svi se ovdje prikazani radovi temelje na istraživanjima provedenima prije usvajanja Nacionalnog plana u 2018. godini, a mnoga i prije objave izvornog preglednog dokumenta „Podzastupljene i ranjive skupine u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj“. I te su reference uključene u prikaz ukoliko su objavljene nakon ranijeg preglednog dokumenta, kako ne bismo propustili prikazati relevantne spoznaje objavljene u međuvremenu. Stoga smo ovdje uz svaki nalaz predstavili i podatke na kojima se temelje te godinu provedbe istraživanja. S obzirom na to da svi izvorni podaci prethode Nacionalnom planu za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja, ovaj pregled treba poimati kao osvježanje spoznaja o baznom stanju u vrijeme iniciranja Nacionalnog plana, a ne kao procjenu promjena tijekom njegove implementacije.

Prije prikaza ažuriranih nalaza valja napomenuti kako prikazane spoznaje o zastupljenosti i ranjivosti pojedinih skupina nisu ishod „prirodnog“ stanja već trenutno postojećeg sustava potpora za ove skupine te čitave ekologije obrazovnih i socijalnih politika na snazi u Republici Hrvatskoj. Također, prikazane skupine ne predstavljaju strogo razdvojene kategorije, već su pojedini aspekti ranjivosti često povezani, a pojedince može karakterizirati ranjivost prema više kriterija. Tako se, primjerice, kategorije studenata čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja i niži socioekonomski status uvelike preklapaju, a tim kategorijama pripada i većina mladih iz romske zajednice. Mogućnost njihovog pristupa visokom obrazovanju u velikoj mjeri oblikuje i vrsta srednjeg obrazovanja, mahom strukovnog, koje su prethodno pohađali. Također, velika su preklapanja i između skupine starijih studenata, studenata s djecom i studenata u radnom odnosu (koji pak većinom studiraju kao izvanredni studenti). Valja uzeti u obzir i mogućnost pojave intersekcionalnosti, odnosno da se različiti aspekti ranjivosti međusobno pojačavaju kada su zajedno prisutni. Pojedine ovdje sumirane analize naprosto su prikazivale opservirane izazove ili razlike među skupinama, dok su druge analize raščlanjivale specifični doprinos određenog aspekta na pristup odnosno ranjivost u kontekstu visokog obrazovanja.

3.1. Studenti čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja

U okviru istraživanja o željama, planovima i stavovima hrvatskih srednjoškolaca provedenog između listopada i prosinca 2017. godine, a na poduzorku 4501 učenika završnih razreda srednjoškolskih programa koji omogućuju polaganje državne mature, utvrđene su snažne razlike u namjeri pohađanja visokog obrazovanja s obzirom na stupanj obrazovanja roditelja (Odak i Puzić, 2019). Tako je među učenicima posljednjeg razreda četverogodišnjih i petogodišnjih programa namjeru upisa visokog obrazovanja iskazalo 93,4% učenika s oba visokoobrazovana roditelja, 88,8% učenika s jednim visokoobrazovanim roditeljem, 80,7% učenika čija oba roditelja imaju srednje obrazovanje (a koji čine 45% svih učenika) te 68,2% učenika kojima samo jedan roditelj ima srednje obrazovanje. Ove su razlike s obzirom na obrazovanje roditelja bitno manje među učenicima gimnazijskih programa (od 92,7% do 96,7% namjerava upisati studij), ali i među učenicima strukovnih programa (53,9%, 65,3%, 73,4% i 73,0%), što znači da značajan dio razlike proizlazi iz kompozicijskog efekta, odnosno veće zastupljenosti djece slabije obrazovanih roditelja u strukovnim programima: dok 66,5% djece u četverogodišnjim i petogodišnjim strukovnim programima nema ni jednog visokoobrazovanog roditelja, to je slučaj s 39,1% djece u gimnazijskom obrazovanju. S razinom obrazovanja roditelja linearno raste i uvjerenost u uspješnost polaganja ispita državne mature, upisa i završetka željenog studija. Iako ne postoje veće razlike u korištenju formalnih izvora informiranja o visokom obrazovanju, a nižu informiranost o upisima iskazuju tek učenici kojima najviše jedan roditelj ima srednje obrazovanje, učenici koji imaju visokoobrazovane roditelje češće koriste informacije o studijima koje su im pružile bliske osobe, što ukazuje na ulogu socijalnog i kulturnog kapitala u informiranju o visokom obrazovanju. Valja napomenuti da ova analiza nije obuhvatila petinu generacije koja je pohađala trogodišnje srednje obrazovanje, među kojima je najviše učenika niskog socioekonomskog statusa, a čiji je put do pristupa državnoj maturi i visokom obrazovanju i formalno izuzetno zahtjevan.

U istraživanju provedenom na 2000 mladih u dobi 15 - 29 godina između travnja i lipnja 2013. godine također je utvrđeno kako su procjene mladih o ključnoj kompetenciji poznavanja stranih jezika linearno povezane s razinom obrazovanja roditelja (Spajić Vrkaš i Potočnik, 2017), što može otežati nastavak školovanja, a posebno iskustva međunarodne mobilnosti.

Kad su u pitanju osobe koje su posjedovale aspiracije i savladale prepreku upisa studija, relevantne su spoznaje dobivene kroz istraživanje Eurostudent VI iz 2016. godine:

Istim nije utvrđena velika zastupljenost socijalne reprodukcije u vidu upisa djece na isti studij koji su studirali njihovi roditelji (3%), te među upisanima nije utvrđena stratifikacija u vidu statistički značajne pristranosti izbora sveučilišta, veleučilišta ili visoke škole s obzirom na razinu obrazovanja roditelja (Rimac i sur., 2019: 33).

U aspektu stanovanja, studenti s nižim obrazovnim postignućem roditelja nešto češće ostvaruju smještaj u studentskim domovima, ali i u najmu, odnosno rjeđe stanuju u vlastitom ili roditeljskom stanu, što ukazuje na potrebu za potporama za stanovanje prema socioekonomskom statusu, odnosno kako su subvencije neadekvatne (Rimac i sur., 2019: 44–45).

Također, studenti djeca roditelja s osnovnim obrazovanjem stalno su zaposleni u 54% slučajeva, za razliku od tek 22% studenata čiji roditelji imaju visoko obrazovanje (Rimac i sur., 2019: 67).

Troškovi studija za djecu roditelja sa srednjim i visokim obrazovanjem slični su, osim veće kreditne opterećenosti prvih, dok su za djecu slabije obrazovanih niži (Rimac i sur., 2019: 66–67), što je različito od nalaza prethodnog vala Eurostudent 2012 gdje su troškovi djece slabije obrazovanih bili nešto viši (ponajviše zbog kredita), a djeci roditelja sa srednjim obrazovanjem niži. Ovakvi rezultati traže dodatne analize i usporedbe temeljem izvornih podataka.

Iskustvo i namjere studiranja u inozemstvu unutar Eurostudent VI istraživanja ostale su snažno povezane s obrazovanjem roditelja kao i u prethodnom istraživanju iz 2014. godine (Rimac i sur., 2019: 91–92).

U ranijem istraživanju utvrđene razlike u procjeni izgleda na tržištu rada nakon završetka studija u 2016. godini nisu bile prisutne (Rimac i sur., 2019: 86).

Detaljnou analizom izvora financiranja u Eurostudent VI istraživanju u 2016. godini utvrđeno je kako stipendije, posebno nacionalne (MZO, nacionalni izvori koje ne treba vraćati) češće primaju studenti čiji roditelji imaju niže obrazovanje (posebno osnovno) (Rimac i sur., 2019: 72-73), što ukazuje na uspješno ciljanje stipendija, iako i dalje manjina ovih studenata prima stipendiju. No nažalost, to nije vidljivo kada se radi o financijskim instrumentima pomoći studentima od strane visokih učilišta, koja se vode isključivo mjerilima uspješnosti studiranja (Rimac i sur., 2019: 94).

Konačno, temeljem polustoljetnog pregleda literature o društvenim nejednakostima u pristupu visokom obrazovanju od 1960. i statističkim podacima o obrazovnoj strukturi roditelja studenata između 2001. i 2011. godine, Doolan i suradnici (2018) konstatiraju kako su se, unatoč povećanoj ukupnoj participaciji u visokom obrazovanju, razlike u nastavku školovanja, odabiru vrste studija (stručnog ili sveučilišnog) te mjesta studiranja (Zagreb ili druga učilišta) s obzirom na socijalni status i obrazovanje roditelja pokazale postojanim kroz generacije. Prema autorima, to sustav visokog obrazovanja u Hrvatskoj svrstava među socijalno isključivije, za što autori vide uzroke u stratificiranom srednjem obrazovanju s elitnim gimnazijskim programima te reprodukciji klasno podrazumijevanih obrazovnih putanja karakterističnih za određeni habitus. Nejednakosti su postojane (u razdoblju koje autori promatraju, dakle do 2011./12.) unatoč intervencijama na razini sustava visokog obrazovanja usmjerenih financijskoj kompenzaciji deprivilegiranih studenata kroz (su)financiranje troškova prehrane, školarine, stanovanja ili stipendije tijekom samog studija. Ipak, valja napomenuti da su tijekom 2010-ih alokacije stipendija i domskog smještaja u većoj mjeri usmjereni prema kriteriju potrebe, a manje temeljem uspjeha, na što ukazuju i pomaci uočeni unutar subsekvencijalnih Eurostudent istraživanja.

3.2. Studenti iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa

Posljednjih je godina objavljen veći broj istraživanja koji je tematizirao pristup visokom obrazovanju iz perspektive siromaštva i ekonomskog statusa.

Ohrabrujući je nalaz studije iz 2016. godine provedene na 207 kućanstava s djecom koja odrastaju u siromaštvu (Rubil i sur., 2018) kako 42% roditelja djece primatelja zajamčene minimalne naknade smatra da bi njihova djeca trebala steći visoko obrazovanje (iako je značajan dio skeptičan da će u tome i uspjeti), dok steći visoko obrazovanje očekuje 31% anketiranih osnovnoškolaca iz ove skupine.

Sukladno tome, na temelju tri fokus grupe provedene 2015. godine s 21 učenikom srednje škole koji žive u obiteljima korisnicima zajamčene minimalne naknade u siromašnijoj i bogatijoj zajednici, više aktera je naglasilo pristup visokom obrazovanju kao način izlaza iz siromaštva, ali se kao problem javljaju nedostatak sredstava za školovanje i studij te nemogućnost izbora škole i programa obrazovanja prema interesu i talentima, jer se škola bira prema „prostornoj dostupnosti“, posebno u siromašnijim sredinama (Radović i sur., 2017).

O značaju ekonomskih čimbenika za nastavak školovanja kazuje i rezultat istraživanja na 2000 mladih iz 2013. godine, gdje je od 25,1% mladih koji su prekinuli ili namjeravali prekinuti školovanje, njih 47% (11,9% od svih anketiranih mladih) kao razlog navelo financijske poteškoće, koje su za svaku skupinu bile najučestaliji razlog, a posebno prisutni među mladima iz kućanstva s nižim obrazovanjem roditelja i prihodima kućanstva ispod 8000 HRK (Spajić Vrkaš i Potočnik, 2017: 107).

Prema istraživanju iz 2015. u sklopu ESF projekta „Obrazovni ishodi i radne karijere mladih odraslih u siromaštvu“ sa 105 mladih (u dobi 18 - 29 godina) koji su tijekom srednje škole barem tri godine bili primatelji socijalne pomoći (Vučković Juroš i Tokić Milaković, 2016), ukupno je 33% sudionika trenutno studiralo ili uspješno završilo studij, a utvrđena je blaga pozitivna povezanost pozitivnog obrazovnog ishoda s obrazovnim resursima i predmetima i praksama visoke kulture u kućanstvu, nešto snažnija povezanost ekstrakurikularnih aktivnosti s pohađanjem studija te negativna veza roditeljskog angažmana tijekom osnovne škole i sudjelovanja na studiju (izgledno je kako je taj angažman bio kompenzacijske prirode).

Ulogu posjedovanja kulturnog kapitala u obrazovnim aspiracijama u kontekstu socioekonomskog statusa analizirala je Košutić (2017) temeljem ankete iz 2014. godine provedene na 534 studenata završnog razreda 18 srednjih škola iz Zagreba i Zagrebačke županije. Analiza je utvrdila povezanost materijalnog kulturnog kapitala (knjige, obrazovni resursi) s ocjenama. Međutim očekivanja upisa na stručni studij pokazala su se povezanim s nižim školskim uspjehom, pohađanjem strukovne škole, višim materijalnim kulturnim kapitalom i podrazumijevanjem studiranja, dok su se očekivanja upisa na sveučilišni studij pokazala povezanim s višom razinom utjelovljenog kulturnog kapitala (kulturne prakse, ekstrakurikularne aktivnosti, čitanje), višim školskim uspjehom, pohađanjem gimnazije i podrazumijevanjem studiranja. Zanimljivo je da u analitičkim modelima koji uzimaju u obzir gore navedene čimbenike više nije utvrđen zasebni doprinos roditeljskog kulturnog kapitala, socioekonomskog statusa ili obrazovanja roditelja za očekivanje upisa studija.

3.3. Studentice u tehničkom području, studenti u humanističkom području

Prema podacima DZS-a koje objedinjuje Eurostat (Eurostat, 2020), zastupljenost muškaraca i žena u pojedinim ISCED obrazovnim područjima u visokom obrazovanju je stabilna proteklih godina, pri čemu žene čine 56,5 - 57,0% ukupnog studentskog tijela između 2013. i 2018. godine. Također, ovaj izvor omogućava precizniju identifikaciju područja s feminiziranom i maskuliniziranom studentskom populacijom. Uz izuzetak obrazovnog područja obrazovanja gdje 87% polaznika čine djevojke segregacija nije toliko visoka na razini općih područja umjetnosti i humanističkih znanosti (67%) kao

ni društvenih znanosti općenito (72%), dok u inženjerskom području studira 28% djevojaka, a u IKT području 22%. Razlike su značajno izraženije na razini detaljnog područja studija, gdje udio djevojaka na studiju nadilazi 80% u područjima predškolskog obrazovanja i razredne nastave, jezika, književnosti i lingvistike, psihologije, biokemije, prehrambene industrije, sestrištva, farmacije i socijalnog rada. S druge strane, djevojke čine manje od 20% studentskog tijela samo u inženjerskim potpodručjima obrazovanja vezanog uz električnu energiju i energetiku, elektroniku i automatizaciju, mehaniku i obradu metala te vozila, brodove i zrakoplove.

Iskustvo studiranja u rodno atipičnom studijskom programu proučavalo se u samo jednom pronađenom radu objavljenom tijekom promatranog razdoblja. Istraživanje je provedeno na studiju socijalne pedagogije kao egzemplarnom studiju pomažućih profesija gdje muški studenti čine tek 7 - 8% upisanih studenata, u obliku fokus grupa provedenih početkom 2016. godine s 13 redovnih studenata (Ćosić, 2018). Studente koji su upisali ovaj studij privukli su interes i motivacija za područje te pozitivna iskustva sa zaposlenima u struci. Raspoznaju veću sklonost muških odustajanju i veću usmjerenost djevojaka na obrazovni uspjeh i postignuće. Nisu utvrđena negativna iskustva muških studenata, ali postoji dojam očekivanja pa i pritisaka nastavnika i kolegica za posebnom participacijom ili refleksijom muških kolega. Prisutno je iskustvo pozitivne diskriminacije te veće osjetljivosti koju studenti tumače kao prilagodbu feminiziranom socijalnom okruženju, uključujući osjetljivost na rodne razlike. Studenti opisuju vlastitu zatečenost i iznenađenje okoline na razinu feminiziranosti studija te iskazuju želju za rodnim uravnoteženjem, ali ne nauštrb jednakih kriterija upisa. Iako rodne karakteristike ne doživljavaju presudnim, postoji percepcija prednosti muškaraca u izravnom radu s korisnicima (niža agresivnost korisnika), posebno odraslim i u zatvorskom sustavu te prilikom zapošljavanja u struci. U razdoblju 2016. - 2019. kvantitativna istraživanja ili istraživanja iskustva studentica na rodno tipičnim muškim studijima nisu pronađena.

3.4. Stariji studenti

Eurostudent IV-VI istraživanja pružaju indiciju stabilne dobne strukture studentskog tijela. U razdoblju 2010. - 2016. godine koje obuhvaćaju ova tri vala istraživanja, udio studenata koji su upisali prvi stupanj studija nakon 20. godine je blago porastao s 8,0% na 9,3%. Ovi studenti kada upišu studij, češće upisuju veleučilišta i visoke škole te studiraju kao izvanredni studenti.

Valja napomenuti kako studenti koji su upisali studij nakon 21. godine u Eurostudent VI istraživanju nisu iskazali nižu predanost diplomu i završetku studija od studenata koji su upisali studij mlađi (Rimac i sur., 2019: 84).

3.5. Studenti s djecom

I unutar Eurostudent VI (2016.) istraživanja, studenti s djecom čine tek 1,2% studenata mlađih od 30 godina, ali čak 51,3% studenata u dobi 31 - 55 godina. Isti su studenti najčešće ujedno i stalno zaposleni (61,5%) (Rimac i sur., 2019: 34).

Iskustvo i namjere studiranja u inozemstvu unutar Eurostudent VI za studente-roditelje još su nepovoljnije nego u istraživanju iz 2014: 0,3% ima takvo iskustvo, a 3,5% namjeru, dok je dvije godine ranije 10% iskazivalo takvu namjeru (Rimac i sur., 2019: 91-92).

3.6. Studenti s invaliditetom

Iz podataka Eurostudent VI (2016.) istraživanja čini se da je udio studenata koji izvještavaju o poteškoćama blago umanjen u odnosu na ranija istraživanja (2010: 15%, 2014: 14%, 2016: 10,8%), pri čemu je relativna

zastupljenost poteškoća ostala stabilna. U valu istraživanja iz 2016. je po 0,8% studenata naznačilo kako ih te poteškoće ozbiljno ograničavaju u svakodnevnim aktivnostima i studiranju, dok je još 1,3 - 1,4% iskazalo znatna ograničenja u tom pogledu. U pogledu kvalitete podrške 2% se izjašnjava na negativnom dijelu, a 1,2% svih sudionika smatra da je ta podrška bila dovoljna (Rimac i sur., 2019: 35), što je nešto povoljnije od procjena u ranijim Eurostudent valovima (gdje je 27% studenata s poteškoćama tvrdilo kako podrška uopće nije kvalitetna, a 5% kako je kvalitetna). I dalje je prisutna nešto niža percepcija kvalitete nastave i organizacije studija od strane ovih studenata (Rimac i sur., 2019: 83).

U istraživanju akademske, emocionalne i socijalne prilagodbe studenata s invaliditetom na studij (Bošković i sur., 2017) iz 2013. godine (64 studenata s invaliditetom iz Hrvatske i Srbije), 83% sudionika je iskazalo kako ih zdravstvene teškoće ometaju u studiranju, a 75% da bez podrške obitelji ne bi mogli uspješno studirati. Ipak, studenti s invaliditetom iskazali su podjednak rezultat na akademskoj i socijalnoj prilagodbi kao studenti opće populacije, ali nešto slabiju emocionalnu prilagodbu. Nalazi regresijske analize ukazali su na značaj samostalnog stanovanja, podrške obitelji i društvenog statusa na prilagodbu kod studenata s invaliditetom te potencijalni značaj politika stručne podrške kroz ove dimenzije.

Studija o percepciji implementacije obrazovnih politika iz perspektive 30 učenika i 30 studenata s invaliditetom (Salaj, 2017) nastala temeljem fokus grupa provedenih 2014. i 2015. godine ne izdvaja posebno nalaze za učenike i studente, ali ukazuje na heterogenost njihovih iskustava i pristupa, ograničeno poznavanje obrazovnih politika, želju za uključenošću u konzultacije, kao i nisku pregovaračku moć mladih s invaliditetom. Učenici i studenti iskazuju manjak znanja, vremena, kontakata i podrške kao čimbenike koji ograničavaju njihovo sudjelovanje u donošenju odluka, tako da ostvaruju relativno usku participaciju, usmjerenu izravnom rješavanju vlastitih problema, a kanaliziranu ulogama i ovlastima stručnjaka, tijela i organizacija. Autor preporučuje oblikovanje institucionalnih mehanizama za jačanje participacije, osnaživanje kurikuluma kakav bi ovim studentima omogućio participaciju te jačanje pregovaračke moći aktera i organizacija studenata s invaliditetom.

U okviru istog istraživanja, tijekom 2016. godine među 15 studenata s invaliditetom pomoću Q metodologije (Salaj i Kiš-Glavaš, 2017) mapiran je prostor promišljanja ovih studenata o vlastitoj ulozi u implementaciji obrazovnih politika. S obzirom na heterogenost studenata s invaliditetom, postoji više područja u kojima se njihova mišljenja razlikuju od onih u kojima postoji slaganje. Tako su rezultati identificirali tri dominantne perspektive: tihih i pasivnih aktera (koji trebaju biti osnaženi i obrazovani za djelovanje), utjecajnih aktera (koji posjeduju znanje, vještine, motivaciju i određen stupanj moći za utjecanje) te izoliranih aktera (koji raspoznaju vlastite potrebe ali i nemoć te neadekvatnost sustava da ih adekvatno realizira). Jedina zajednička točka nalazi se oko odbijanja favorizacije i popuštanja studentima temeljem invaliditeta, u korist zagovaranja adaptacije, što traži promjene u odnosu od strane osoba koje implementiraju obrazovne politike (prvenstveno nastavnici). Temeljem pruženih iskaza autorice ukazuju kako bi osnaživanje za zagovaranje i veća zastupljenost u prostoru javnih politika mogli proizaći iz više znanja i boljih pregovaračkih vještina kod studenata te bolje povezanosti među sobom i prema drugim akterima.

Iskustvo studiranja s invaliditetom nemalo određuje i percepcija od strane drugih studenata te je stoga indikativno recentno istraživanje o socijalnoj distanci studenata prema osobama s invaliditetom provedeno pri Sveučilištu u Zadru (Klarin i sur., 2018). Nalazi ovog istraživanja ukazuju da većina studenata kao osobe s invaliditetom identificira osobe s motoričkim oštećenjima (93%), oštećenjima vida (80%) i sluha (76%), polovica osobe s psihičkim poteškoćama (52%), a značajna manjina osobe s kroničnom bolešću (41%) ili teškoćama učenja (36%). Kad je u pitanju socijalna distanca prema ovim osobama, njezina je modalna vrijednost na razini prijatelja, uz učestalu pojavnost minimalne distance (osim kod osoba s motoričkim oštećenjima i posebno psihičkim teškoćama, gdje je ista nerijetko veća). Također, sukladno kontaktnoj hipotezi, studija ukazuje kako je distanca manja ukoliko studenti imaju osobe s invaliditetom za kolege i/ili prijatelje.

3.7. Studenti koji su završili strukovnu školu

U okviru istraživanja o željama, planovima i stavovima hrvatskih srednjoškolaca s 13301 učenikom srednjoškolskih programa u trajanju 4 i 5 godina (koji omogućuju polaganje državne mature) provedenog između listopada i prosinca 2017. godine, utvrđene su bitno niže aspiracije ka studiranju među učenicima strukovnih škola nego kod gimnazijalaca (71,8% naspram 97,3%) te veća sklonost k uzimanju godine predaha nakon završetka srednje škole (12,8% naspram 3,7%). Učenici strukovnih škola također su u prosjeku u nešto manjoj mjeri uvjereni kako će položiti ispite državne mature te upisati ili završiti željeni studij. Iako je utvrđena tek manja razlika u osjećaju informiranosti o prelasku u visoko obrazovanje, rezultati ukazuju na veće zaostajanje učenika strukovnih škola u iskazanom znanju o prijelazu u visoko obrazovanje. Konačno, kod čimbenika odabira visokog obrazovanja, učenici strukovnih škola nešto rjeđe navode osobni interes za područje, a češće lakoću upisa studijskog programa, blizinu mjesta studiranja ili želje prijatelja (Jokić, 2019). Ovi nalazi ukazuju kako i prije pristupanja postupku prijave i državne mature postoji razlika u aspiracijama i informiranosti učenika strukovnih škola za upis visokog obrazovanja, što po sebi ograničava pristup ovoj skupini u odnosu na gimnazijalce. Međutim, potrebno je uzeti u obzir i različitu razinu znanja, sposobnosti, sredstava i obiteljske podrške koje ove dvije skupine posjeduju, koje izgledno informiraju njihove aspiracije kao što su informirale i raniji upis strukovnog obrazovanja.

Indicije o aspiracijama učenika trogodišnjih strukovnih škola mogu se ustanoviti iz rezultata istraživanja mladih provedenog između travnja i lipnja 2013. godine, koje je uključivalo poduzorak od 511 učenika srednjih škola. Prema istome, 19% mladih koji pohađaju trogodišnju strukovnu školu planiralo je nastaviti školovanje, dok je to bio slučaj sa 60% učenika četverogodišnjih strukovnih škola i 86% gimnazijalaca. Učenici četverogodišnjih strukovnih škola, a posebno gimnazijalci ujedno su češće imali namjeru nastaviti školovanje u inozemstvu te rjeđe nisu razmišljali o planovima nakon srednje škole (Spajić Vrkaš i Potočnik, 2017: 123). Također, mladi koji su završili trogodišnje strukovne škole procjenjuju svoje kompetencije u stranim jezicima slabijima od onih koji su završili četverogodišnje (Spajić Vrkaš i Potočnik, 2017), što može otežati nastavak školovanja, a posebno iskustva međunarodne mobilnosti.

Kad su u pitanju promjene u obrascima tijekom proteklih godina, novija analiza podataka državne mature između 2010. i 2017. godine (Šabić, 2019) indicira trend smanjivanja udjela kohorte učenika iz većih strukovnih područja koji su uspješno položili državnu maturu u ljetnom roku. Tako je smanjenje ustvrđeno u području elektrotehnike (s 73% na 65%), ekonomije (s 79% na 67%), ugostiteljstva i turizma (s 73% na 60%) i zdravstva (s 67% na 57%), dok je za područje strojarstva navedeni udio kohorte učenika iz strukovnih područja ostao stabilno nizak (promjena s 52% na 51%). U istom razdoblju je udio gimnazijalaca koji uspješno polažu maturu ostao stabilan (npr. od 96% na 95% u programima opće gimnazije). Ovo eksplicitno govori o smanjenju mogućnosti upisa za populaciju maturanata iz strukovnih škola.

Kad je u pitanju samo iskustvo studiranja, unutar Eurostudent VI istraživanja utvrđeno je kako se troškovi studenata koji dolaze iz strukovnih škola i gimnazija, kao ni onih koji su stekli kvalifikaciju izvan RH ne razlikuju (Rimac i sur., 2019: 66) ali se razlikuju njihovi resursi. Kad su u pitanju javni izvori financiranja studija, utvrđeno je smanjivanje zaostajanja u učestalosti primanja stipendije od strane studenata koji su prethodno završili strukovnu školu u odnosu na ranije Eurostudent istraživanje iz 2014. godine. Također, većina (vrlo malog broja) učenika koji su nakon trogodišnje strukovne škole i razlikovnog ispita upisali studij izborila se za neki vid stipendije (Rimac i sur., 2019: 74), što je izgledno bio i preduvjet za mogućnost studiranja.

3.8. Studenti koji rade uz studij

Prema bazi podataka Eurostudent VI istraživanja iz 2016. godine, tek 34% studenata nije radilo na plaćenom poslu u prethodnoj godini, 23% ih je radilo izvan razdoblja nastave, dok ih je 26% radilo stalni, a 16% povremeni posao tijekom semestra. Udio i struktura studenata koji su radili tijekom semestra nisu

se pokazali različitim u odnosu na prethodne valove istraživanja.

Međutim, 70% studenata koji su 2016. godine redovno radili na plaćenom poslu, radilo je na njemu dulje od 20 sati (u prosjeku 32 sata). Sukladno tome, 58% studenata koji su radili dulje od 20 sati tjedno identificirali su sebe prvenstveno kao zaposlenike, a tek onda kao studente (to je slučaj s tek 7% studenata koji su radili manje od 20 sati u tjednu).

Što se tiče razloga rada tijekom studija, u tri četvrtine slučajeva sudionici su iskazali kako je razlog rada bilo pokrivanje životnih troškova. Važno je napomenuti i kako je 44% studenata iskazalo suglasnost s tvrdnjom kako si bez plaćenog posla ne bi mogli priuštiti studiranje (ovo je slučaj s polovicom studenata stručnih studija). Međutim, studenti koji rade su u 66% slučajeva istaknuli i stjecanje iskustva u profesionalnom poslu kao jedan od razloga rada. Za 35% studenata koji su radili, njihovi poslovi uopće nisu bili povezani s područjem studija, dok su kod njih 27% bili blisko povezani.

Sukladni podacima Eurostudent istraživanja su nalazi istraživanja mladih provedenog između travnja i lipnja 2013. Ovdje je među poduzorkom od 536 studenata, njih 70,7% radilo tijekom studija, a od toga 14,5% tijekom cijelog ili gotovo cijelog studija. Nešto rjeđe rade redoviti studenti koji ne plaćaju školarinu, a stalna zaposlenost prisutna je kod petine studenata diplomskog i stručnog studija te kod 30% izvanrednih studenata (Spajić Vrkaš i Potočnik, 2017: 130).

Nešto novija analiza ankete provedene između srpnja i kolovoza 2019. na 216 redovnih studenata Sveučilišta u Splitu koji su radili tijekom protekle godine (Bandalović i sur., 2019) ukazala je kako njih 95% radi zbog nepovoljne financijske situacije, ali je njih 75% motiviralo i stjecanje novih iskustava i znanja. Oko polovice je iskazalo zaradu blisku minimalnoj satnici, 38% nije zadovoljno satnicom koju prima za svoj rad, a 48% je navelo kako studenti imaju manja radna prava od ostalih radnika. Također, 24% zaposlenih studenata misli da njihov rad utječe na njihov studijski uspjeh, a 20% smatra kako bi imali bolji studijski uspjeh u slučaju da ne rade.

Nalazi anketnih podataka konzistentni su s analizom studentskog rada u dokumentu Mreže mladih Hrvatske objavljenom 2017. godine (MMH, 2017), koji prenosi administrativne podatke prema kojima je u 2016. godini od 122972 studenta njih 84517 (68,7%) radilo na studentski ugovor, za prosječan iznos 13548 HRK, što je ekvivalent četveromjesečnog rada u punom radnom vremenu za minimalnu satnicu. Analiza oglasa Studentskog centra utvrdila je kako se studentski rad traži u mnogim područjima, često telefonskoj prodaji i korisničkoj podršci, ali i u uslugama, prodaji i tajničkim poslovima, što može predstavljati supstituciju trenutno zaposlenih ili izbjegavanje poslodavaca da zapošljavaju u redovnom radnom odnosu. Nerijetko se traže studenti-radnici za dugoročni angažman na puno radno vrijeme ili radno iskustvo od najmanje godinu dana u području, dok su rijetki bili oglašeni poslovi koje bi se moglo promatrati kao učenje svoje struke na radnom mjestu. Ovoj vrsti ugovora izostaje većina instrumenata socijalne sigurnosti iz radnog odnosa (staž, bolovanje), a karakterizira ih neregularnost zaštite na radu, nesigurnost trajanja i isplate te nepostojanje minimalne satnice. Zakonom o obavljanju studentskih poslova donesenom krajem 2018. godine (NN 96/2018) regulirana je minimalna satnica za studentski rad na razini minimalne plaće, uvedeni su instrumenti nadzora, osiguranja isplate i zaštite na radu te je omogućen studentski rad i za izvanredne studente (sve dok ostvaruju barem 1 ECTS bod u godini). Za sada izostaju analitički prilozi koji bi dokumentirali učinak ove promjene na rad studenata.

3.9. Studenti koji putuju na studij

U promatranom razdoblju nisu identificirani radovi koji tematiziraju zastupljenost ili aspekte ranjivosti ove skupine unutar studentskog tijela.

3.10. Studenti djeca hrvatskih branitelja

Dvije izuzetno temeljite studije zasnovane na povezanim mikropodacima Registra hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata, e-Matice, državne mature i HZZO-a uvelike su doprinijele razumijevanju obrazovnih ishoda djece iz ove skupine.

Kad su u pitanju djeca poginulih branitelja (Kovač, 2017), uz trenutni sustav potpora utvrđen je za oko -0,13 niži prosjek u srednjoj školi ove djece u odnosu na djecu suboraca iz iste jedinice u istim školama, no slabiji uspjeh je utvrđen samo za mušku djecu. Međutim, i za mušku i za žensku su djecu utvrđeni nešto češći izostanci, slabija ocjena iz vladanja i češće ozljede tijekom djetinjstva. Sličan je nepovoljan efekt na ocjene utvrđen i za djecu branitelja sa 100% invaliditeta, ali ne i za djecu branitelja s nižom razinom invaliditeta. Uz to, snažniji je efekt identificiran kod djece čiji su očevi poginuli prije nego su se rodila nego kod one koja su provela dio djetinjstva s ocem.

Drugi rad je istraživao efekt suicida oca branitelja na obrazovne ishode djece (Kovač i Jurajda, 2018). Ovdje je nakon kontrole ishoda za druge čimbenike kod djece hrvatskih branitelja koji su počinili suicid utvrđen za -0,18 niži uspjeh u srednjoj školi, više izostanaka, slabije vladanje i za -0,16 slabiji uspjeh na državnoj maturi nego kod djece suboraca iz iste jedinice koji nisu počinili suicid. Kod djece rođene nakon rata nema negativnog efekta na ponašanje ili na uspjeh u državnoj maturi te je manja (ali prisutna) razlika u odsutnosti i prosjeku ocjena. Svi su rezultati robusni bez obzira na to je li roditelj bio dragovoljac ili ne. Također, razlika između djece očeva branitelja koji su umrli iz drugih razloga ili su počinili samoubojstvo utvrđena je samo u ispitima državne mature, gdje su djeca očeva koji su počinili suicid ostvarili za -0,13 slabiji prosjek.

Valja imati na umu da su ovakvi primjetni ali relativno mali efekti utvrđeni u kontekstu povijesno prisutnih instrumenata potpore hrvatskim braniteljima i članovima njihovih obitelji. Danas su najmlađa djeca poginulih i nestalih branitelja stara najmanje 25 godina, a time većinom izvan dobi pohađanja redovnog obrazovanja (ali ne i cjeloživotnog). Međutim sustav potpora ostaje relevantan jer u slučaju stopostotnih invalida Domovinskog rata, kao i veterana što su počinili suicid, i dalje postoji određen broj djece u dobi redovnog školovanja. Također su značajne implikacije ovakvih nalaza u kojima su kontrolirani svi čimbenici vezani uz rat (tako da se efekt može tumačiti prvenstveno kao gubitak ili invaliditet roditelja) na sustav potpore djeci koja su izgubila roditelja (ili je roditelj izgubio radnu sposobnost) izvan ratnih okolnosti, a u kojim je slučajevima sustav potpora značajno manje izdašan.

3.11. Studenti pripadnici romske manjine

Unutar projekta Prikupljanja i praćenja baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma tijekom 2017. godine provedeno je istraživanje na reprezentativnom uzorku romske populacije koje je uključivalo 1550 anketiranih kućanstava sa 118 lokaliteta te 281 sudionika obuhvaćenog intervjuima i fokus grupama s predstavnicima romske nacionalne manjine i predstavnicima relevantnih institucija (Kunac i sur., 2018). Velik dio ovog istraživanja bio je posvećen obrazovanju, a u pripremi je i zasebna publikacija u kojoj se dodatno tematizira obrazovanje djece, mladih i žena.

U nalazima studije utvrđeno je izuzetno generacijsko poboljšanje stanja u pohađanju osnovne škole (u dobnoj skupini 14 do 18 godina osnovnu školu je napustilo tek 20,5% kohorte naspram 40,4% u dobi od 26 do 40), kao i značajan napredak u pohađanju srednje škole. Ipak, u dobi od 16 godina, još uvijek je u 2017. godini tek 43% mladih Roma pohađalo srednju školu (39% djevojaka i 47% mladića). Među razlozima odustajanja dominiraju oni financijski (24%), loš obrazovni uspjeh (18%), odnosno roditeljstvo ili sklapanje braka (26%, ali 40% među djevojkama i 7% među mladićima). Također, u dobnoj skupini 19 - 25 godina 23% Roma završilo je trogodišnju srednju školu, 4% četverogodišnju, a samo 0,6% gimnaziju, što znači da je tek 5% kohorte imalo mogućnost pristupa državnoj maturi, a time i visokom obrazovanju. Već prilikom pohađanja osnovne škole vrlo su uočljive poteškoće u savladavanju školskih obveza

uslijed manjka ljudskog kapitala (obrazovanje), kulturnog kapitala (obrazovanje, jezik, predznanje) i ekonomskog (materijalni uvjeti, socijalna deprivacija, siromaštvo) kapitala roditelja - što predstavljaju čimbenike rizika koji se prenose i k višim razinama obrazovanja, čak ukoliko je ta tranzicija i uspješna.

Kad je u pitanju visoko obrazovanje, u kvalitativnom segmentu istog istraživanja (Kunac i sur., 2018) predstavnici romske zajednice su učestalo prepoznavali povećanje broja Roma koji studiraju i završavaju fakultete, kao i povećanje mogućnosti stipendiranja romskih studenata. U anketnom je segmentu istraživanja ukupno 19 sudionika pohađalo visoko obrazovanje (13 stručni studij i 6 sveučilišni), od toga je dvoje smješteno u studentskom domu. Dovedemo li ovaj broj u odnos s veličinom uzorka u dobi između 19 i 25 godina, možemo aproksimirati stopu participacije Roma u visokom obrazovanju na 2,7%. Također, s obzirom da je među sudionicima istraživanja koji više nisu u procesu školovanja tek njih 13 završilo studij, a 14 odustalo, postoji indicija velike stope napuštanja studija (iznad 50%).

3.12. LGBTQ+ studenti

U promatranom razdoblju nisu identificirani radovi koji tematiziraju zastupljenost ili aspekte ranjivosti ove skupine unutar studentskog tijela.

3.13. Studenti iz alternativne skrbi

Studenti iz alternativne skrbi predstavljaju skupinu o kojoj su od izrade Nacionalnog plana objavljena dva rada koja pružaju značajan doprinos o prirodi izazova s kojima se suočavaju. Oba su nastala temeljem kvalitativnog istraživanja iz 2014. godine s 23 mlade osobe s iskustvom studija i života u javnoj skrbi. U prvome radu (Franz i sur., 2017) istražena su obilježja studiranja, percepcija sebe i drugih, vršnjaka, čimbenici koji olakšavaju studiranje i socijalna mreža studenata. U iskustvu studiranja ove skupine dolazi do izražaja strah od stigmatizacije (koja je prisutna, kao i podcjenjivanje), pri čemu je studij potencijalni mehanizam nadilaženja stigme. Iskustvo studiranja karakteriziraju stresori, prvenstveno oni financijske prirode, s obzirom na nepostojanje roditeljske potpore (financijske, ali najčešće i emotivne), učestala zaposlenost radi namirivanja troškova studija, ali i kao potencijalna distrakcija. Naspram drugih studenata, studenti iz alternativne skrbi češće sebe percipiraju samostalnijim, zrelijim, samouvjerenim, rezilijentnijim, ali valja imati na umu kako su subjekti ove studije iz (samo)selektirane sub-populacije koja se uspjela izboriti za studij. Od materijalne podrške ističu se financijske stipendije (CZSS, zaklade...), privilegiranost u stanovanju (stambene zajednice, izravan upis u dom). U širem smislu navode se određene potpore od udruga, CZSS-a, SOS dječjeg sela, a na individualnom planu od udomitelja, odgojitelja, profesora, šefova ili bivših studenata iz skrbi. Osobna socijalna mreža potpore nerijetko je slabija, a od obitelji se ističe odnos s braćom i (posebno) sestrama te je često upravo obitelj ta koja traži podršku. S obzirom na ove nalaze, Franz i sur. (2017) ukazuju na važnost perspektive životnog tijeka, polaznih barijera i obrazovnih izbora (koji su nerijetko ograničeni slabijim uspjehom) te konstatiraju kako osiguravanje veće dostupnosti visokog obrazovanja za mlade iz javne skrbi traži intervencije koje uključuju (a) skup materijalnih potpora, (b) individualiziranih usluga, te (c) pravovremenog i potpunog informiranja o njima, kao i (d) upoznavanje nastavnika i stručnjaka o poteškoćama i potrebama ove skupine studenata.

Komplementaran je drugi rad u okviru istog istraživanja (Urbanc i sur., 2018), koji tematizira upravo pružanje institucionalne podrške studentima iz alternativne skrbi, a uz studente je uključivao stručnjake te donositelje odluka (5) i odgajatelje (11). Iz perspektive studenata, središnji su problemi oni egzistencijalne prirode kao što su obvezno napuštanje sustava skrbi (stambene zajednice) prije 21. godine ili pravovremeno zaprimanje naknada i adekvatnog informiranja o modalitetima i rokovima ostvarivanja svojih prava. Sve vrijeme postoji velik pritisak pravovremenog studiranja, s obzirom na rizik gubitka svake potpore ukoliko studij ne savladavaju bez zaostataka. Također, problem vide u tome što

je sustav potpora orijentiran isključivo za mlade iz alternativne skrbi koji studij upisuju izravno nakon srednje škole. S druge strane, stručnjaci uglavnom ne vide probleme u sustavu, već u manjku asertivnosti i informiranosti studenata, dok odgojitelji vide svoju ulogu prvenstveno kao pružatelja psihosocijalne potpore i potvrde vrijednosti. Istraživanje je rezultiralo i konkretnim preporukama za podršku ovim studentima: mogućnost prijelaznog razdoblja u zajednici šest mjeseci nakon kraja školovanja i izravan pristup domu ukoliko studiraju, redovitost naknada kako bi studenti izbjegli ulazak u dug, pozitivna diskriminacija, pravovremeno informiranje o svim opcijama te diskretna i rano inicirana mentorstva (od strane profesora ili studenata) koja bi pružala motivaciju i podršku za upis i studij. Stručnjaci i posebno odgojitelji vide veliku važnost potpore u savjetovalištim, posebno povjerljivu (online), kao i podršku učenju praktičnih vještina i psihosocijalnu pomoć. Istovremeno sugeriraju osnaživanje sustava podrške, posebno u pogledu financijske potpore i smještaja koji bi trebao biti osiguran do kraja studija i kroz čitavu godinu - ali su istovremeno oprezni spram rizika koji bi otvorila mogućnost „povlačenja“ u alternativnu skrb iz koje su izašli. Stručnjaci naglašavaju važnost koordinacije sustava te ukazuju kako postoji obveza nastavka kontakta te praćenja mladih nakon što napuste alternativnu skrb kroz tri godine, iako ju odgojitelji vrše neformalno.

Usprkos ovim vrijednim uvidima, još nije poznata sistematična slika obrazovnih i radnih karijera mladih iz alternativne skrbi (posebno pristupa i uspjeha u visokom obrazovanju).

3.14. Studenti beskućnici i oni koji se nalaze u riziku od beskućništva

U Hrvatskoj u promatranom razdoblju nisu poduzeta specifična istraživanja o studentima beskućnicima ili s neadekvatnim stambenim smještajem, odnosno pristupu visokom obrazovanju djece u takvim životnim situacijama. Unutar Eurostudent VI (2016.) istraživanja, struktura stanovanja studenata je ostala postojanom, gdje još uvijek 48% studenata živi s roditeljima (50% u 2012.), a 10% u studentskom ili učeničkom domu (8% u 2012.) (Rimac i sur., 2019: 40). Iz ovoga se može zaključiti kako velik dio studenata dijeli stambeni status svojih roditelja, a relativno mali dio koristi subvencionirane resurse studentskog stanovanja. Podaci o priuštivosti i kvaliteti stanovanja prikupljaju se Eurostudent istraživanjem te se u 2016. godini 9,1% studenata izjasnilo nezadovoljnim kvalitetom svog stanovanja, a njih 28,1% cijenom.

3.15. Studenti iz ruralnih područja, manjih mjesta i otoka

U okviru istraživanja o željama, planovima i stavovima hrvatskih srednjoškolaca provedenog između listopada i prosinca 2017. godine na poduzorku 4497 učenika završnih razreda srednjoškolskih programa koji omogućuju polaganje državne mature utvrđene su umjerene razlike u namjeri pohađanja visokog obrazovanja s obzirom na mjesto srednje škole (Ristić Dedić, 2019). Tako su učenici iz velikih gradova i županijskih središta češće iskazivali namjeru studiranja (86,0% - 86,9%) nego učenici iz ostalih, manjih gradova (77,7%). Međutim nisu utvrđene veće ili sustavne razlike u čimbenicima odabira studijskog programa ni načinima informiranja o studiju s obzirom na veličinu mjesta školovanja, dok je iskazano znanje o prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje bilo slabije u Gradu Zagrebu nego u ostalim gradovima. Također, procjene uspješnog polaganja državne mature, upisa studija i završetka željenog studija nešto su povoljnije među učenicima u velikim gradovima (Zagreb, Split, Osijek, Rijeka), nego u ostalim mjestima.

Učenici završnih razreda srednjih škola iz ruralnih krajeva Slavonije, prema rezultatima istraživanja provedenog 2014. godine (Klepač, 2016), u manjoj mjeri namjeravaju studirati te rjeđe podrazumijevaju studij koji rjeđe očekuju i završiti nego njihovi kolege u gradovima. Isti rad bivarijantnim analizama u ovim sredinama nalazi i značajno veću zastupljenost strukovnog obrazovanja (u manje prestižnim i lošije opremljenim školama), nešto slabiji školski uspjeh učenika, manje obiteljskog kapitala svake vrste, manji utjecaj roditelja i prijatelja na odluku u visokom obrazovanju, kao i učestalije očekivanje roditelja da učenici počnu raditi nakon završene srednje škole.

3.16. Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice

U razdoblju obuhvaćenom pregledom nisu prisutni empirijski radovi koji su se bavili ovom skupinom. U preglednom radu o skupini se navodi zaključak Rektorskog zbora „provedbe kvalifikacijskih ispita za upis azilanata u prvu godinu studija i izuzeća od polaganja državne mature“, ali ne i mogućnost upisa u više godine studija uzimajući u obzir sekundarne dokaze (Rektorski zbor, 2015., prema Goršić, 2017). Zakonom o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (NN, 70/15, 127/17) nije definirano uključivanje tražitelja azila u visoko obrazovanje, dok izbjeglice/azilanti s odobrenim statusom imaju formalna prava pohađanja visokog obrazovanja pod istim uvjetima kao i hrvatski državljani.

Institucijski aspekti ranjivosti

3.17. Izvanredni studenti

U Eurostudent VI istraživanju 47,5% izvanrednih studenata mlađih od 30 godina te 92,8% starijih od 30 godina iskazalo je kako radi, a što je sukladno s procjenom Eurostudent V istraživanja iz 2014. godine (Rimac i sur., 2019: 53–54). Pri tome je 37,5% studenata mlađih od 30 i 80,5% studenata starijih od 30 godina radilo na stalnom poslu. Od kraja 2018. godine izvanredni studenti mogu raditi i na temelju studentskog ugovora, što može utjecati na učestalost ili kvalitetu zaposlenosti za ovu skupinu.

Također, izvanredni su studenti i dalje 2016. godine iskazivali nešto nižu percepciju kvalitete nastave i organizacije studija (Rimac i sur., 2019: 82) te rjeđe iskazivali iskustvo i namjere studiranja u inozemstvu od redovnih studenata, pri čemu je zaostajanje slično kao i u prethodnom valu istraživanja (Rimac i sur., 2019: 91–92).

Valja napomenuti kako studenti izvanrednih studija u Eurostudent VI istraživanju nisu iskazali nižu predanost diplomi i završetku studija od redovnih studenata (Rimac i sur., 2019: 84), ali i dalje vide svoje izgleda na tržištu rada nešto nepovoljnijim.

Specifično anketno istraživanje provedeno 2016. godine s 400 studenata preddiplomskog i diplomskog studija ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (Rogošić, 2018) utvrdilo je statistički značajnu povezanost dobi, zaposlenosti i prethodnog pohađanja strukovne škole, ali ne i srednjoškolske ocjene sa statusom izvanrednog studenta.

3.18. Studenti stručnih studija

Istraživanje iskustava studenata upisanih akademske godine 2013./2014., provedeno od listopada 2016. do siječnja 2017. godine, kojem je pristupilo 2240 studenata (a finaliziralo 1061) usporedno je prikazalo (ali ne i statistički testiralo) iskustva studenata stručnih i sveučilišnih studija (AZVO, 2019). Prema rezultatima ove studije iskustva studenata stručnih studija, kao skupine u većini domena studiranja (uz izuzetak upisnog postupka, izvannastavnog i istraživačkog angažmana), ne razlikuju se ili su nešto povoljnija od iskustava studenata sveučilišnog studija. Međutim, ovaj nalaz u korist studenata stručnih studija može proizlaziti iz odgovora sudionika s privatnih učilišta, koja gotovo isključivo vode stručne studije, ili iz viših očekivanja studenata sveučilišnih studija.

Drugi relevantan recentni uvid o iskustvu studenata stručnih studija proizlazi iz studije o zapošljivosti studenata (Pažur Aničić i sur., 2018), izrađene temeljem ankete provedene između lipnja i srpnja 2017. godine s 5493 studenata koji su završili preddiplomski, diplomski ili integrirani studij tijekom akademske godine 2015./2016. I ovdje je utvrđeno kako su studenti stručnih studija češće imali obveznu praksu tijekom studija, ali i rjeđe sudjelovali u svim ponuđenim dodatnim aktivnostima (od rada s nastavnikom na istraživačkom projektu, radu studentskih organizacija, organizacija povezanih ili nevezanih s područjem

studija, fakultetskih tijela, natjecanjima u struci), kao i programima mobilnosti (posebno onima duljeg trajanja). Iz perspektive zapošljivosti, utvrđena je slična učestalost zapošljavanja unutar 6 mjeseci od diplome za studente sveučilišnih studija: 76,6% naprema 78,6% (prvenstveno stoga što ih je 41,4% već radilo kad su završavali studij, naspram 27,8% studenata sveučilišnih studija), ali su studenti stručnih studija nešto rjeđe svoje prvo zaposlenje našli u struci (69,0% naspram 81,4%) te češće koristili privatne kontakte pri nalaženju posla (što može biti povezano s učestalijom praksom).

4.

ANALIZA RECENTNIH NACIONALNIH POLITIKA I STRATEŠKIH DOKUMENATA VISOKIH UČILIŠTA U HRVATSKOJ KOJI SE ODOSE NA SOCIJALNU DIMENZIJU VISOKOG OBRAZOVANJA

4.1. Politike na nacionalnoj razini

4.1.1. Programski ugovori

4.1.2. Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije

4.1.3. Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019.-2021.

4.1.4. Operativni program Učinkoviti ljudski potencijali (2014.-2020.), prioritarna os obrazovanje i cjeloživotno učenje

4.2. Analiza strateških dokumenata hrvatskih visokih učilišta

4. ANALIZA RECENTNIH NACIONALNIH POLITIKA I STRATEŠKIH DOKUMENATA VISOKIH UČILIŠTA U HRVATSKOJ KOJI SE ODOSE NA SOCIJALNU DIMENZIJU VISOKOG OBRAZOVANJA

4.1. Politike na nacionalnoj razini

Za potrebe analize politika na nacionalnoj razini odabrane su četiri recentne politike koje su povezane s kreiranjem i usmjeravanjem politika visokoobrazovnih institucija u pogledu razvoja socijalne dimenzije. To su programski ugovori kroz koje se povezivalo javno financiranje visokoobrazovnih institucija i ostvarivanje različitih ciljeva koji su postavljeni pred te institucije. Nadalje, to je Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (Strategija, 2014) koja je obuhvatila cjelokupni sustav s ciljem njegove transformacije i prilagodbe suvremenim izazovima. Strategijom se tako nastoji adresirati i važne izazove u visokom obrazovanju, uključujući i pitanje socijalne dimenzije. Treća politika je Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije u visokom obrazovanju te prateći dokumenti (Nacionalni plan, 2019), i konačno, četvrta ovdje adresirana politika, Operativni program Učinkoviti ljudski potencijali (2014. - 2020.), prioritetna os obrazovanje i cjeloživotno učenje.

Time su obuhvaćene najvažnije odrednice socijalne dimenzije u okviru javnih politika na nacionalnoj razini u posljednjih nekoliko godina. Detaljan pregled politika i intervencija kroz duže vremensko razdoblje je sadržan u Nacionalnom planu za unaprjeđenje socijalne dimenzije u visokom obrazovanju.

4.1.1. Programski ugovori

Visoka učilišta su u tri navrata potpisivala programske ugovore s Ministarstvom znanosti i obrazovanja čime se nastojalo osigurati usmjeravanje financiranja temeljem dogovorenih strateških i programskih ciljeva. Prvi ciklus programskih ugovora je potpisan na razdoblje od tri akademske godine (2012./2013., 2013./2014. i 2014./2015.), drugi ciklus je obuhvaćao iduće tri akademske godine (2015./2016., 2016./2017. i 2017./2018.), a posljednji ciklus programskih ugovora je potpisan na razdoblje od četiri akademske godine (2018./2019., 2019./2020., 2020./2021. i 2021./2022.).

U prvom ciklusu su potpisani programski ugovori s 21 javnim visokim učilištem (sedam sveučilišta i četrnaest veleučilišta i visokih škola). Pri tome su visoka učilišta imala ponuđenih pet općih ciljeva te su od njih trebala izabrati tri cilja. Dva su cilja bila usmjerena na specifične ranjive ili podzastupljene skupine. Jedan je bio usmjeren na olakšanje pristupa studiju i potporu pri studiju za studente slabijega socioekonomskog statusa i studente s invaliditetom, a drugi na olakšanje pristupa i osiguravanje kvalitete studija za studente starije od 25 godina. U Nacionalnom planu za unaprjeđenje socijalne dimenzije (Nacionalni plan, 2019) se kao jedan od općih ciljeva u okviru programskih ugovora koji ima sadržanu socijalnu dimenziju navodi i cilj usmjeren na stjecanje kvalifikacije u razdoblju predviđenom studijskim programom. Taj cilj se odnosi na sve studente te ne cilja eksplicitno neku od ranjivih ili podzastupljenih skupina. Prema podacima iz Nacionalnog plana cilj vezan uz studente slabijeg socioekonomskog statusa i studente s invaliditetom odabralo je osam visokih učilišta od njih 21, a cilj vezan uz studente starije od 25 godina njih šest. Cilj vezan uz stjecanje kvalifikacije u razdoblju predviđenom studijskim programom izabralo je 11 visokih učilišta.

U drugom ciklusu su potpisani programski ugovori s 21 javnim visokim učilištem (osam sveučilišta i trinaest veleučilišta i visokih škola). Bila su definirana tri opća cilja te nije bilo mogućnosti izbora. U Nacionalnom planu se navodi kako su dva od tri cilja sadržavala socijalnu dimenziju. Jedan je osiguravanje jednakog pristupa visokom obrazovanju svim redovitim studentima u Republici Hrvatskoj, a drugi je poticanje završnosti visokog obrazovanja. Treći cilj se odnosi na ciljeve definirane strateškim

dokumentima visokog učilišta što visokim učilištima otvara mogućnosti ostvarivanja ciljeva vezanih uz socijalnu dimenziju ukoliko su ih definirali u tim dokumentima. Veleučilišta i visoke škole su imali i četvrti cilj koji nije bio vezan uz socijalnu dimenziju. Uz to, sva visoka učilišta su morala koristiti određeni udio sredstava u svrhu olakšanja pristupa studiju studentima slabijeg socioekonomskog statusa i studenata s invaliditetom.

U posljednjem ciklusu programskih ugovora navedeno je kako su sredstva za programsko financiranje namijenjena, između ostaloga, i za olakšanje pristupa studiju studentima slabijega socioekonomskog statusa i studentima s invaliditetom te za stipendiranje i nagrađivanje studenata. Pri tome, visoka učilišta samostalno odlučuju o kriterijima i modelima raspodjele tih sredstava u okviru aktivnosti navedenih kao prihvatljivih. U odnosu na prethodni ciklus, u ovome ciklusu nije bilo definiranih udjela sredstava koja se moraju koristiti za ostvarivanje aktivnosti vezanih uz socijalnu dimenziju.

U prvom ciklusu bilo je predviđeno povećanje od 10% od ukupno ugovorenih sredstava ukoliko se utvrdi da su bili ostvareni pozitivni rezultati u smislu postizanja općih i posebnih ciljeva, ali nije bilo propisanih penala ukoliko se ciljevi ne ostvare. U kasnijim ciklusima nema takvih stavki u programskim ugovorima, a nije poznato postoji li obuhvatna analiza ostvarenih ciljeva i ispunjenosti ugovorenih obveza.

4.1.2. Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije

Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije počiva na viziji hrvatskog društva „u kojem kvalitetno obrazovanje bitno utječe na život svakog pojedinca, na odnose u društvu i na razvoj gospodarstva. Hrvatsko će društvo biti demokratsko, tolerantno i inovativno, a osobnost svakog pojedinca moći će doći do punog izražaja“ (Strategija, 2014: 23). Ovako postavljena vizija podrazumijeva jačanje socijalne dimenzije iz razloga što promovira važnost svakog pojedinca te bi njemu, bez obzira na različite životne okolnosti koje ga potencijalno sprječavaju u ostvarivanju obrazovnih aspiracija, trebalo omogućiti ostvarivanje istih.

U okviru Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije (Strategija, 2014) kao zaseban cilj u okviru područja visokog obrazovanja istaknuto je unaprjeđenje studentskog standarda uz posebnu skrb za socijalnu dimenziju studiranja. Taj cilj obuhvaća pet podciljeva – reformirati sustav studentskog standarda u cilju veće pravednosti; izraditi program unaprjeđenja socijalne dimenzije uz analizu pristupa i uspjeha podzastupljenosti skupina u visokom obrazovanju; proširiti smještajne mogućnosti za studente, izgraditi nove i obnoviti postojeće kapacitete; osigurati minimalne standarde pristupačnosti visokih učilišta studentima s invalidnošću; poticati sadržaje i programe koji obuhvaćaju kulturni, sportski i društveni život studenata.

Uz ove podciljeve je razvijen niz pripadajućih mjera koje imaju ulogu unaprjeđenja studentskog standarda te socijalne dimenzije. Mjere su usmjerene na aktivnosti vezane uz prikupljanje podataka i praćenje unutar sustava, povezivanje unutar sustava, dodatne modele financiranja te izgradnju infrastrukture. Podciljevi su usmjereni na detektiranje postojećih ranjivih i podzastupljenih skupina, a cijeli jedan podcilj je usmjeren na studente s invaliditetom. Druge skupine se spominju povremeno, npr. kod rasprave o kriterijima financijske potpore i smještaja (socioekonomski status) te stimuliranja studiranja pojedinih skupina (Romi).

Prema dostupnim podacima nije primjetan sustavni rad na praćenju ostvarenja ovih ciljeva i mjera na razini sustava te iz tog razloga nije moguće govoriti o razini ostvarenosti propisanih ciljeva.

4.1.3. Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019.-2021.

Nacionalna skupina za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja izradila je *Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. - 2021.* te uz njega i pripadajuće dokumente - *Smjernice za unaprjeđenje sustava potpore studentima s invaliditetom u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj* i *Podzastupljene i ranjive skupine u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj* (Nacionalni plan, 2019). Kroz ove dokumente je detektiran niz podzastupljenih i ranjivih skupina u visokom obrazovanju u Hrvatskoj te je time otvorena mogućnost definiranja specifičnih smjernica za unaprjeđenje njihovog položaja. Detektirane skupine su: studenti čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja, studenti iz obitelji nižeg ekonomskog statusa, studentice u tehničkom području, studenti u humanističkom području, stariji studenti, studenti s djecom, studenti s invaliditetom, studenti koji su završili strukovnu školu, studenti koji rade uz studij, studenti koji putuju na studij, studenti djeca hrvatskih branitelja, studenti pripadnici romske manjine, studenti pripadnici LGBT orijentacije, studenti iz alternativne skrbi, studenti beskućnici i oni koji se nalaze u riziku od beskućništva, studenti iz ruralnih područja, manjih mjesta i otoka, izbjeglice i tražitelji azila, izvanredni studenti i studenti stručnih studija. Konkretno smjernice s ciljem unaprjeđenja položaja su izrađene isključivo za studente s invaliditetom te uključuju smjernice pri upisu na studij, kao što su pravodobno informiranje i prednost pri upisu studija te smjernice koje se trebaju poduzeti za vrijeme trajanja studija, poput prilagodbe nastave, vršnjačke potpore i smještaja. Sam Nacionalni plan se u ciljevima uglavnom referira općenito na ranjive i podzastupljene skupine te su oni adresirani u nastavku analize, a konkretno se spominju osobe s invaliditetom te poboljšanje sustava izvanrednog studija.

4.1.4. Operativni program Učinkoviti ljudski potencijali (2014.-2020.), prioritetna os obrazovanje i cjeloživotno učenje

Ulaganja u okviru Europskog socijalnog fonda u socijalnu dimenziju visokog obrazovanja eksplicitno su locirana u okviru investicijskog prioriteta *10.ii - Poboljšanje kvalitete i učinkovitosti tercijarnog i ekvivalentnog obrazovanja te pristupa njemu radi povećanja sudjelovanja u njemu i njegova stjecanja, posebno za skupine u nepovoljnom položaju*. Ovdje je unutar specifičnog cilja *10.ii.2. Povećanje stope završnosti u visokom obrazovanju*, kroz izravnu dodjelu uspostavljena operacija vrijedna 321 milijun HRK *Dodjela stipendija studentima nižeg socioekonomskog statusa* kojom je predviđeno u razdoblju pet akademskih godina (2017. - 2022.) dodijeliti dodatnih 29400 državnih stipendija studentima nižeg socioekonomskog statusa te time uz proračunske stipendije dostići brojku od 10000 državnih stipendija godišnje za studente nižeg socioekonomskog statusa (Popis operacija u okviru Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014. - 2020., 2020). Ovo je izdašna, ali jedina operacija u sedmogodišnjem operativnom programu kojoj je eksplicitno cilj doprinijeti dostupnosti visokog obrazovanja i unaprjeđenju socijalne dimenzije visokog obrazovanja te povećanju završnosti u visokom obrazovanju.

U visokom obrazovanju izostaju operacije usmjerene socijalnoj dimenziji raspisane kroz otvorene postupke (natječaje), međutim raspisan je značajan broj takvih natječaja na predtercijarnoj razini, a koji mogu pospješiti pristup visokom obrazovanju pojedinim ranjivim skupinama. Ovdje se ističu tri vala natječaja za osiguravanje pomoćnika u nastavi učenicima s teškoćama u razvoju u predtercijarnim ustanovama (140 projekata, vrijednost 648 milijuna HRK), te potpora obrazovanju djece i učenika pripadnika romske nacionalne manjine (9 projekata, vrijednost 8,4 milijuna HRK), kao jedine dvije provedene operacije u okviru specifičnog cilja *10.iii.1. Unaprjeđenje pristupa kvalitetnom obrazovanju na predtercijarnim razinama za učenike iz skupina u nepovoljnom položaju*.

Zaključak

Ove četiri politike nacionalne razine, koje za cilj imaju unaprjeđenje socijalne dimenzije u visokom obrazovanju, ukazuju na to da je širenje poimanja socijalne dimenzije na toj razini, u pogledu prepoznavanja podzastupljenih i ranjivih skupina, novijeg datuma te je najviše prošireno kroz Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije u visokom obrazovanju. Proces širenja je vidljiv kada se pogleda način na koji su definirane ciljane skupine u okviru prvih programskih ugovora kada su prepoznate svega tri skupine te posljednjeg dokumenta, Nacionalnog plana, u kojem je detektirano njih dvadesetak. Ipak, nacionalne politike stavljaju naglasak na nekoliko skupina, a u prvom redu su to studenti s invaliditetom i studenti slabijeg socioekonomskog statusa, što je razvidno i iz alokacija u okviru Europskog socijalnog fonda. Uz njih, u okviru programskih ugovora prvog ciklusa, javljaju se i ciljevi vezani uz starije studente, ali nakon tog ciklusa više nisu dio ciljeva programskih ugovora. Također, ciljevi vezani uz studente s invaliditetom i studente slabijeg socioekonomskog statusa svakim novim ciklusom programskih ugovora su definirani općenitije u pogledu obveza koje visoka učilišta imaju u vidu izdvajanja sredstava i poduzimanja konkretnih aktivnosti. Iako u okviru Nacionalnog plana i pratećih dokumenata dolazi do širenja poimanja socijalne dimenzije, treba naglasiti kako se konkretne smjernice izrađuju isključivo za studente s invaliditetom dok su druge skupine uglavnom pokrivene kroz općenite ciljeve iznesene u Nacionalnom planu. Svakako treba istaknuti da se kod analiziranih politika prvenstveno radi o formalnoj zastupljenosti pojedinih ciljeva i skupina. Naime, s obzirom na nedostupnost tj. nepostojanje evaluacija ovih politika, nije moguće donositi šire zaključke o njihovoj provedbi i ostvarivanju željenih promjena.

4.2. Analiza strateških dokumenata hrvatskih visokih učilišta

Cilj analize strateških dokumenata visokih učilišta bio je utvrditi zastupljenost tema vezanih uz socijalnu dimenziju te utvrditi korespondiraju li ciljevi, te pripadajuće mjere ili aktivnosti, visokih učilišta s ciljevima Nacionalnog plana za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. - 2021. Pri tome treba istaknuti kako su strateški dokumenti visokih učilišta uglavnom donošeni u razdoblju prije Nacionalnog plana te nije očekivano da se referiraju na konkretne ciljeve propisane Nacionalnim planom. Međutim, ovakva analiza može pokazati na koji način visoka učilišta pristupaju pitanjima socijalne dimenzije u odnosu na Nacionalni plan te otvoriti mogućnost definiranja ciljeva prilikom donošenja novih strateških dokumenata visokih učilišta. Treba istaknuti kako nije provedena evaluacijska analiza kojom bi se utvrdilo jesu li visoka učilišta provodila zacrtane ciljeve ili donosila dodatne odluke vezane uz socijalnu dimenziju. Strateški dokumenti odabrani su kao referentni jer se u njima definira smjer razvoja institucije te strateški ciljevi koji se tijekom tog razvoja namjeravaju ostvariti. Analizom su obuhvaćena isključivo visoka učilišta za koja su bili dostupni strateški dokumenti (tablica 1). Sve obuhvaćene strategije su aktualne s obzirom na navedene vremenske okvire, uz izuzetak strategije Visokog evanđeoskog teološkog učilišta u Osijeku i strategije Visoke škole za inspekcijski i kadrovski menadžment čiji je vremenski okvir bio od 2013. do 2018. Međutim, ove strategije su u trenutku prikupljanja materijala bile dostupne na web stranicama visokih škola. Osim toga, treba istaknuti kako pojedina privatna visoka učilišta objavljuju samo sažetke ili izvratke iz svojih strateških dokumenata te potpuni dokumenti nisu javno dostupni.

Obuhvaćeno je 38 visokih učilišta te 42 pripadajuća strateška dokumenta. Naime, Sveučilište u Zagrebu ima nekoliko strategija kojima obuhvaća različite aspekte razvoja poput podrške studentima, internacionalizacije, sporta, studija i studiranja. U okviru tih 38 visokih učilišta uključeno je 10 sveučilišta (osam javnih i dva privatna), 16 veleučilišta (11 javnih i 5 privatnih) te 12 visokih škola (3 javne i 9 privatnih). Od vremena donošenja strateških dokumenata do danas dvije su institucije promijenile pravni status, ali su zadržale strateške dokumente kao dokumente na kojima temelje razvoj institucije (Politehnika Pula je postala Istarsko veleučilište, a Visoka poslovna škola „Zagreb“ je postala Poslovno veleučilište Zagreb). Čak 18 strateških dokumenata završava u 2020. godini, te još njih devet u iduće dvije godine što daje

mogućnost za razmatranje novih ciljeva u pogledu unaprjeđivanja socijalne dimenzije.

U okviru Nacionalnog plana definirano je šest glavnih ciljeva te 33 podcilja s pripadajućim aktivnostima. U okviru 24 podcilja visoka učilišta su navedena kao isključivo ili djelomično odgovorne institucije za provedbu. Na temelju tog okvira ciljeva, podciljeva i aktivnosti Nacionalnog plana za koje su odgovorna visoka učilišta nastojalo se detektirati odgovarajuće ciljeve navedene u strateškim dokumentima pojedinog visokog učilišta. Ta 24 podcilja s pripadajućim aktivnostima su predstavljala osnovu tematske analize (Boyatzis, 1998). Svaki od 24 podcilja je promatran kao zasebna tema te se na temelju toga pristupilo detektiranju i kodiranju odgovarajućih sadržaja u strateškim dokumentima visokih učilišta za svaku pojedinu temu. Nakon inicijalnog kodiranja svaka tema (podcilj) je imala pridružene odgovarajuće sadržaje iz strateških dokumenata visokih učilišta te se nastojalo, gdje je bilo moguće, grupirati i opisati specifična rješenja koja visoka učilišta planiraju u okviru te teme. Tamo gdje nije bilo moguće grupirati rješenja visokih učilišta, nastojalo se prikazati raznolikost njihovih pristupa specifičnom pitanju. Na osnovi analize svake pojedine teme (podcilja) na kraju se daje sumativni pregled tema i uzorci koji se javljaju.

Tablica 1. Popis visokih učilišta i pripadajućih strateških dokumenata

Naziv visokog učilišta	Naziv dokumenta
Sveučilište u Zagrebu	Strategija razvoja podrške studentima Sveučilišta u Zagrebu (2013.-2025.)
Sveučilište u Zagrebu	Strategija internacionalizacije Sveučilišta u Zagrebu 2014.-2025.
Sveučilište u Zagrebu	Strategija prostornog i funkcionalnog razvoja Sveučilišta u Zagrebu 2013.-2025.
Sveučilište u Zagrebu	Strategija sporta na Sveučilištu u Zagrebu
Sveučilište u Zagrebu	Strategija studija i studiranja Sveučilišta u Zagrebu 2014.-2025.
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku	Strategija Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku 2011.-2020.
Sveučilište u Zadru	Strategija razvoja Sveučilišta u Zadru od 2017. do 2022. godine
Sveučilište u Splitu	Strategija 2015.-2020.
Sveučilište u Rijeci	Strategija razvoja Sveučilišta u Rijeci 2014.-2020.
Sveučilište u Dubrovniku	Strategija razvoja Sveučilišta u Dubrovniku 2016.-2025.
Sveučilište Sjever	Strategija razvitka Sveučilišta Sjever za razdoblje 2015.-2020.

Naziv visokog učilišta	Naziv dokumenta
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli	Strategija razvoja Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli 2016.-2020.
Hrvatsko katoličko sveučilište	Strategija razvoja Hrvatskog katoličkog sveučilišta u razdoblju do 2020. godine
RIT – Rochester Institute of Technology	Committed to greatness 2019-2022 Strategic plan
Međimursko veleučilište u Čakovcu	Strategija razvoja Međimurskog veleučilišta u Čakovcu za razdoblje 2014.-2020. godine
Tehničko veleučilište u Zagrebu	Strategija dugoročnog razvoja TVZ 2014.-2025.
Veleučilište Lavoslav Ružička u Vukovaru	Strategija razvoja Veleučilišta Lavoslav Ružička u Vukovaru za razdoblje 2014.-2020.
Veleučilište Marko Marulić u Kninu	Strategija razvitka Veleučilišta Marko Marulić u Kninu za razdoblje 2019.-2023.
Veleučilište Nikola Tesla u Gospiću	Program rada i razvoja (strategija) Veleučilišta Nikola Tesla u Gospiću za razdoblje 2017.-2021.
Veleučilište u Karlovcu	Strategija razvoja Veleučilišta u Karlovcu za razdoblje 2016.-2021.
Veleučilište u Požegi	Strategija razvoja Veleučilišta u Požegi za razdoblje 2017.-2020.
Veleučilište u Rijeci	Strategija Veleučilišta u Rijeci za razdoblje 2013.-2020.
Veleučilište u Slavonskom Brodu	Strategija Veleučilišta u Slavonskom Brodu 2018.-2022.
Veleučilište u Šibeniku	Program rada i razvoja (strategija) Veleučilišta u Šibeniku za razdoblje 2017.-2025.
Zdravstveno veleučilište	Strategija razvoja Zdravstvenog veleučilišta 2015.-2020.
Veleučilište Velika Gorica	Strategija Veleučilišta Velika Gorica 2016.-2020.
Veleučilište VERN	Sažetak razvojne strategije Veleučilišta VERN' za razdoblje 2010.-2020.
Veleučilište u Bjelovaru	Strategija razvoja Veleučilišta u Bjelovaru za razdoblje 2018.-2022. godine
Istarsko veleučilište (Politehnika Pula)	Strategija razvoja Politehnike Pula 2010.-2020.

Naziv visokog učilišta	Naziv dokumenta
Poslovno veleučilište Zagreb (Visoka poslovna škola Zagreb)	Strategija razvoja 2015.-2020.
Visoka policijska škola u Zagrebu	Strategija razvoja Visoke policijske škole u Zagrebu 2019.-2024.
Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici	Program rada i razvoja – Strategija razvoja Visoke škole za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici za razdoblje 2018.-2022. godine
Visoko gospodarsko učilište u Križevcima	Strategija razvoja Visokoga gospodarskog učilišta u Križevcima za razdoblje 2017.-2022.
Edward Bernays Visoka škola za komunikacijski menadžment	Strategija osiguravanja kvalitete
RRiF Visoka škola za financijski menadžment	Sažetak strateškog plana RRiF Visoke škole za financijski menadžment
Visoka škola za ekonomiju, poduzetništvo i upravljanje Nikola Šubić Zrinski	Strateški plan 2020
Visoka škola za informacijske tehnologije u Zagrebu	Strategija razvoja Visoke škole za informacijske tehnologije za razdoblje od 2018.-2023.
Visoka škola za inspekcijski i kadrovski menadžment u Splitu	Razvojna strategija Visoke škole za inspekcijski i kadrovski menadžment 2013.-2018.
Visoka škola za primijenjeno računarstvo Algebra	Strategija razvoja 2018.-2022. Visokog učilišta Algebra
Visoka škola za sigurnost	Strategija za razdoblje 2016.-2020.
Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku	Strategija razvoja Visokog evanđeoskog teološkog učilišta u Osijeku 2013.-2018.
Visoko učilište Effectus	Strateški okvir razvoja 2016.-2020. (izvadak iz dokumenta)

Cilj 1. Ostvariti sustavno prikupljanje i obradu podataka koji su relevantni za unaprjeđivanje socijalne dimenzije visokog obrazovanja te ih rabiti u tu svrhu

U okviru prvog cilja pet je podciljeva u kojima su za provedbu suodgovorna visoka učilišta. Međutim, ciljevi u njihovim strategijama se rijetko bave specifičnim pitanjem prikupljanja podataka vezanih uz socijalnu dimenziju te ih svega nekoliko institucija navodi u svojim dokumentima. Treba istaknuti da su i ovi ciljevi u strateškim dokumentima često međusobno povezani (kao što je npr. prikupljanje podataka i naknadne analize ili pojedine aktivnosti) pa su za potrebe analize razdvojeni u pojedinim podciljevima.

1.3. Provesti analize i istraživanja s ciljem definiranja podzastupljenih i ranjivih skupina te unaprjeđenja spoznaja o obrazovnim iskustvima studenata i studentica iz ranjivih skupina, o kojima postoje nedostadni uvidi

Svega četiri visoka učilišta ističu aktivnosti koje se mogu vezati uz ovaj cilj. To su Sveučilište u Zagrebu, Zdravstveno veleučilište, Veleučilište Lavoslav Ružička i Veleučilište Marko Marulić. Pri tome, Sveučilište u Zagrebu kao svoj cilj izdvaja identificiranje podzastupljenih skupina te aktivnosti koje su dio podcilja 1.7. Uz to, ističu i namjeru prikupljanja podataka i vođenje evidencije o korisnicima različitih oblika podrške te uspostavu sustavnog praćenja studenata podzastupljenih skupina. Zdravstveno veleučilište na sličnom tragu postavlja ciljeve koji se tiču analize podzastupljenih i ranjivih skupina, vođenja podataka o studiranju osoba s invaliditetom kroz izradu baze podataka te uključivanje u nacionalni sustav praćenja upisa podzastupljenih i ranjivih skupina. Veleučilište Lavoslav Ružička je u ovom pogledu usmjereno isključivo na studente slabijeg socioekonomskog statusa te navode kako planiraju izraditi kriterije za određivanje koji studenti spadaju u tu skupinu i utemeljiti elektroničku bazu.

U slučaju Veleučilišta Marko Marulić potreba za identificiranjem podzastupljenih i ranjivih skupina navedena je tek kao prilika u okviru provedene SWOT analize.

1.4. Provesti istraživanja o razlozima napuštanja studija studenata i studentica iz ranjivih skupina

Visoka učilišta ne navode specifična istraživanja ovog tipa, ali najbliže tome može se izdvojiti aktivnost koju navodi Sveučilište u Zagrebu. Ona uključuje provedbu analize prolaznosti i završnosti studenata i položaja podzastupljenih skupina s ciljem unaprjeđenja modela participacije studenata u troškovima studija. Osim toga, može se izdvojiti i Veleučilište Marko Marulić koje ističe povećanje udjela diplomiranih studenata iz podzastupljenih i ranjivih skupina kao priliku u okviru SWOT analize, ali ne navode provedbu analiza vezanih uz ovo pitanje.

1.6. Razviti standardiziranu metodologiju praćenja obrazovnih i profesionalnih puteva studenata (upisa, tijeka studija, završetka, zapošljavanja) prema njihovu socijalnom i ekonomskom statusu

Nisu pronađeni ciljevi u strateškim dokumentima visokih učilišta koji korespondiraju ovom cilju.

1.7. Temeljiti aktivnosti usmjerene na poboljšanje socijalne dimenzije na relevantnim empirijskim podacima

Sveučilište u Zagrebu, nastavno na identificiranje i analize navedene u okviru podcilja 1.3., kao cilj postavlja uzimanje u obzir potreba podzastupljenih skupina te podizanje razine pristupa i podrške studentima iz ovih skupina. Također, Sveučilište u Rijeci ističe kako na temelju analize ekonomskih i socijalnih prepreka namjerava poduzimati specifične aktivnosti usmjerene na poboljšanje socijalne dimenzije. Uz to, navode i potrebu istraživanja srednjoškolske i studentske populacije s ciljem detektiranja i uklanjanja prepreka.

1.8. Evaluirati uspješnost postojećih aktivnosti usmjerenih na unaprjeđivanje socijalne dimenzije visokog obrazovanja

Nisu pronađeni ciljevi u strateškim dokumentima visokih učilišta koji korespondiraju ovom cilju.

Cilj 2. Unaprijediti pristup visokom obrazovanju podzastupljenim i ranjivim skupinama i ukloniti prepreke pri ulasku

2.2. Povećati interes za pristup visokom obrazovanju kod podzastupljenih i ranjivih skupina

Pojedine institucije navode aktivnosti koje su vezane uz ostvarenje ovog podcilja, ali su one uglavnom usmjerene na cjelokupnu studentsku populaciju, a ne specifično na podzastupljene i ranjive skupine. Tako se ističu marketing prema srednjim školama, organiziranje dana karijera, sajam poslova i otvoreni dani. Samo tri visoka učilišta eksplicitno navode provedbu ovog tipa aktivnosti koje su usmjerene

izravno na podzastupljene i ranjive grupe. Sveučilište u Zagrebu ističe kako će pojedine sastavnice raditi na aktivnostima i programima u zajednici s ciljem informiranja, motiviranja i olakšavanja pristupa podzastupljenim skupinama u visokom obrazovanju, Sveučilište u Rijeci navodi aktivnosti informiranja učenika srednjih škola o programima potpore ranjivim skupinama na web stranicama, dok Visoko učilište Algebra kao jednu od aktivnosti svog Gospodarskog vijeća navodi poticanje školovanja studenata s invaliditetom, ali ova aktivnost nije dodatno obrazložena.

2.3. Unaprijediti sustav profesionalnog usmjeravanja i samoinformiranja

Nisu pronađeni ciljevi u strateškim dokumentima visokih učilišta koji korespondiraju ovom cilju.

Cilj 3. Omogućiti jednake prilike svim studentima

3.1. Ukloniti prepreke pri početku studiranja

Ciljevi visokih učilišta su znatno općenitiji od aktivnosti u okviru ovog podcilja Nacionalnog programa. Naime, u Nacionalnom programu aktivnosti predviđaju mjerenje studentskog opterećenja na svim godinama studija i ujednačavanje opterećenja studijskih programa. S druge strane, visoka učilišta uglavnom na općenitoj razini navode potrebu za olakšavanjem pristupa studiranju različitim ranjivim i podzastupljenim skupinama. Tako Sveučilište u Zagrebu navodi osmišljavanje i provedbu aktivnosti i programa usmjerenih k socijalnom uključivanju studenata podzastupljenih i ranjivih skupina, Sveučilište Jurja Dobrile olakšavanje pristupa za studente slabijeg socioekonomskog statusa i studenata s invaliditetom vidi kroz izdvajanje dijela programskih sredstava, a Sveučilište u Rijeci uklanjanje prepreka uspješnom studiranju koje nastaju iz različitih razloga uključujući socioekonomske uvjete, invalidnost, dob, roditeljstvo. Sveučilište Sjever u tom pogledu razmatra uvođenje programa u tehničkom i biomedicinskom području kako bi domicilnim studentima, koji zbog socioekonomskog statusa ne mogu studirati na drugim visokim učilištima, omogućilo studiranje ovih programa, Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici ističe olakšavanje pristupa studija studentima slabijeg socioekonomskog statusa, a Veleučilište Lavoslav Ružička, uz tu skupinu, izdvaja i studente starije od 25 godina.

Nešto konkretnije mjere razmatra Zdravstveno veleučilište koje izdvaja izradu naputaka i smjernica za upise kako bi se prilagodio način upisa osobama s invaliditetom i tako se uklonilo specifične prepreke pri početku studiranja.

Konačno, Visoko gospodarsko učilište u Križevcima navodi potrebu za izvođenjem propedeutičkih kolegija za studente prve godine studija s ciljem smanjenja stope odustajanja od studija. Iako se ovaj cilj ne odnosi specifično na ranjive i podzastupljene skupine, svakako može obuhvatiti pripadnike ovih skupina koji imaju potrebu za uvodnim sadržajima kako bi lakše svladali kasnije gradivo i povećali svoju mogućnost završetka studija.

3.2. Uspostaviti učinkovit sustav nematerijalne potpore za studente tijekom studija

U okviru ovog cilja Nacionalnog plana unaprjeđenja socijalne dimenzije fokus je isključivo na nematerijalnoj potpori te se u ovome, ali i u drugim ciljevima, ne referira na infrastrukturne uvjete kojima se olakšava studiranje studentima. Dio materijalne podrške je obuhvaćen u okviru podcilja 5.2. te se odnosi na stipendiranje. Iz tog razloga su ovdje izdvojeni oblici nematerijalne podrške, ali su posebno navedeni i ciljevi i aktivnosti visokih učilišta namijenjeni unaprjeđenju infrastrukturnih uvjeta (prilagodba prostora) koji i dalje predstavljaju važan izazov pojedinim visokim učilištima i korak u omogućavanju pristupa visokom obrazovanju određenim skupinama studenata. Uz to, posebno je izdvojena i tema sporta koju visoka učilišta navode kao važnu po pitanju integracije studenata s invaliditetom i omogućavanja njihove ravnopravne participacije u studentskom životu.

a) Nematerijalna potpora

U slučaju nematerijalne potpore postoje visoka učilišta koja uglavnom navode ili postojanje podrške ili namjeru uspostave podrške te pri tome ne definiraju specifičnije skupine, nego se referiraju općenito na ranjive i podzastupljene skupine. Tako Visoko gospodarsko učilište Križevci ističe potrebu za imenovanjem kontakt osobe za studente iz ranjivih i podzastupljenih skupina koja bi bila zadužena za pružanje podrške, Edward Bernays Visoka škola za komunikacijski menadžment planira pokrenuti Savjetovalište za studente u okviru kojeg bi se pružali različiti oblici psihološke pomoći, a Visoka škola za informacijske tehnologije navodi da su usmjereni na pružanje podrške studentima iz ranjivih i podzastupljenih skupina u okviru nastavnog procesa. Nadalje, Sveučilište Jurja Dobrile među planiranim aktivnostima navodi daljnje podupiranje rada psihološkog savjetovališta za studente te povećavanje aktivnosti kojima bi se podizala svijest studenata o psihološkom savjetovalištu, a Veleučilište u Bjelovaru ističe kako namjeravaju razviti model potpore studentima iz ranjivih i podzastupljenih skupina, ali ne definiraju jasno koje vrste potpora su u pitanju.

Osim toga, moguće je izdvojiti skupinu visokih učilišta usmjerenih na osiguravanje specifične podrške za studente s invaliditetom u različitim aspektima poput asistencije, psihološke potpore, prijevoza, studentskog standarda općenito i slično. U tom pogledu, pojedina visoka učilišta iskazuju postojanje službi koje se bave ovim pitanjem poput Veleučilišta u Karlovcu koje ističe djelovanje Centra za podršku studentima s invaliditetom te osiguravanje asistenata za studente s invaliditetom, Hrvatskog katoličkog sveučilišta koje ističe postojanje Centra za psihološko savjetovanje gdje se pruža stručna pomoć i podrška uz posebno osiguranu pomoć za studente s invaliditetom te Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera koje navodi postojanje jedinstvenog Sveučilišnog ureda za studente s invaliditetom.

Uz njih, pojedine mjere i ciljeve navode i Sveučilište Sjever, koje ističe kako namjeravaju u okviru Ureda za razvoj karijera, potporu studentima i cjeloživotno učenje dati posebnu potporu studentima s invaliditetom te im pomoći u ostvarivanju njihovih prava, Zdravstveno veleučilište, koje među ciljeve stavlja osiguravanje prilagođenog prijevoza za osobe s invaliditetom te Sveučilište u Dubrovniku, koje navodi kako će se posebna skrb usmjeriti na standard i život studenata s invaliditetom i planiraju osiguravanje potpore s ciljem izjednačavanja mogućnosti studenata s invaliditetom.

Sveučilište u Zagrebu elaborira postojeće probleme te ističe kako ne postoji psihološko savjetovalište na razini sveučilišta, nego je dostupno na manjem broju sastavnica što dovodi do neravnopravnosti studenata. Osim toga, navode i postojanje Ureda za studente s invaliditetom, ali i njegovu nedostatnost za provedbu aktivnosti u vidu prostornih kapaciteta. Zbog toga kao jedan od ciljeva izdvajaju osiguravanje financijskih sredstava za realizaciju potpore studentima s invaliditetom te razvoj procedura za realizaciju potpore tim studentima. Uz to, među svoje ciljeve uvrštavaju i osnivanje Centra za savjetovanje i podršku studentima koji bi objedinjavao različite vrste podrške vezane uz podršku studentima s invaliditetom, podršku podzastupljenim i drugim skupinama kojima je potrebna dodatna podrška, savjetovanje vezano uz osobne i akademske poteškoće te razvoj karijera. Vezano uz taj Centar veže se i razvoj aktivnosti i programa centra te organizacijskih struktura za pojedina područja. Tako su predvidjeli uspostavu suradnje s udrugama koje se bave pružanjem podrške studentima te poticanje studentskih projekata koji su usmjereni na razvoj sustava podrške podzastupljenim skupinama.

Uz navedena visoka učilišta, još se mogu izdvojiti i Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici koja navodi uvažavanje nepovoljnog položaja studenata prilikom ostvarivanja prava na prehranu u studentskom restoranu, Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku koje ističe postojanje duhovne potpore studentima te Visoka škola za ekonomiju, poduzetništvo i upravljanje Nikola Šubić Zrinski u čijem strateškom dokumentu se spominje pomoć studentima s posebnim potrebama, ali se ne definira što ta pomoć točno podrazumijeva.

b) Infrastruktura

Dio visokih učilišta u okviru provedenih SWOT analiza kao slabost navodi nedovoljnu prilagođenost prostora za osobe s invaliditetom. To su Sveučilište Sjever, Veleučilište u Šibeniku, Veleučilište Marko Marulić, Veleučilište Lavoslav Ružička i Visoka škola za inspekcijski i kadrovski menadžment.

S druge strane, dio visokih učilišta ističe adekvatan prostor po pitanju prilagođenosti studentima s invaliditetom i dostupne opreme. Tako Visoko učilište Algebra ističe vrhunski opremljen prostor koji je prilagođen osobama s invaliditetom, a Veleučilište u Karlovcu navodi da je ostvarena prilagodba koja omogućuje ravnopravan pristup obrazovanju i infrastrukturnim sadržajima.

Dio visokih učilišta među ciljevima i mjerama koje namjeravaju poduzeti ističu poboljšanje i prilagodbu prostora. Sveučilište u Zagrebu kao cilj ističe osiguravanje prostorne pristupačnosti kako bi se omogućio nesmetani pristup, kretanje, boravak i rad osobama s invaliditetom, Sveučilište u Zadru navodi prilagodbu pristupa svim zgradama studentima s invaliditetom kako bi se osigurala maksimalna pristupačnost visokog učilišta ovoj skupini studenata, a Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera planira i prilagodbu stubišta kako bi zgrada rektorata bila pristupačna osobama s invaliditetom.

Konačno, Sveučilište u Rijeci, Sveučilište u Splitu, Veleučilište u Požegi, Zdravstveno veleučilište i Veleučilište Lavoslav Ružička planiraju uklanjanje fizičkih prepreka kako bi se omogućio pristup i kretanje osobama s invaliditetom.

c) Sport

Pitanje sportskih aktivnosti i osoba s invaliditetom spominju samo tri visoka učilišta, a pri tome je Sveučilište u Zagrebu otišlo najdalje u strateškom planiranju ovih aktivnosti. Sveučilište u Zagrebu u okviru svoje Strategije sporta navodi dostupnost i prilagođenost infrastrukture studentima s invaliditetom. Isto tako, detektiraju probleme vezane uz sport i tjelesno vježbanje studenata s invaliditetom uključujući nedostatak akata na Sveučilištu iz ovog područja, nedostatak senzibiliteta i znanja akademske zajednice o potrebama osoba s invaliditetom, nedovoljnu otvorenost akademske zajednice i manjak sportskih priredbi za studente s invaliditetom. Slijedom toga, kao cilj postavljaju donošenje općeg akta kojim se propisuje organizacija tjelesnog vježbanja i sporta na Sveučilištu u Zagrebu, organizaciju sportskih susreta studenata s invaliditetom, suradnju nadležnih tijela i udruga po pitanju projekata za studente s invaliditetom, potpisivanje sporazuma Hrvatskog paraolimpijskog odbora i Sveučilišta o osiguravanju potpore studentima kategoriziranim sportašima s invaliditetom te primjenu Preporuke o uvjetima studiranja kategoriziranih sportaša s invaliditetom na što većem broju sastavnica.

U manjem opsegu ovu temu spominje i Sveučilište u Zadru, koje navodi kako će raditi na omogućavanju sudjelovanja osoba s invaliditetom u natjecanjima i sportskim aktivnostima, te Sveučilište u Rijeci, koje ističe da će raditi na omogućavanju sudjelovanja osoba s invaliditetom u natjecanjima i drugim sportskim aktivnostima i raditi na prilagođavanju nastave tjelesne i zdravstvene kulture njihovim potrebama.

3.3. Fleksibilizirati studijske programe

Ovaj cilj je u Nacionalnom planu usmjeren na uvođenje postupaka vrednovanja informalnog i neformalnog učenja te na primjenu učenja na daljinu. Uz ove dvije mogućnosti, u okviru strateških dokumenata, moguće je izdvojiti i usmjerenost visokih učilišta na cjeloživotno obrazovanje kroz koje imaju priliku pružiti fleksibilne puteve obrazovanja za odrasle osobe. Osim tih mogućnosti, vidljivo je i da nekoliko visokih učilišta fleksibiliziranje studijskih programa povezuje izravno s podzastupljenim i ranjivim skupinama. Tako Zdravstveno veleučilište kao zadatak postavlja prilagodbu studijskih programa podzastupljenim i ranjivim skupinama te prilagodbu izvođenja nastave osobama s invaliditetom, Veleučilište Lavoslav Ružička kao jednu od mjera ističe izradu prilagođenih studijskih programa za studente starije od 25 godina, a Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici navodi kako namjeravaju raditi na prilagođavanju rasporeda nastave studentima u nepovoljnom položaju.

a) Priznavanje prethodnog učenja

Priznavanje prethodnog učenja je prvenstveno prepoznato u strateškim dokumentima javnih sveučilišta. Sveučilište u Zagrebu kao cilj ističe uspostavu razvijenog sustava priznavanja prethodnog učenja te namjeravaju uspostaviti Ured za priznavanje prethodnog učenja i potrebnu regulativu. Sveučilište u Dubrovniku među aktivnostima ističe uspostavu funkcionalnog sustava priznavanja ishoda učenja stečenih neformalnim i informalnim učenjem. Sličan cilj postavlja i Sveučilište Jurja Dobrile koje navodi razvoj sustava i metodologije priznavanja prethodnog učenja, donošenje pravilnika u tu svrhu te izradu izvještaja o provedenim priznavanjima. Sveučilište u Rijeci kao jedan od izazova ističe uspostavu sustava i procesa za priznavanje prethodno stečenih znanja i vještina te namjeru sudjelovanja u uređenju sustava na nacionalnoj razini. Uz to, ukratko navode i namjere vezane uz rad na obrazovanju građana treće dobi. Sveučilište Sjever navodi kako planiraju utvrditi kriterije i donijeti pravilnike kojima bi regulirali priznavanje ECTS bodova za izvaninstitucionalne, cjeloživotne i neformalne oblike stečenih kvalifikacija te na razini pojedinih odjela uspostaviti sustav priznavanja ishoda učenja stečenih neformalnim i informalnim učenjem. Osim ovih sveučilišta, i Visoka škola za ekonomiju, poduzetništvo i upravljanje Nikola Šubić Zrinski navodi da im je cilj ustrojiti jedinstveni sustav priznavanja i vrednovanja neformalnog i informalnog učenja.

b) Učenje na daljinu

Učenje na daljinu omogućuje prilagodbu nastave za osobe koje nisu u mogućnosti redovito prisustvovati nastavi zbog svog radnog statusa, fizičke udaljenosti ili drugih okolnosti. Pojedina visoka učilišta izravno povezuju te okolnosti s razvojem i uvođenjem sustava učenja na daljinu.

Četiri javna sveučilišta, uz druge aktivnosti vezane uz učenje na daljinu, navode i donošenje dokumenata koji bi pomogli u daljnjem razvoju tog sustava. Sveučilište Sjever ističe postojanje službe za IT potporu, e-učenje i učenje na daljinu te među aktivnostima koje namjerava poduzeti navodi nastavak razvoja i implementacije sustava za e-učenje i elektroničkog sustava provjere ishoda učenja. Shodno tome, planiraju razvoj infrastrukture i nabavku opreme koja će im omogućiti snimanje i arhiviranje materijala za učenje na daljinu, donošenje pravilnika za uvođenje mogućnosti polaganja ispita na daljinu te uvođenje konzultacija na daljinu. Sveučilište Jurja Dobrile među prioritarnim aktivnostima navodi osmišljavanje aktivnosti poticanja potpune implementacije e-učenja na svim sastavnicama. U tu svrhu ističu kako namjeravaju usvojiti akt koji bi služio za poticanje nastavnika na upotrebu IT tehnologije u nastavi. Sveučilište u Dubrovniku među ciljevima ističe potrebu za organizacijom učenja na daljinu i e-učenja te planiraju u suradnji sa SRCE-m i CARNET-om izraditi koncepciju učenja na daljinu, osigurati svim nastavnicima i studentima jednaku mogućnost pristupa tim resursima, kontinuirano obrazovati nastavnike i studente za njihovu upotrebu. Sveučilište u Zagrebu povezuje mogućnosti učenja na daljinu s prilagodbom izvanrednih studija kako bi im se olakšao studij. Uz to, navode kako za čak 8500 predmeta postoje inačice za e-učenje, ali da ih je samo 5% na najvišoj razini primjene e-učenja. U skladu s tim, kao ciljeve si postavljaju uspostavu primjerene razine i kvalitete e-učenja, razvoj cjelovitog sveučilišnog virtualnog okruženja za učenje i poučavanje, definiranje sveučilišnih standarda i preporuka za materijale za e-učenje, vrednovanje e-kolegija, uvođenje otvorenih obrazovnih sadržaja te razvoj online studija.

Visoko učilište Algebra ističe kako su njihovi online studiji već neko vrijeme u postupku akreditacije, ali kako ne mogu tvrditi kada će biti i akreditirani. Uz to, navode kako se pokazalo da studenti na vježbama ostvaruju najveći napredak u znanju te da zbog toga nisu predlagali izvedbu vježbi u online obliku. Spominju i mogućnosti podrške učenjem na daljinu u postojećim studijima kroz Moodle sustav koji se temelji na suradnji studenta kroz repozitorije, razmjenu dokumenata i slično. Međutim, ističu da se takva nastava ne računa studentima kao prisutnost na nastavi, nego je to potpora za studente koji putuju ili zbog drugih razloga nisu u mogućnosti prisustvovati te spominju tehničku opremljenost učionica čime osiguravaju potporu studiranju na daljinu. Visoko gospodarsko učilište u Križevcima kao svoju slabost u SWOT analizi ističe nedovoljno razvijene e-module i mogućnosti e-učenja te planiraju rad na uvođenju e-modula i to u kontekstu prilagodbe nastave izvanrednim studentima, a na istom tragu je

i Međimursko veleučilište u Čakovcu. Nadalje, Istarsko veleučilište izdvaja postojanje specijalističkog diplomskog stručnog studija koji se temelji na učenju na daljinu namijenjenog zaposlenima te onima koji su udaljeni od mjesta provedbe. Uz to, kao jedan od ciljeva ističu e-učenje te u svrhu toga namjeravaju prilagoditi prostor i provedbu 15% svakog studijskog programa korištenjem alata za e-učenje. Konačno, Visoka škola za ekonomiju, poduzetništvo i upravljanje Nikola Šubić Zrinski u okviru SWOT analize kao priliku vidi potražnju za studijskim programima koji se nude kroz učenje na daljinu te tako namjeravaju osigurati studentima fleksibilni pristup obrazovanju. Kao razlog za takav pristup navode omogućavanje obrazovanja osobama koje imaju ograničene obrazovne resurse. Za potrebe uvođenja učenja na daljinu namjeravaju i redizajnirati silabuse i izvedbene planove, razvijati online brand i tehnološku platformu te ulagati u edukaciju osoblja i podršku studentima i nastavnicima.

Nekoliko visokih učilišta razmatra uvođenje učenja na daljinu te planiraju postotni udio korištenja takvog pristupa u studijskim programima ili kolegijima. Veleučilište u Rijeci kao zadatak si postavlja da 75% svakog studijskog programa koristi alate e-učenja te donošenje strategije uvođenja e-učenja, Sveučilište u Rijeci ističe povećavanje udjela e-učenja u studijskim programima te namjerava da svaki studijski program ima 50% upotrebe alata za e-učenje, Sveučilište u Splitu kao cilj postavlja osmišljavanje i izvođenje učenja na daljinu te povećanje nastavnog sadržaja kojeg studenti mogu pratiti kroz e-učenje na način da je barem 25% svakog kolegija pokriveno takvim sadržajima, a Visoka policijska škola ističe kako im je cilj povećati udio e-učenja u studijskim programima i to tako da 20% svakog programa upotrebljava alate za e-učenje.

Dio visokih učilišta na općenitiji način se referira na uvođenje učenja na daljinu. Tako Veleučilište u Požegi kao jednu od prilika u okviru SWOT analize prepoznaje razvoj e-učenja te kao jednu od aktivnosti navodi edukaciju nastavnog osoblja iz područja e-učenja kako bi im se omogućilo veće korištenje potrebne tehnologije u tu svrhu. Nastavno na to, ističu i povećanje broja kolegija i nastavnika koji se koriste tehnikama e-učenja. Zdravstveno veleučilište kao priliku u okviru SWOT analize vidi razvoj sustava e-učenja te si kao zadatak postavlja uvođenje alata e-učenja na novim kolegijima, Veleučilište u Karlovcu si kao zadatak postavlja povećavanje udjela e-učenja na studijskim programima, a Veleučilište u Slavanskom Brodu ističe kako namjeravaju uvoditi e-učenje za pojedine kolegije i to za minimalno jedan kolegij godišnje.

Dio visokih učilišta općenito govori o unaprjeđivanju sustava učenja na daljinu i uvođenju novih alata. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera navodi kako će u vremenskom razdoblju koje obuhvaća strategija unaprjeđivati postojeći sustav e-učenja, ali i raditi na uvođenju novih alata kojima bi omogućili učenje na daljinu. Veleučilište Marko Marulić kao jednu od smjernica pri izradi strateškog dokumenta navodi nastavak razvoja procesa e-učenja, a među aktivnostima ističe poticanje studenata i nastavnog osoblja na intenzivnije korištenje sustava za podršku nastavi koji uključuje i e-sadržaje. Visoka škola za informacijske tehnologije u Zagrebu među ciljevima navodi uvođenje sustava e-učenja, dogradnju informacijskog sustava SCAD s elementima podrške za e-učenje, ali te ciljeve ne razrađuje dalje od toga. Visoka škola za inspekcijski i kadrovski menadžment ističe među aktivnostima razvoj sustava za učenje na daljinu, a Visoka škola za sigurnost kao zadatak si postavlja uvođenje sustava elektroničkog učenja i podupiranje studiranja na daljinu.

Osim njih, i druga visoka učilišta (Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici, Veleučilište u Šibeniku, VERN, Poslovno veleučilište Zagreb, Sveučilište u Zadru, Veleučilište u Bjelovaru, Veleučilište Velika Gorica) referiraju se na različite aspekte uvođenja učenja na daljinu u svojim strateškim dokumentima.

c) Cjeloživotno obrazovanje

Gotovo sva visoka učilišta u svojim strateškim dokumentima spominju uvođenje i razvoj programa cjeloživotnog obrazovanja. Kod obrazlaganja ciljeva i mjera vezanih uz uvođenje programa cjeloživotnog obrazovanja navode usklađivanje s potrebama tržišta i/ili gospodarstva (Sveučilište u Zagrebu, Veleučilište

u Požegi, Veleučilište Marko Marulić, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Visoko gospodarsko učilište u Križevcima, Sveučilište Jurja Dobrile, Međimursko veleučilište u Čakovcu, Veleučilište u Slavonskom Brodu, Veleučilište Velika Gorica, Visoka škola za ekonomiju, poduzetništvo i upravljanje Nikola Šubić Zrinski, Veleučilište Lavoslav Ružička, Visoka škola za informacijske tehnologije u Zagrebu, Veleučilište u Šibeniku), a dio navodi i usmjerenost na potrebe zajednice ili šire javnosti (Sveučilište u Zagrebu, Veleučilište Lavoslav Ružička, Visoka škola za ekonomiju, poduzetništvo i upravljanje Nikola Šubić Zrinski, Veleučilište Velika Gorica, Međimursko veleučilište u Čakovcu, Sveučilište u Splitu, Sveučilište Jurja Dobrile, Veleučilište u Šibeniku).

Među ciljevima visokih učilišta mogu se izdvojiti oni Sveučilišta Sjever iz razloga što stavljaju naglasak na specifični pristup nezaposlenima. Tako navode provedbu cjeloživotnog obrazovanja sukladno potrebama gospodarskih subjekata, ali i omogućavanje cjeloživotnog obrazovanja pojedincima u mjestu prebivališta i bližoj okolini te provedbu programa cjeloživotnog obrazovanja bez naknade za nezaposlene kako bi se omogućila njihova veća zapošljivost. Uz to, među zadacima ističu izradu i donošenje Strategije cjeloživotnog obrazovanja, novih programa cjeloživotnog obrazovanja, plana promocije tih programa te sustavno povećanje njihovog broja.

3.4. Unaprijediti resurse za učenje

Unaprjeđivanje resursa za učenje se u okviru Nacionalnog plana odnosi na dvije aktivnosti – osiguravanje resursa za učenje i prilagodbu nastavnih materijala te uspostavu sustava mentoriranja.

a) Osiguravanje resursa za učenje i prilagodba nastavnih materijala

Pojedine institucije općenito navode povećanje kvalitete i kvantitete dostupnih materijala, udžbenika, izvora za učenje i slično, ali su rjeđi slučajevi u kojima su ti ciljevi povezani s ranjivim i podzastupljenim skupinama. Tako Sveučilište u Zagrebu najobuhvatnije razmatra pitanje osiguravanja resursa za učenje i prilagodbu nastavnih materijala. Izdvajaju osiguravanje pristupačne i pomoćne tehnologije na sastavnicama kako bi se izjednačio pristup studentima s invaliditetom, osiguravanje pristupa literaturi u digitaliziranom obliku s ciljem olakšavanja pristupa slijepim i slabovidnim studentima te studentima sa specifičnim teškoćama učenja. Kao cilj postavljaju i omogućavanje audio snimanja predavanja kako bi materijali i u tom obliku bili dostupni ovim specifičnim skupinama studenata. Na sličnom tragu je i Sveučilište u Zadru koje kao cilj ističe osiguravanje pomoćne tehnologije za studente s invaliditetom u okviru kojega se nalazi digitalizacija nastavne literature i razvoj informacijskih sustava za pohranu tih materijala. Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici kao cilj navodi omogućavanje dostupnosti besplatnih udžbenika i nastavnih materijala studentima u nepovoljnom položaju čime obuhvaća one slabijeg socioekonomskog statusa, a Visoko učilište Algebra navodi da će provjera znanja biti prilagođena studentima s invaliditetom.

b) Uspostava sustava mentoriranja

Uspostava ili unaprjeđenje sustava mentoriranja se uglavnom spominje u kontekstu osiguravanja mentorske podrške cjelokupnoj studentskoj populaciji te se ne ističe specifičnost rada sa studentima iz podzastupljenih i ranjivih skupina. Ovisno o visokom učilištu, ti ciljevi uključuju ustroj ili unaprjeđivanje mentorskog sustava, donošenje pravilnika o mentorstvu, studente-mentore na pojedinim kolegijima, uključivanje alumnija u mentoriranje i slično.

Međutim, pojedina visoka učilišta osiguravaju i specifičnu mentorsku podršku za ranjive skupine i to uglavnom za studente s invaliditetom, ali postoje i slučajevi isticanja drugih skupina. Tako Sveučilište u Zagrebu, Sveučilište u Zadru i Zdravstveno veleučilište navode provođenje obrazovne asistencije za studente s invaliditetom. Sveučilište Jurja Dobrile navodi tutorstvo za studente iz ranjivih skupina od kojih ističu studente nižeg socioekonomskog statusa i studente s invaliditetom, a Veleučilište u Karlovcu ističe kako svi studenti s invaliditetom imaju pravo na asistenta koji im pomaže u obavljanju aktivnosti tijekom studiranja. Na kraju, Veleučilište Lavoslav Ružička kao cilj navodi izradu prilagođenog sustava mentorstva i pomoći tijekom studiranja za studente starije od 25 godina.

3.5. Provesti profesionalno usavršavanje nastavnika i nenastavnog osoblja za rad s ranjivim skupinama

U pogledu provedbe usavršavanja osoblja za rad s ranjivim skupinama ističe se nekoliko visokih učilišta – Sveučilište u Zagrebu, Sveučilište u Zadru, Zdravstveno veleučilište i Veleučilište Lavoslav Ružička. Sveučilišta u Zagrebu i Zadru te Zdravstveno veleučilište navode provedbu sustavnih edukacija sveučilišnog osoblja, ali isključivo u pogledu osiguravanja pristupačnosti visokog obrazovanja osobama s invaliditetom. Pri tome, Sveučilište u Zagrebu nešto detaljnije obrazlaže ovaj cilj te navode potrebu semestralnih edukacija za nastavno, stručno i administrativno osoblje te potrebe educiranja dodatnih edukatora koji će predavati te sadržaje. Veleučilište Lavoslav Ružička kao cilj, uz educiranje o načinima i specifičnostima rada s osobama s invaliditetom, navodi i potrebu za educiranjem osoblja o osnovama rada s gluhim i nagluhim osobama.

3.6. Prilagoditi i poboljšati sustav izvanrednog studiranja

Niz visokih učilišta u svojim strateškim dokumentima razmatra prilagodbu nastave za studente u izvanrednom statusu. Među sveučilištima to su Sveučilište u Zagrebu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Sveučilište u Rijeci te Sveučilište Sjever. Zatim od veleučilišta Veleučilište u Bjelovaru, Istarsko veleučilište, Veleučilište u Rijeci, Zdravstveno veleučilište, Međimursko veleučilište i Veleučilište Velika Gorica. Među visokim školama to su Visoko gospodarsko učilište u Križevcima i Visoka škola za ekonomiju, poduzetništvo i upravljanje Nikola Šubić Zrinski.

Sveučilište u Rijeci i Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, većina veleučilišta i Visoka škola za ekonomiju, poduzetništvo i upravljanje Nikola Šubić Zrinski prilično bazično razrađuju prilagodbu sustava izvanrednim studentima u svojim strateškim dokumentima te navode tek da je ona potrebna. Sveučilište u Zagrebu kao cilj navodi razvoj novih i prilagođavanje postojećih izvanrednih studija u okvirima cjeloživotnog obrazovanja u skladu s potrebama društva i s osobnim razvojem studenata. U tom pogledu povezuju učenje na daljinu s izvanrednim studijima kako bi se olakšala mogućnost praćenja nastave tim studentima. Visoko gospodarsko učilište u Križevcima kroz SWOT analizu utvrdilo je da je jedna od institucijskih slabosti nedovoljna prilagođenost nastave izvanrednim studentima te u ciljevima navode potrebu prilagodbe organizacije nastave i nastavnih metoda kako bi se to područje rada unaprijedilo. Pri tome, u obzir uzimaju potrebu za uvođenjem e-modula, prilagodbu rasporeda nastave i usklađivanje termina i načina provjere ishoda učenja izvanrednim studentima te ističu kako su uvijek pridavali veliku pažnju izvanrednim studentima. Sveučilište Sjever nešto detaljnije razmatra ovaj cilj i potrebne aktivnosti te navode da je potrebno prilagoditi nastavu, koristiti mogućnosti učenja na daljinu, propisati nižu obveznu dolaznost, razdvojiti nastavu za redovite i izvanredne studente, izraditi posebne nastavne planove te s tim uskladiti ishode učenja. Osim toga, razmatraju i uvođenje obveznih konzultacija na daljinu i dodatnih termina konzultacija u terminima prilagođenim izvanrednim studentima.

Cilj 4. Podići stopu završavanja studija i zapošljavanja podzastupljenih i ranjivih skupina nakon završetka studija

4.1. Suradnju visokih učilišta s poslodavcima na osiguravanju studentske prakse za posebne podzastupljene/ranjive skupine

Ukoliko se visoka učilišta u svojim strateškim dokumentima referiraju na suradnju s poslodavcima s ciljem osiguravanja studentske prakse, tada su ti ciljevi općenito definirani i odnose se na cjelokupnu studentsku populaciju tj. nisu usmjereni na osiguravanje prakse za posebne podzastupljene i ranjive skupine.

4.2. Organizirati aktivnosti centara za potporu studentima (akademsko i psihološko savjetovanje, savjetovanje za razvoj karijere, studentske prakse) koji pomažu studentima u postizanju kompetencija potrebnih za završavanje studija i rani razvoj karijere

Konkretno povezivanje potpore vezane uz razvoj karijere specifične skupine vidljivo je u slučaju Visokog učilišta Algebra u čijem se strateškom dokumentu ističe cilj koji je usmjeren na osiguravanje stručne podrške izgradnji karijere studenata s invaliditetom te u tom pogledu namjeravaju osigurati podršku psihologa i defektologa.

Kod drugih visokih učilišta vezano uz ovaj segment vidljiva je usmjerenost na ciljeve kroz koje nastoje uspostaviti centre za razvoj karijera i povezati studente s potencijalnim poslodavcima ili navode da postoje već uspostavljeni takvi centri te rade na dodatnom unaprjeđivanju njihovog rada i uvođenju novih aktivnosti.

Tako Sveučilište u Zadru kao cilj postavlja uspostavu karijernog centra kako bi se putem njega unaprijedilo karijerno informiranje, usmjeravanje i savjetovanje studenata, organiziralo radionice za razvoj poduzetničkih kompetencija i ostvarilo suradnju s potencijalnim poslodavcima. Na tom tragu je i Sveučilište Jurja Dobrile koje među planiranim aktivnostima navodi osnivanje Centra za karijere koji bi služio za profesionalno savjetovanje studenata. Slična situacija je i s nekoliko veleučilišta, pa tako Veleučilište u Šibeniku kao cilj postavlja osnivanje i osiguravanje rada Centra za razvoj karijera, Veleučilište u Požegi navodi osnivanje Centra za karijere koji bi usmjeravao studente na tržište rada te organiziranje burze rada gdje bi se objavljivala dostupna radna mjesta, a Zdravstveno veleučilište uspostavu infrastrukture i organizaciju Centra za podršku studentima i razvoju karijera. Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici kao cilj navodi organiziranje karijernog centra koji bi pružao potporu studentima u nastavku obrazovanja i karijere te informirao buduće studente, a Poslovno veleučilište Zagreb ističe uvođenje sustava potpore studentima vezano za profesionalno usmjeravanje i razvijanje, ali ne definira planira li se to u okviru nekog posebnog ureda.

S druge strane, pojedina visoka učilišta kao strateške ciljeve postavljaju ili uvođenje novih aktivnosti ili unaprjeđivanje postojećih. Tako Sveučilište u Zagrebu među svojim strateškim ciljevima navodi informiranje, savjetovanje, usmjeravanje i educiranje studenata u području razvoja i upravljanja karijerom u pogledu vještina traženja zaposlenja, predstavljanja poslodavcima, planiranja i usmjeravanja karijere. Uz to, navode i aktivnost kojoj je cilj povezivanje s gospodarskim sektorom i alumnima kako bi svojim studentima pružili karijerno informiranje i usmjeravanje. Među svoje ciljeve, Sveučilište u Zagrebu, uvrštava i osnivanje Centra za savjetovanje i podršku studentima koji bi objedinjavao različite vrste podrške te uključivao i teme poput razvoja akademskih vještina, razvoja i upravljanja karijerom. Nadalje, Sveučilište u Dubrovniku među ciljevima ističe podupiranje aktivnosti Ureda za profesionalnu orijentaciju, savjetovanje studenata i alumne, a Sveučilište Sjever ističe postojanje Ureda za razvoj karijera i cjeloživotno učenje, ali i potrebu za njegovim kadrovskim osnaživanjem. Pri tome, navode da ured pruža stručnu potporu studentima, edukativne radionice i daje informacije o profesionalnom razvoju tijekom studija te mogućnostima nastavka studija i zapošljavanju. Veleučilište Velika Gorica ističe postojanje centra S.O.V.A (Savjetovališta za studente Veleučilišta), a među ciljevima navodi potrebu za unaprjeđenjem rada centra kroz seminare, radionice i savjetovanje studenata, a planiralo je i razvoj sustava informatičke pomoći studentima.

Pojedina visoka učilišta navode ciljeve, ali ne definiraju je li to u sklopu nekog specifičnog centra. Tako Visoko gospodarsko učilište Križevci kao cilj postavlja organizaciju radionica kojima se osposobljava studente za traženje posla i povećava njihova zapošljivost, a koje uključuju pisanje životopisa i motivacijskih pisama, pripreme za razgovor i testiranje za posao. Slično tome, Veleučilište u Bjelovaru navodi namjeru uspostave različitih modela savjetovanja vezano uz razvoj karijere i profesionalno usmjeravanje, a Visoka škola za informacijske tehnologije navodi provedbu planova poboljšavanja kvalitete nastavnog procesa i podrške studentima koji su, između ostalog, usmjereni i na unaprjeđenje stručne podrške studentima u oblikovanju karijere.

Nekoliko visokih učilišta u svojim strateškim dokumentima samo navodi da su takve aktivnosti već prisutne kod njih. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera ističe postojanje Službe za profesionalno savjetovanje studenata u sklopu Ureda za kvalitetu, RRiF ističe postojanje Centra za savjetovanje i razvoj karijere, Edward Bernays Visoka škola za komunikacijski menadžment ističe aktivnosti Centra za razvoj karijera i suradnju s tržištem putem kojeg povezuju studente s tržištem rada te prate zadovoljstvo poslodavaca i studenta.

4.3. Vrednovati visoka učilišta s pozicije potpore ranom razvoju karijere osoba s diplomom temeljem jedinstvenog modela zrelosti (određivati razine na kojoj je visoko učilište s obzirom na potporu studentima u ranom razvoju karijere) i ispunjavanja zahtjeva HKO-a

Nisu pronađeni ciljevi u strateškim dokumentima visokih učilišta koji korespondiraju ovom cilju.

4.6. Pratiti zapošljavanje osoba s diplomom u prva četiri mjeseca nakon završetka studija i redovito izvještavanje visokih učilišta

Aktivnost unutar ovoga cilja je usmjerena na praćenje stopa zapošljavanja osoba s diplomom iz podzastupljenih i ranjivih skupina. Visoka učilišta u svojim ciljevima navode praćenja stope zapošljavanja osoba bez specificiranja dolaze li iz podzastupljenih i ranjivih skupina. Međutim, čak i u tom slučaju samo manji broj visokih učilišta ističe takve aktivnosti. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku kao cilj postavlja takvo praćenje u suradnji s Hrvatskim zavodom za zapošljavanje te nadopunama od strane studentskih službi. Sličan cilj postavljaju i Sveučilište u Zadru, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sveučilište u Rijeci, Međimursko veleučilište, Visoka škola za ekonomiju, poduzetništvo i upravljanje Nikola Šubić Zrinski i Visoka policijska škola.

Cilj 5. Unaprijediti sustav financijske pomoći pripadnicima podzastupljenih i ranjivih skupina

5.1. Objediniti i centralizirati prikupljanje podataka o financijskoj pomoći studentima na nacionalnoj, lokalnoj i institucijskoj razini

Nisu pronađeni ciljevi u strateškim dokumentima visokih učilišta koji korespondiraju ovom cilju.

5.2. Stipendirati kandidate za upis na prvu godinu studija koji pripadaju podzastupljenim i ranjivim skupinama za nastavak obrazovanja na visokoškolskoj razini te pružati pomoć srednjim školama čiji učenici postižu slabije ishode

Pojedina visoka učilišta u svojim strateškim dokumentima razmatraju pitanje stipendiranja ili drugih oblika financijske pomoći, ali ni jedno nema striktno definirano stipendiranje za upis na prvu godinu studija. Među visokim učilištima koja definiraju konkretne podzastupljene i ranjive skupine u pogledu osiguravanja stipendija vidljiva je dominantna usmjerenost na studente slabijeg socioekonomskog statusa, a od drugih skupina spominju se studenti s invaliditetom.

Sveučilište u Zagrebu je istaknulo kako će na godišnjoj razini dodjeljivati 100 stipendija studentima lošijeg socioekonomskog statusa i studentima s invaliditetom, a u okviru cilja koji se odnosi na reorganiziranje i unaprjeđivanje sustava stipendiranja izdvajaju potrebu za razradom dodatnih kriterija za dodjelu stipendija studentima podzastupljenih skupina te utvrđivanjem dodatnih mogućih izvora financiranja podzastupljenih skupina studenata. Sveučilište u Rijeci kao prilično općenitu aktivnost navodi razvoj mehanizama financijske potpore studentima čiji je cilj uspostava sustava stipendiranja, ali u tekstu strategije dodatno obrazlažu da bi taj sustav trebao biti usmjeren na studente slabijeg socioekonomskog statusa. Uz to, razmatraju i povećanje broja prijava u okviru programa Fonda Aleksandar Abramov kako bi odražavao realne potrebe studenata slabijeg imovinskog statusa. Nadalje, Sveučilište Jurja Dobrile ističe da im je cilj povećavanje broja studenata slabijeg socioekonomskog statusa i studenata s invaliditetom koji su dobili stipendije, ali ne navode i namjeravaju li sami dodjeljivati takve stipendije.

Ustrojavanje modela pomoći studentima slabijeg socioekonomskog statusa je jedan od ciljeva navedenih u strateškom dokumentu Međimurskog veleučilišta, a Veleučilište Marko Marulić i Veleučilište u Slavonskom Brodu kao jednu od aktivnosti navode stipendiranje studenata slabijeg socioekonomskog statusa. Sličan cilj vezano uz studente slabijeg socioekonomskog statusa namjerava provoditi i Zdravstveno veleučilište, s tim da oni u okviru provedene SWOT analize kao svoju snagu ističu već reguliran postupak stipendiranja potrebitih. Veleučilište u Karlovcu se referiralo na uspostavu sustava potpore za studente slabijeg socioekonomskog statusa u okviru programskih ugovora kroz koji su dodjeljivane stipendije, a Sveučilište Sjever kroz razvoj Studentske zaklade namjerava uključivati privredne subjekte kako bi osigurali stipendiranje studenata slabijeg socioekonomskog statusa. Visoko učilište Algebra kao jedan od fokusa rada svog Gospodarskog vijeća navodi financiranje stipendija za studente te nude mogućnost financijske potpore za studente slabijeg imovinskog statusa. Cilj u smjeru potpore izdvaja i Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici, ali je ciljana skupina postavljena nešto šire u vidu studenata u nepovoljnom položaju.

Konačno, Rochester Institute of Technology ne navodi eksplicitno podzastupljene i ranjive skupine, ali u ciljevima ističu da je potrebno osigurati financijsku podršku akademski dobrim studentima kako bi bili uspješni bez obzira na njihovu mogućnost plaćanja studija.

Osim konkretnijih ciljeva vezanih uz stipendiranje, može se još izdvojiti i VERN' koji u okviru svog strateškog dokumenta navodi kako se zalažu za aktivno poticanje visokog obrazovanja putem privatnih i državnih stipendija koje uzimaju u obzir socioekonomski status tj. ciljaju na uklanjanje socijalnih prepreka. Međutim, ne ističu to kao svoj cilj uz koji bi bile vezane konkretne aktivnosti, nego kao vrijednost za koju se zalažu.

5.3. Financijsku pomoć iz javnih izvora temeljiti primarno na izravnim oblicima pomoći u obliku stipendija, pomoć dodjeljivati primarno po kriteriju potrebe te prilagoditi mjesečni iznos stipendije stvarnim troškovima studiranja

Jedna od aktivnosti u Nacionalnom planu u okviru ovog podcilja je i povećanje potpore koja će studentima omogućiti da provedu određeno razdoblje studija u inozemstvu. U skladu s tim, u strateškim dokumentima triju visokih učilišta vidljivi su ciljevi koji korespondiraju tome. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku među ciljevima navodi namjeru povećanja iznosa financijske potpore iz vlastitih sredstava za studente koji odlaze na mobilnosti, a poboljšanje financijskih uvjeta za one koji odlaze na mobilnost navodi i Sveučilište u Zadru. Konačno, Sveučilište u Zagrebu ne navodi eksplicitno financijsku pomoć, ali ističe potrebu za povećanjem mobilnosti studenata s invaliditetom, studenata nižeg imovinskog statusa te studenata iz ostalih podzastupljenih skupina.

5.4. Povećati dostupnost smještaja u studentskim domovima pod povoljnim financijskim uvjetima s ciljem da je više od 20% studenata smješteno u studentskim domovima

Pitanje dostupnosti smještaja u svojim strateškim dokumentima razmatra 19 visokih učilišta. Pri tome, ovim pitanjem se bavi svih osam javnih sveučilišta u Hrvatskoj.

Sveučilište u Zagrebu u svoja dva strateška dokumenta (Strategija prostornog i funkcionalnog razvoja te Strategija razvoja podrške studentima) razmatra pitanja smještaja. Ističu nedostatnost postojećeg smještaja po pitanju kapaciteta i kvalitete te važnost temeljite obnove. Kao cilj ističu povećanje smještajnih kapaciteta kako bi svi studenti iz drugih županija, koji si ne mogu osigurati drugi oblik smještaja, imali mogućnost dobivanja mjesta u studentskom domu. Kao dugoročniji cilj navode i proširivanje kapaciteta kako bi se osiguralo i mjesto u studentskom domu i za domicilne studente. Uz to, Sveučilište u Zagrebu, kao jednu od aktivnosti, navodi i analizu potreba studenata s invaliditetom za smještajnim kapacitetima s ciljem osiguravanja potrebnog smještaja za tu skupinu studenata te prilagodbu prostora njihovim potrebama. Slične ciljeve postavlja i Sveučilište u Zadru koje razmatra unaprjeđivanje smještajnih kapaciteta i to posebno usmjereno na smještaj za studente u nepovoljnom položaju te povećanje kapaciteta za studente koji dolaze iz drugih županija kako bi se svim takvim studentima koji imaju

potrebu za smještajem i osigurao adekvatan smještaj u studentskom domu. Također, navode i dugoročni cilj kojim bi se i domicilnim studentima osigurao smještaj u domu. Dodatno, Sveučilište u Zadru planira i usklađivanje povećanja smještajnih kapaciteta s upisnom politikom, analizu stanja i potreba studenata za smještajnim kapacitetima, uspostavu sustava za pomoć u pronalasku privatnog smještaja studentima te razradu novog modela subvencioniranja smještaja. Sveučilište u Rijeci isto ističe potrebu za izgradnjom studentskog doma kako bi se osigurao smještaj studentima koji dolaze iz drugih mjesta te osiguravanje pomoći pri traženju privatnog smještaja.

Sveučilište u Dubrovniku kao cilj ističe izgradnju studentskog doma te se posebno fokusira na pitanje privatnog smještaja studenata koje je problematično zbog turizma. Sveučilište Jurja Dobrile samo kratko navodi rad na povećanju broja smještajnih jedinica u okviru razvoja infrastrukture u skladu s razvojnim prioritetima Sveučilišta, Sveučilište Sjever kao cilj izdvaja izgradnju studentskog doma u Koprivnici, a Sveučilište u Splitu obnovu starih objekata namijenjenih studentskom smještaju te proširenje kapaciteta i povećanje standarda. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera stavlja naglasak na dugogodišnje probleme sa studentskim smještajem te potrebu za izgradnjom novih smještajnih kapaciteta i kontinuiranim mjerama u cilju poboljšanja studentskog standarda po ovom pitanju. Osim javnih sveučilišta, i Hrvatsko katoličko sveučilište navodi potrebu za razvojem studentskog smještaja na kampusu kao specifični cilj prostornog razvoja.

Potrebu za smještajnim kapacitetima ističu i pojedina veleučilišta. Veleučilište u Šibeniku kao cilj navodi izgradnju studentskog doma, Istarsko veleučilište iskazuje potrebu za studentskim domom, Međimursko veleučilište kao cilj stavlja adaptaciju bivše vojarne u okviru koje bi se osigurao i studentski smještaj, Veleučilište Lavoslav Ružička među ciljevima ističe razvijenu institucijsku potporu studentima na području smještaja. Veleučilište u Bjelovaru kao svoju slabost u okviru SWOT analize ističe probleme oko osiguravanja adekvatnog smještaja za studente te kao cilj postavlja pronalaženje rješenja problema subvencioniranog studentskog smještaja. Konačno, Veleučilište u Požegi kao cilj ističe izgradnju studentskog doma u okviru sredstava namijenjenih modernizaciji, unaprjeđenju i proširenju infrastrukture studentskog smještaja za studente u nepovoljnom položaju.

Pojedina visoka učilišta navode kako su ostvarila projekte vezane uz smještaj studenata. Tako Visoko gospodarsko učilište u Križevcima ističe kako su osigurali studentsku kuću za smještaj pet studenata slabijeg socioekonomskog stanja, Veleučilište u Karlovcu kao svoju snagu u SWOT analizi izdvaja postojanje novouređene zgrade studentskog doma, Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici navodi da je realizirana izgradnja studentskog doma te kao jedan od ciljeva navode uvažavanje nepovoljnog položaja studenata prilikom određivanja kriterija za smještaj u studentski dom.

5.7. Uvesti edukaciju o financijskom planiranju za uspješno studiranje

Nisu pronađeni ciljevi u strateškim dokumentima visokih učilišta koji korespondiraju ovom cilju.

Cilj 6. Uključiti standarde vezane uz unaprjeđivanje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u sustav osiguravanja kvalitete

6.1. Unaprijediti proces upravljanja i donošenja politika vezanih za veću dostupnost visokog obrazovanja

Jedino Visoko gospodarsko učilište Križevci među ciljevima eksplicitno navodi kako je potrebno izraditi dokument vezano uz studente iz ranjivih i podzastupljenih skupina. Moguće je da pojedina druga visoka učilišta već imaju izrađene takve dokumente ili su takve politike inkorporirane u općenitije strategije razvoja što je vidljivo i iz ciljeva koji su obuhvaćeni ovom analizom.

6.2. Unaprijediti unutarnji sustav kvalitete visokoga učilišta u obliku promicanja i procjene aktivnosti visokog učilišta usmjerene na olakšavanje studiranja ranjivim i podzastupljenim skupinama

Nisu pronađeni ciljevi u strateškim dokumentima visokih učilišta koji korespondiraju ovom cilju.

Zaključak

Za sedam od 24 podcilja definiranih u okviru Nacionalnog plana za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. - 2021. nisu pronađeni korespondirajući ciljevi u strateškim dokumentima visokih učilišta. Dio ovih podciljeva podrazumijeva koordiniranu suradnju na nacionalnoj razini (npr. razvoj standardizirane metodologije praćenja obrazovnih i profesionalnih puteva studenata prema njihovu socijalnom i ekonomskom statusu; uvođenje vrednovanja visokih učilišta s pozicije potpore ranom razvoju karijere osoba s diplomom temeljem jedinstvenog modela zrelosti), i dodatno financiranje projekata (npr. analiziranje prikupljenih podataka o financijskoj pomoći podzastupljenim i ranjivim studentima u okviru podcilja 5.1.; uvođenje edukacije o financijskom planiranju za uspješne studente). Stoga, poticaj za adresiranje ovih ciljeva treba doći s nacionalne razine i u suradnji visokih učilišta i nacionalnih tijela nadležnih za visoko obrazovanje.

U pogledu adresiranih podciljeva vidljivo je kako se visoka učilišta prilikom definiranja svojih strateških ciljeva dominantno referiraju na dvije ranjive ili podzastupljene skupine. To su studenti s invaliditetom te studenti slabijeg socioekonomskog statusa. Za te skupine postoji najviše uvida kroz provedena istraživanja te predloženih mjera kroz koje je moguće unaprijediti položaj ovih studenata što visokim učilištima uvelike olakšava planiranje ciljeva i izbor konkretnih mjera i aktivnosti. Nadalje, nešto rjeđe se spominju izvanredni studenti i to je uglavnom vezano uz prilagodbu studija ovoj skupini, a pojedina visoka učilišta još se sporadično dotiču i studenata izvan mjesta prebivališta i starijih studenata. Ostale podzastupljene i ranjive skupine, poput studenata iz alternativne skrbi, studenata s djecom, studentica u tehničkom području i studenata u humanističkom području, koje se spominju u Nacionalnom planu se ne spominju eksplicitno u strateškim dokumentima te ne postoje precizne mjere kojima bi se radilo na unaprjeđivanju njihovog položaja u svrhu olakšavanja pristupa visokom obrazovanju, potpore tijekom studiranja ili povećanja završnosti studija. Konačno, dio strateških ciljeva ne adresira specifične podzastupljene i ranjive skupine, nego se odnosi na studentsku populaciju u cjelini (npr. aktivnosti vezane uz povećavanje interesa za pristup visokom obrazovanju, osiguravanje studentske prakse ili praćenje zapošljavanja). Postavljanje takvih ciljeva je vrijedno za razumijevanje ukupne studentske populacije, ali ne doprinosi razumijevanju potreba ranjivih i podzastupljenih skupina te ne nudi kalibrirane mjere kojima se unaprjeđuje njihov pristup visokom obrazovanju i omogućuje jednake prilike tijekom studiranja.

U tom pogledu, postojanje ciljeva i rješenja za cjelokupnu studentsku populaciju ili prilagođenih pojedinim skupinama, i to uglavnom studentima s invaliditetom i studentima slabijeg socioekonomskog statusa, otvara mogućnost njihove prilagodbe te korištenja za unaprjeđenje statusa drugih podzastupljenih i ranjivih skupina. Tako se npr. sustavi mentorstva i nematerijalne podrške spominju ili u pogledu cjelokupne studentske populacije ili u kontekstu studenata s invaliditetom. Međutim, prilagodba ovih sustava tako da budu usmjereni na specifične potrebe pojedinih podzastupljenih i ranjivih skupina donijela bi dodatnu vrijednost u osnaživanju studenata ovih skupina i doprinijela njihovom uspješnijem studiranju. Slično vrijedi i za organizaciju studentske prakse u suradnji s poslodavcima. Naime, potrebe i mogućnosti pripadnika podzastupljenih i ranjivih skupina se razlikuju od studenata opće populacije te bi bilo nužno u dogovoru poslodavaca i visokih učilišta razraditi uvjete prakse prilagođene pojedinim skupinama. Iz tog razloga je važno mjere koje već postoje, i usmjerene su na općenitu studentsku populaciju ili pojedine podzastupljene i ranjive skupine, dodatno razraditi i prilagoditi i drugim detektiranim ranjivim i podzastupljenim skupinama u skladu s njihovim potrebama.

Postojanje velikog nerazmjera između ograničenog broja prepoznatih i adresiranih podzastupljenih i ranjivih skupina i onih koje se uopće ne spominju ukazuje na ograničeno razumijevanje socijalne dimenzije u visokom obrazovanju među visokim učilištima u Republici Hrvatskoj. Pitanje njihovog prepoznavanja i adresiranja izazova s kojima se susreću važno je kako bi se uklonile pristranosti sustava visokog obrazovanja i približilo pravičnijem sustavu. Potencijalno dio ovakvih ciljeva i mjera na razini visokih učilišta proizlazi i iz nacionalnih politika koje su uglavnom bile usmjerene na unaprjeđenje socijalne dimenzije za studente s invaliditetom te studente slabijeg socioekonomskog statusa. Isto tako, one skupine studenata koje se sporadično spominju na razini nacionalnih politika, poput studenata izvanrednih studija i starijih studenata, sporadično se spominju i u ciljevima visokih učilišta.

5.

ANALIZA STUDENTSKOG ISKUSTVA ODABRANIH PODZASTUPLJENIH I RANJIVIH SKUPINA S FOKUSOM NA PREPOZNAVANJU PREPREKA NA STUDIJU

5.1. Metodologija istraživanja

5.1.1. Ograničenja istraživanja

5.2. Rezultati

5.2.1. Studenti pripadnici romske manjine

5.2.2. Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice

5.2.3. LGBTQ+ studenti

5.2.4. Studenti iz alternativne skrbi

5.2.5. Studentice u tehničkom području

5.2.6. Studenti u humanističkom području

5.2.7. Studenti djeca hrvatskih branitelja

5. ANALIZA STUDENTSKOG ISKUSTVA ODABRANIH PODZASTUPLJENIH I RANJIVIH SKUPINA S FOKUSOM NA PREPOZNAVANJU PREPREKA NA STUDIJU

Kao što je istaknuto u uvodu, teorijsko određenje pojma ranjivosti korespondira s pretpostavkom da se studenti iz ranjivih i podzastupljenih skupina kroz svoj studij susreću sa specifičnim preprekama povezanim s njihovim društvenim položajima i identitetima. Fokus ove analize je stoga na stjecanju dubljeg uvida u studentsko iskustvo kako bi se na taj način prepoznale relevantne prepreke koje proizlaze iz pripadnosti ranjivoj skupini. Analizom su zahvaćene podzastupljene i ranjive skupine studenata o kojima u Hrvatskoj zasad ne postoji sustavno prikupljanje podataka.

5.1. Metodologija istraživanja

U razdoblju od prosinca 2019. do ožujka 2020. provedeno je ukupno 18 fokus grupa i intervjua s ukupno 58 studenata pripadnika podzastupljenih i ranjivih skupina. U istraživanje su bili uključeni studenti različitih studija i različitih godina na studiju na visokoškolskim učilištima u Zagrebu, Rijeci, Osijeku, Splitu i Varaždinu. Dio studenata kontaktirao se izravno preko visokih učilišta, a dio preko MZO-a te civilnih udruga aktivnih u domeni ranjivih skupina.

Potpuniji podaci o provedenim fokus grupama i intervjuima prikazani su u tablici 2.

Tablica 2. Podaci o provedenim fokus grupama i intervjuima

Podzastupljena ili ranjiva skupina	Metoda prikupljanja podataka, broj sudionika i lokacija visokoškolske institucije/mjesta održavanja
Studenti iz alternativne skrbi	1 intervju: 1 sudionik, Zagreb 1 intervju: 1 sudionik, Rijeka 1 intervju: 1 sudionik, Varaždin 1 fokus grupa: 3 sudionika, Osijek
Studenti u humanističkom području	1 fokus grupa: 4 sudionika, Zagreb 1 fokus grupa: 3 sudionika, Rijeka 1 fokus grupa: 3 sudionika, Zagreb
Studentice u tehničkom području	1 intervju: 2 sudionika, Zagreb 1 fokus grupa: 4 sudionika, Zagreb 1 fokus grupa: 5 sudionika, Rijeka
Studenti djeca hrvatskih branitelja	1 fokus grupa: 5 sudionika, Osijek 1 fokus grupa: 7 sudionika, Split 1 intervju: 2 sudionika, Zagreb
LGBTQ+ studenti	1 fokus grupa: 7 sudionika, Rijeka 1 fokus grupa: 4 sudionika, Zagreb
Studenti pripadnici romske manjine	1 intervju: 2 sudionika, Zagreb
Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice	1 fokus grupa: 3 sudionika, Zagreb 1 intervju: 1 sudionik, Zagreb

Fokus grupe su trajale u prosjeku oko 90 minuta, a intervjui oko 50 minuta, i u njima su sudjelovali studenti iz samo jedne podzastupljene ili ranjive skupine. Na taj je način bilo moguće razgovore sa studentima fokusirati na specifične teme karakteristične za pojedinu skupinu. Razgovori u fokus grupama i intervjuima vođeni su prema pripremljenom protokolu (prilog 1) koji je sadržavao pitanja vezana uz sljedeće teme: odabir studija (povezanost s pripadnošću podzastupljenoj ili ranjivoj skupini); uspješnost studiranja (osobni i institucijski preduvjeti i prepreke za uspjeh na studiju); uspješnost i zadovoljstvo studijem (očekivanja uspješnog završetka studija i s tim povezani čimbenici); i život tijekom studija (smještaj, stipendije, potpora obitelji ili bliskih osoba). Protokol je razvijen sukladno postavljenim istraživačkim problemima, pri čemu je dio pitanja iz protokola prilagođen prema Doolan i sur. (2015). Za vrijeme fokus grupe sa studentima kojima je odobrena međunarodna zaštita – azil razgovor je vođen dijelom na engleskom i hrvatskom jeziku i u njemu je korišten engleski prijevod protokola (prilog 2).

Razgovori u svim fokus grupama i intervjuima su snimljeni osim u jednom slučaju kad je jedan sudionik odbio snimanje te su za vrijeme njegovog intervjua vođene bilješke. Zvučni zapisi fokus grupa i intervjua su transkribirani. Transkript snimke razgovora sa studentima kojima je odobrena međunarodna zaštita - azil izvorno je pratio jezike koji su se koristili pri čemu je prevladavao engleski jezik, a potom je preveden na hrvatski (dijelovi razgovora studenta koji je govorio hrvatskim jezikom ostali su izvorni). Sve fokus grupe i intervjue proveli su članovi istraživačkog tima. Svi sudionici razgovora bili su upoznati sa svim relevantnim informacijama vezanim za projekt i pristali su sudjelovati u fokus grupama i intervjuima. Svim sudionicima istraživanja zajamčena je potpuna anonimnost.

U istraživanju je primijenjena kvalitativna tematska analiza (Braun i Clarke, 2006). Na temelju protokola i transkripata izrađen je inicijalni kodni plan koji je u postupku kodiranja i analize nadopunjavao. Kodni plan sadrži 37 kodova prvog reda od kojih svi sadrže kodove drugog, a ponegdje i trećeg reda. Proces kodiranja i analize kodiranih transkripata proveden je u programskom paketu za kvalitativnu analizu podataka QSR NVivo 12. U kodiranju je sudjelovalo šest istraživača kojima su dodijeljeni prikupljeni transkripti jedne ili dvije skupine ranjivih studenata. Transkripti su obrađeni postupcima kvalitativne analize koji uključuju otvoreno kodiranje prema kodnom planu, ekstrakciju specifičnih i nadređenih kodova (sortiranje) te komparaciju pri čemu se vodilo strukturnim cjelinama protokola kako bi se opisala specifična iskustva studenata pojedine ranjive skupine. Deskriptivni rezultati analize potkrijepljeni su i navodima sudionika koji su označeni pseudonimom kako bi se sačuvala njihova anonimnost.

5.1.1. Ograničenja istraživanja

Kada je riječ o ograničenjima provedenog istraživanja, treba navesti da je većina fokus grupa i intervjua održana u Zagrebu i Rijeci te stoga nalazi istraživanja najvećim dijelom predstavljaju iskustva studenata u ta dva grada – samo dio studenata iz alternativne skrbi, dio studenata djece hrvatskih branitelja kao i jedna studentica pripadnica romske manjine (koja je intervjuirana u Zagrebu) nisu studirali u Zagrebu ili Rijeci. Ova neravnomjerna regionalna distribucija može utjecati na dobivene nalaze, jer se iskustva studenata koji studiraju u drugim gradovima u Hrvatskoj mogu razlikovati od iskustava studenata u ova dva sveučilišna centra: primjerice, stigmatizacija i diskriminacija LGBTQ+ studenata može biti izraženija u manjim i manje liberalnim sredinama, kao i pritisci prema budućim studentima vezani uz odabir rodno nestereotipnih fakulteta i studija; s druge strane razlike mogu postojati i u pogledu mogućnosti ostvarivanja materijalnih prava kao što je pravo na smještaj u studentskom domu. Također valja istaknuti da su samo dvije studentice pripadnice romske manjine sudjelovale u istraživanju, što je znatno manje u usporedbi s drugim skupinama studenata. Potonje ograničenje ima i regionalni i rodni aspekt budući da su zastupljena samo iskustva studiranja studentica pripadnica romske manjine u Zagrebu i Osijeku. Regionalna i rodna neravnoteža prisutna je i kod studenata sa statusom azilanta koje su predstavljali samo muški studenti koji studiraju u Zagrebu. Iako nije poznat podatak koliko je studenata ove ciljane skupine uistinu uključeno u sustav visokog obrazovanja i u kojim gradovima, za pretpostaviti je da i u drugim

gradovima studiraju studenti koji su u statusu studenata pod međunarodnom zaštitom. Ima li među njima i žena otvoreno je pitanje za koje još ne postoje službeni podaci. Dodatno ograničenje predstavlja činjenica da su u istraživanju bili zastupljeni polaznici samo nekih tehničkih ili humanističkih studija u kojima su žene i muškarci podzastupljeni. Budući da se i tehnički i humanistički studiji međusobno razlikuju po rodnoj strukturi (Jokić i Ristić Dedić, 2014), nalazi istraživanja ne odražavaju u potpunosti iskustva studentica u tehničkom ili studenata u humanističkom području. Također valja istaknuti da su studenti djeca hrvatskih branitelja koji su sudjelovali u istraživanju pozvani na sudjelovanje na osnovi pripadnosti široj kategoriji studenata djece hrvatskih branitelja, a ne nekoj od specifičnih podskupina (npr. studenti djeca stopostotnih vojnih invalida ili studenti djeca poginulih i nestalih branitelja) između kojih mogu postojati razlike u pogledu ranjivosti.

S obzirom na gore iznesena ograničenja istraživanja, postoji mogućnost da prikazani podaci donekle podcjenjuju probleme s kojima se susreću neki od studenata pripadnika ovdje istraživanih podzastupljenih i ranjivih skupina.

5.2. Rezultati

5.2.1. Studenti pripadnici romske manjine²

O odabiru studija

Studentice uključene u ovo istraživanje studiraju u Zagrebu i Osijeku na fakultetu i veleučilištu u području biomedicinskih i društvenih znanosti. Kao glavne razloge odabira ovih fakulteta i studija navode vlastiti interes, mogućnost zaposlenja nakon studija te logičan nastavak na srednjoškolsko obrazovanje:

Snježana: *...s time da sam se ja mogla zaposliti, ali od malena sam se pitala: „Tko ste vi, znači većinsko stanovništvo, a što, tko sam ja zapravo, da li sam sposobna upisati fakultet?“*

Veronika: *Znači ja kad sam odlučila upisati XXXX, prvo sam naravno htjela vidjeti znači di mogu raditi sa ovim smjerom.*

Snježana: *Ja sam se prvenstveno odlučila za dalje, znači ja sam završila medicinsku školu...*

Motivaciju za nastavak obrazovanja na visokoškolskoj razini nalaze i u svojoj pripadnosti nacionalnoj manjini te im je to na neki način predstavljalo i izazov i gotovo inat većinskom stanovništvu kako bi pokazale da i oni (Romi) to mogu:

Veronika: *Znači, zapravo ja smatram da ćemo mi, mi Romi, da ćemo mi obrazovaniji zapravo pokazati to jest pojasnit' tu razliku koju većinsko stanovništvo misli o nama, znači da mi nismo, kak' da kažem, da nismo stvoreni za nešto više. Zapravo mi jesmo stvoreni za više neg' što oni misle samo što naš narod malo bude povučen jer, jer njima treba malo više, vjetra u leđa, to jest malo više doza motivacije da bi od njih malo stekli više, od njihovog kapaciteta jer oni nisu zapravo ni svjesni kol'ko potencijala imaju zato što su, zato što žive onako u ograničenom društvu, di ih društvo zapravo demotivira na neki način.*

Uz navedeno, utjecaj i naponi vladajućih struktura iz redova romske nacionalne manjine, mogućnosti izravnog upisa na fakultet za pripadnike romske nacionalne manjine i osviještenost da zbog vlastite etničke pripadnosti imaju prednost pri zapošljavanju također su imali učinka na odabir i mogućnost uključivanja u visoko obrazovanje:

---

² Pored toga što mogu aplicirati za državnu stipendiju za Rome, studenti po posebnoj odluci MZO-a imaju pravo na smještaj u studentskom domu - što znači da moraju pisati MZO-u da izda posebnu odluku. Prema podacima MZO-a u akademskoj godini 2019./2020. ukupno je 31 studenata iz ove ranjive skupine primalo državnu stipendiju. Ukoliko zadovolje uvjete upisa, studenti pripadnici romske manjine imaju pravo izravnog upisa na jedno visoko učilište u Republici Hrvatskoj.

Veronika: *I onda sam uvidjela znači da imam, da znači ja sa XXXX mogu raditi u svim državnim službama i naravno onda sam tijekom tog studija vid'la prilike i nedostatke i prvenstveno znači prvo kad sam na ustavnom pravu učila o ustavnim zakonima, o nacionalnim manjinama, vid'la sam znači da ja imam prednosti pri zapošljavanju u javnoj upravi i što bih htjela isto nadodati da bi u tom nekom javnom sektoru, tipa u nekom društvenom odjelu, htjela bih raditi na problematici romske manjine.*

Snježana: *...moji roditelji su mi bili podrška u tome i rekli su mi kad imam, zahvaljujući saborskom zastupniku imam, imala sam izravan upis na fakultetu što je meni jako puno olakšalo.*

Uspješnost studiranja – preduvjeti i prepreke za uspjeh u studiju

Osobni preduvjeti i prepreke za studiranje

Tek su dva individualna preduvjeta koje studentice romske nacionalnosti spominju kao važne za uspješno studiranje. Prvi se odnosi na vjeru u sebe, odnosno samopouzdanje, a drugi na podršku bliskih/značajnih osoba:

Snježana: *Podršku moramo i sami imati i neko samopoštovanje jer ako nemamo samopoštovanje mi zapravo nećemo ništa postići. Postići ćemo, ali jako teško.*

Snježana: *Ja prvenstveno mislim da tu igraju veliku ulogu roditelji. Roditelji su oni koji će dijete, zapravo dijete upiše srednju školu sa 15, 16 godina i nitko od nas nije znao što bi upisali i naravno da bi se posavjetovali sa svim institucijama, sa svima da znamo na čemu smo. A oni su zapravo ti i zahvaljujući, ja sam jako sretna što imam takve roditelje koji su rekli: „Gledaj, ja nisam, nisam završio srednju, nemam fakultet, ali zato ću svom djetetu, zato ću tebi priuštiti nešto što ja nikad u životu nisam imao niti neću moći.“ Ja imam isto sestru blizanku koja je išla isto sa mnom u srednju medicinsku školu, i jako sam zahvalna.*

S druge strane, prema iskazima studentica, mnoge su prepreke i otežavajući čimbenici uspješnom studiranju, a poglavito se ističu one vezane uz činjenicu da su pripadnice romske nacionalne manjine. Te se prepreke ponajprije vežu uz općeniti loš i marginalizirajući odnos prema Romima u društvu te uz stigmatizaciju, tj. diskriminaciju. Ističu da im se najviše zamjeraju posebna prava, no izdvaja se i stigmatizacija unutar vlastite etničke skupine. Zbog diskriminirajućih odnosa naglašavaju da osjećaju veliki strah:

Veronika: *Zapravo ja smatram da je tu ključno što nas hrvatsko društvo ne želi prihvatiti i što je zapravo jako, jako teško uključiti se i probiti u njihovo društvo. Jer ja mislim, ja sam takvu situaciju imala u srednjoj školi, što mogu reći da sad za vrijeme faksa je sasvim drugačija situacija jer su me tu više prihvatili nego tamo.*

Snježana: *Što se tiče ovih prava. Jako puno njih prigovaraju, da imamo jako puno prava, zapravo i da puno iskorištavamo. Meni je to jako žao, krivo, jer upravo mi smo dobili ta prava i mi smo manjina, ako se ne varam, koje nas ima najviše u Hrvatskoj. Oni prigovaraju da, znači imala sam slučaj da smo mi nacija koja se ne želimo upravo družiti sa vama. To je sve u karakteru i u... Ne, u, kako ćemo se ponašat' prema drugim osobama. Jer je to, ta prava su zato i postoje, i odlučili su se da ih znamo iskoristit'!*

Veronika: *Isto tako na primjer, ne znam jesi li se ti suočila s tim problemima, da naši Romi, misle da nas koji smo otišli studirati, oni misle da je nama sve bajno. Kao oni su se odvojili iz naselja, iz romskog naselja, ona sad živi drugačijim životom, nije istina.*

Snježana: *A najvažnije po meni je diskriminacija. Mi osjećamo veliki strah. Konkretno, ja dok idem u bolnici na praksi, ja se susrećem sa doktorima, sa pacijentima i tako dalje. Ja u svakom razgovoru sa doktorima ili sestrama osjećam strah, da će svako malo sad izgovorit' riječ Cigan. I naravno, kad ja osjećam taj strah, vjerovali ili ne, izgovore tu riječ. Mene to jako pogađa i ono najžalosnije, da sve cure koje su kolegice sa mnom gledaju u mene. I kako biste se Vi osjećali da znači, oko Vas je 100, 110*

studenata i odjednom izgovori tu riječ, a ja onako prestravljena, ajme meni.

Nadalje, prilagodba novoj okolini i nepostojanje tradicije uključivanja u obrazovanje među samim romskim obiteljima sljedeće su otegotne okolnosti koje između ostalog rezultiraju lošom informiranosti o mogućnostima studiranja i obvezama vezanim uz studij. Studentice ističu da su njihovi roditelji jako neinformirani te ponekad čak i opstruiraju uključivanje u studij – najčešće zbog loše financijske situacije:

Veronika: *...mi Romi, to jest naši Romi imaju malo problema oko toga, kada želi taj korak, to jest kada želi napraviti korak unaprijed tu je obitelj koji te, koji će im zadati tu za, prepreku, jer naši roditelji, većina naših roditelja, nisu svi, nemaju taj značaj obrazovanju. Ne znaju šta nam obrazovanje može pridonijeti zato što nisu iskusili obrazovanje na vlastitoj koži i šta nam može, to jest koji su nedostaci obrazovanja, nedostaci i prednosti obrazovanja, te ja mislim da bi tu morali poraditi više na opismenjavanju romskih obitelji i da njima netko pobudi svijest da se njihova djeca moraju školovati.*

Veronika: *A isto tako, što se tiče, informa, nismo tol'ko informirani k'o oni. Jer na primjer mi nemamo u našoj sredini tog studenta kojeg ću ja ići pitati šta znači kolokvij, dok na primjer, njihovi roditelji već, u prvoj fazi već znaju šta je bit' student i šta je studirati dok ja tu nemam koga. Ne znam koja je razlika između stručnog ili sveučilišnog studija, koja je razlika između kolokvija, ispita, blica, tako dalje.*

Veronika: *...dok ja na primjer imam samohranu majku, ja kad sam svojoj mami rekla da ja hoću upisati faks, ona je prvo onako mislila da je to moj hir i kad sam joj rekla da sam upala na faks, ja da hoću znači ići na faks, ona se meni onak', nije bila baš bila oduševljena sa mojom idejom i mogu reći da je u jednom trenutku me htjela sputavati da idem na faks jer znači, imamo tešku financijsku [situaciju].*

Nepovoljna financijska situacija obitelji iz kojih dolaze studentice koje su sudjelovale u ovome istraživanju odražava se na brigu roditelja oko organizacije osnovnih životnih potreba – smještaja i hrane. Ističe se da mnogo roditelja nije zaposleno te stoga ovise o drugim mogućnostima financiranja studija:

Veronika: *...ona je prvo mene počela bombardirati s pitanjima, pa kao: „Kako ću ja tebi financirati smještaj, kako ćeš se tamo hraniti, kako ću dati za džeparac, za sve to.“*

Veronika: *Mi nemamo znači sredstva da platimo taj smještaj i onda nam tako studenti iz većinskog stanovništva znaju prigovarati o našim pravima, a zapravo nisu svjesni sa kakvim poteškoćama se mi nalazimo tijekom studija, cijelog života, prilikom zapošljavanja ili bilo šta.*

Snježana: *Ono najvažnije je financije. Ja znam da nije sve u novcu što sam, što uvijek kažem, ali vjerujte da je, i sami znate, vrlo teško živjeti bez novca jer ti moraš misliti na hranu, moraš misliti na dom da plaćaš, moraš misliti kako ću ja danas otići u Međimurje doma. Znači moram misliti što ću ja obući jer ja...*

Veronika: *Naši, većina romskih roditelja su nezaposleni i mi smo baš ovisni o toj stipendiji koju dobivamo.*

Učestalo se spominje i jezik i situacije u kojima je on predstavljao povod za diskriminaciju. No sam jezik nije predstavljao prepreku za samo studiranje:

Snježana: *Po meni jezik sputava u tome što na primjer dok ja pričam sa svojim ja pričam i hrvatski i romski, a dok ja pričam sa svojim u društvu ja znam da nije kulturno i da nije lijepo pričati pred društvom jer onda misle da ih ogovaram, onda svi zašute i slušaju, kao prvo zanimljivo im je, a kao drugo smiju se, u jednu stranu se smiju, ajme kakav je to govor.*

Istraživač: *Da. Ali jezik u visokom obrazovanju u smislu studiranja nije Vam predstavljao problem?*

Snježana: *Hrvatski mislite? Pa i nije baš.*

Istraživač: *Da.*

Snježana: *Evo upravo smo, upravo smo vani komentirali da bi mogli poraditi na vokabularu, kao da*

malo se obogatimo jer ipak smo u, mislim, zanimanja su nam takva da moramo malo bolji izra, malo se bolje izražavati.

Ipak, pripadnost romskoj nacionalnoj manjini vide i kao poticaj uspješnom obrazovanju pri čemu ističu promjenu odnosa prema njima zbog činjenice da studiraju ali i važnost samopoštovanja zbog svoje etničnosti:

Veronika: *...a sad kad sam došla, na faksu, znači ja mogu reći da sam se preporodila što se tiče hrvatskog društva zato što su me svi onak' baš prihvatili, kao vidjeli su da sam drugačija ono pošto sam, pošto sam krenula na faks i sve to, al' opet s druge strane čujem kao: „Pa dobro i ti si čovjek kao i mi kao zašto te ne bi prihvatili, kao zašto je tebi to tol'ko čudno?“, jer ja ponekad njima volim pričati kakva je situacija bila u Međimurju, a kakva u Slavoniji, kol'ko su me oni prihvatili, a Međimurci znači, još dan danas ima te, to jest još uvijek postoji te predrasude i stereotipi prema Romima.*

Snježana: *Drugo je prepreka to što ako netko nema samopoštovanje, ako nema ono moć, ako nema volju, znači bez volje ništa. Samo mora imat' volju, želju da to završimo i moramo, moramo si misliti da smo mi netko i nešto, a ne sebe svrstat' u koš da smo mi Romi, da sam ja Romkinja, ja neću ništa postić'. Ne. Upravo zato jer sam ja Romkinja, ja hoću postić' te ciljeve ko, za koje drugi misle da ja neću.*

Institucijski preduvjeti i prepreke za studiranje

Diskriminacija predstavlja studenticama romske nacionalnosti najistaknutiju prepreku uspješnom studiranju na razini institucije na kojoj studiraju. Pritom se podjednako ističu i negativni učinci pozitivne diskriminacije koja također stvara nelagodu prilikom studiranja:

Snježana: *Ne kažu meni, i kažu jednu stvar, sorry, kažu jednu stvar: „Gledaj, po meni ti nisi Ciganka. Ti si Romkinja.“ A ja kažem: „Oprosti, koja je razlika između Ciganka i mene kao Romkinje?“ Kaže: „Pa gle, Cigani su oni koji prose, koji krade, koji rade kao van svojih zakona, a Romi su isto kakva si ti.“ Kažem: „Oprosti, ja ne vidim takvu razliku. Ja sam isto Ciganka iliti Ciganica, kako Vi hoćete se izražavati, bez obzira da li čovjek prosi, prosi zato da ne krade, prosi zato jer nemaju jer i drugog izbora nema zato jer djecu neće ostaviti gladnima.“*

Snježana: *Ja sam se susrela na fakultetu, ovoga, s diskriminacijom. Po njima, možda pozitivna diskriminacija, ali meni vrlo neugodna. Jer bez obzira da li je to pozitivna diskriminacija ili nije, svi opet gledaju u mene jer sam ja eto Romkinja koja sam jedina na godini... Ali svi su onak', profesori su, znaju da nas je iz cijelog svijeta, iz cijelog, imamo iz Albanije, svugdje, stvarno smo ono jer smo sto i deset na godini, samo redovni, ali kolege da, kolege baš, baš govore i dok ja čujem, bez obzira što smo mi jako dobri, sa ko, sa prijateljicama, oni izgovaraju, ali jednostavno zaboravljaju da sam ja Romkinja i u jednom navratu, ne u jednom navratu nek' puno puta ih ja podsjetim: „Čuj, nemoj molim te, neugodno mi je.“*

O problemima s diskriminacijom ili lošim odnosom profesora govore i na primjeru drugih Roma uključenih u obrazovni sustav:

Veronika: *Pa možda, ako sam dobro shvatila, možda se tu sad cilja na diskriminaciju možda, sa strane profesora. Ja mogu reći da ja na svom faksu, ja se nikad nisam susrela sa diskriminacijom. Ja se nadam da nikad i neću, ali mogu reći da jesam čula tak' jedan primjer gdje je bila Romkinja na faksu gdje se susrela s diskriminacijom sa strane profesora. Da.*

Za sam upis na fakultet ima puno prepreka kako studentice ističu, no nešto veći značaj pripisuju i nepostojanju procedure i točno određenih ingerencija na razini tijela lokalne i regionalne samouprave te stručnih institucija. Pritom se najviše izdvaja problem sa smještajem u studentskim ili đačkim domovima za vrijeme studiranja: upućuje se na problem apliciranja za studentski smještaj, njegovo (neredovito) financiranje i opću nesigurnost vezanu uz smještaj koja nije nužno specifikum samo skupine studenata

pripadnika romske nacionalne manjine:

Veronika: *A tu je uvijek prebacanje lopte. Na primjer, kad treba neka financijska sredstva: E ja nisam nadležan za to, pitaj lokalne jedinice. Lokalne jedinice će mi reći, pitaj u Ministarstvo i tako dalje. Imala sam tipa problem, kad sam upisala specijalistički diplomski studij, gdje sam ja morala, jednu godinu, to jest jedna godina košta 11000 kuna, gdje sam se prvo obratila županiji. Županija mi je rekla da se obratim Ministarstvu znanosti i obrazovanja, pa a Ministarstvo znanosti i obrazovanja me uputilo na lokalnu jedinicu. Ja sam zastala i rekla: „Gdje sada?“ I onda sam se obratila načelniku i onda mi je načelnik kao jedinoj Romkinji iz XXXX, onda mi je odlučio kao da će mi pomoći sa, sa školarinom za studij. Ono što sam navela za dom, to je ono to i... A šta ja znam...*

Veronika: *Drugo jesu studentski domovi, što sustav k'o sustav nije ponekad nama pristupačan. Tipa uvijek, znači mi Vam, uvijek imamo pravo na taj studentski dom, ali uvijek postoje tu puno i puno konflikta sa upraviteljima i sa bilo sa odgovornim u studentskoj službi. Tak' sam ja imala probleme svakog puta, svake godine sam imala probleme oko plaćanja znači. Potpišemo taj ugovor, i onda nakon dva mjeseca mi dolazi na vrata i onak' recimo, nije prijetnja, nego onak' prijetnja pod navodnicima da ću morati na ulicu izaći. I tog me najviše strah bilo svih čet'ri godine, znači. Zato što su oni kao rekli, na prvoj godini, nemam ja samo kao sad, ja sam redoviti, redovan student, bila sam u Požegi di nije bilo studentskog doma i morala sam biti u đlačkom domu. Oni su mene prihvatili kao studenta u đlačkom domu i potpisala sam ugovor i sve to, u međuvremenu tu je bio problem oko plaćanja gdje su mi došli reći kao: „Vidi, nisu ti platili ovi za dva mjeseca, ili ćeš ti nešto popraviti da ti plaćaju u što kraćem roku ili ćeš morati kao napustiti dom.“*

Istraživač: *Jož. Nisu stigli papiri.*

Veronika: *Da. Nisu još stigli papiri i ja sam onda tamo na iglama. Ja, ne znaš di bi, kud bi sa sobom. Znači ja nemam samo ja taj problem nego i ostali studenti.*

Smatraju da bi pomoć u prevladavanju prepreka dobile od svih zaposlenika fakulteta: od profesora do dekana, a kao posebnu pomoć institucije ističu posebna pravila/prava koja se odnose na romsku nacionalnu manjinu. To se ponajprije veže uz izravan upis na jedno visoko učilište:

Veronika: *...na primjer, što se fakulteta tiče, ono što na primjer na XXXX, što imaju direktni upis...*

Snježana: *Ja sam jako zadovoljna i presretna što sam imala taj, ja nisam znala inače da imam izravni upis, ja sam to sve dok kako sam ja bila zbunjena u vezi mature, ja nisam znala gdje upisat'. Ja dok sam čula da imam izravni upis to je, ja sam rekla otvorila su mi se sva vrata. Nemam nikakvih prigovora oko fakulteta, vrhunski je stvarno lijepo, ono sve najbolje i ono što je kolegica rekla da se ostvaruje prava izravni upis na drugim fakultetima, vjerujte, ima ljudi, ima nas mladih koji hoće upisati i vrlo su ambiciozni i hoće, hoće nešto važiti...*

Kada razmatraju specifičnu pomoć koja bi im bila potrebna za studiranje na razini institucije ili sustava zapravo odmiču od trenutačne situacije i fokusiraju se na neophodnost intervencija na nižim stupnjevima obrazovanja, a posebno na poticanje i informiranje učenika u osnovnim školama. Također smatraju potrebnim informirati srednjoškolce o pravima koja kao studenti mogu ostvariti kao pripadnici romske nacionalne manjine:

Veronika: *Ja se slažem sa Snježanom. Ja mislim da većina učitelja u osnovnim školama misli, to jest podcjenjuje naše Rome. Zapravo imaju jako, jako veliki kapacitet samo što možda njih stvarno treba malo više motivirati, onak' malo više iz njih crpiti to, ono da vide da oni mogu. Onda će se jednog dana oni početi' ono dokazati, pa stvarno je to tako, ajmo ono.*

Veronika: *...smatram da bi tu morali biti neki, ne znam u kojem liku, u kojem obliku, ali tipa neki sastanci sa mladima, sa srednjoškolcima, ne znam s kim, da ih se obavijesti znači o njihovim pravima.*

„Ministarstvu“ pripisuju ulogu rješavanja ovih problema no u nekoliko navrata izdvajaju i napore

saborskog predstavnika romske manjine:

Veronika: ...što ja mislim da bi to opet morao netko iz našeg sektora, iz Ministarstva tu isto biti neka osoba koja će isto tak neš' se zalagat' za nas. Mislim opet, možda nisam tol'ko niti informirana šta se sad sve tam' radi za Rome, al' znam na primjer da po našem saborskom zastupniku, koji uvijek organizira neke sastanke i di nas informira znači: „E, ja sam predlagao ovo i ono, sad čekam odgovore.“ Možda da nas Ministarstvo, dobro, znam da nije možda nemoguće, al' nisam ono još... Mislim, ne znam šta se sad radi, koji su prijedlozi osim te stipendije na primjer i domova.

Područja u kojima im je potrebna specifična pomoć (te koju dijelom i dobivaju) odnose se na financijska sredstva – najčešće u obliku stipendija, prava na smještaj te mogućnosti izravnog upisa na visoka učilišta. Ipak, upućuju na dodatnu potrebu za financiranjem javnog prijevoza (pritom se misli na prijevoz od mjesta stanovanja do mjesta studiranja – primjerice vikendom), osiguravanje besplatnih instrukcija tijekom studiranja i instrukcija za maturu, te proširenje kruga visokih učilišta na kojima bi bio omogućen izravan upis što bi u konačnici prema njihovu mišljenju moglo dodatno motivirati pripadnike romske nacionalne manjine da se uključe u sustav visokog obrazovanja:

Snježana: ... ima nas mladih koji hoće upisati i vrlo su ambiciozni i hoće, hoće nešto važiti, ali jedina prepreka financije. Ja znam, ponavljam, nije sve u tome, ali eto. To je jedina prepreka koje se treba na tome malo poraditi.

Veronika: Ja sam sa puno njima pričala i pričaju kako jako rijetko idu kući. Naši Romi. I uvijek je pitanje financijsko pitanje. I ja mislim, ne znam kol'ko ćete se Vi slagat' sa mnom il' ne, al' ja prema mojim uvidima, ja bi' da se uvodi besplatni prijevoz možda. To jest javni.

Veronika: ...ali ja mislim tu da bi se moralo, na primjer, što se fakulteta tiče, ono što na primjer na XXXX, što imaju direktni upis, ja smatram da bi se moralo još na neki fakultet realizirat' taj izravan upis. Jer ja smatram da će se opet povećati broj romskih studenata, da će imati tu priliku, a i mislim da se ta prilika baš ne propušta tako lako.

Također upućuju na nedostatke vlastitog srednjoškolskog obrazovanja koji se onda odražavaju i na njihov uspjeh na studiju. To se ponajprije očituje u lošem znanju engleskog jezika koje jednoj od studentica predstavlja veći problem prilikom studiranja te koja smatra da bi bilo poželjno izdvojiti sredstva kojima bi se financirali tečajevi stranih jezika.

Studentice koje su sudjelovale u istraživanju pripadnost romskoj nacionalnoj manjini smatraju pozitivnom u kontekstu mogućnosti traženja i pružanja pomoći na njihovom fakultetu. Iako im za sada na trenutačnom studiju to nije bilo potrebno, pomoć očekuju dobiti od profesora, dekana i drugih zaposlenika:

Veronika: Ja smatram da čim vide kao da smo Romi i da smo došli na faksu, kao napravili smo veliki korak u životu, odma' vidim taj pristup kao neki, da nam hoće pomoći i da nam hoće nekako olakšati.

Veronika: Možda da se obratimo nekom profesoru, ne znam, možda dekane ili bilo kome na fakultetu sa nekim određenim problemom, ja mislim da bi tu oni bili voljni pomoći.

Snježana: Ovoga, ja sam se upoznala s njim pomoću saborskog zastupnika, jer su onda dogovarali taj izravni upis i ja sam rekla ok, bila sam srednja, nisam znala kud ću sa sobom i pošto oni sura, surađuju, saborski zastupnik, zapravo ta institucija i profesor, meni je rek'o ovo, ovoga kad sam došla na fakultet, mi smo komunicirali: „Ako ti bilo što treba znaš da možeš se uvijek obratiti, sve se može riješiti, bilo kakvih pitanja oko seminara, ako ti nije jasno mi smo uvijek tu.“ I ja sam evo, pa da se ja na primjer obratim dekane mislim da bi, bez obzira što možda ne zna tko sam, ali bez obzira na to bi mi pomogao, eto.

Komunikaciju s profesorima također ocjenjuju zadovoljavajućom pri čemu ističu otvorenost i spremnost

profesora za pružanje pomoći ukoliko im je potrebna. Ipak, smeta ih percepcija da im profesori olakšavaju studij i ocjenjuju prema blažim kriterijima:

Veronika: *Pa evo, mogu samo reći kad sam bila na preddiplomskom studiju, kad sam upoznala profesoricu psihologije i sociologije, i kad sam rekla da sam Romkinja, odma' mi je pristupila, znači, to jest, odma' je imala onaj pristup kao: „Ako trebaš bilo kakvu pomoć, možeš mi se uvijek obratiti.“ Išla sam jedan put isto tako, bilo je problema oko stipendije, ne znam šta je to točno bilo, ne mogu se, to je bilo na prvoj godini, i išla sam k njoj na konzultacije u vezi seminara i ona je vid'la da sam ja nešto kao ono u bedu, pitala je kao: „Šta je bilo kolegice?“ Kao ono, ja kažem o čemu se radi, kaže ona: „Ako bilo što zatrebaš slobodno mi se obrati preko maila i dođi tu“, kao.*

Veronika: *...ja sam čula jedno pitanje, kad sam bila još na faksu: „Da li tebi popuštaju profesori na usmenom ispitu?“ Ja dok sam slušala, ja onak': „Molim?“ Reko: „Zašto bi? Ja sam isto student k'o i svi ostali.“ Al' kad idemo na usmeni, možda ste bili na fakultetima, možda studirali, mislim vjerujem da ste studirali, uvijek morate imati nekog svjedoka pri ispitu, tijekom ispitivanja. Tak' da ono, to mi je bilo meni malo ono. Podcjenjujuće pitanje.*

Vlastito etničko porijeklo studenticama romske nacionalnosti ponekad predstavlja otegotnu okolnost među drugim studentima te ističu da osjećaju strah hoće li biti prihvaćene u društvu. S druge strane, navode da su ponekad u situaciji pojašnjavanja i „razotkrivanja“ svog etničkog porijekla te da se gotovo moraju pravdati zbog posebnih prava koja kao pripadnice romske nacionalne manjine imaju:

Snježana: *Naj, najbitnije je da ne smijemo zaboraviti tko smo mi, odakle dolazimo. I ne smijemo pred ljudima, zapravo skrivati da smo mi, Ro, da sam ja Romkinja. Evo prvenstveno, na mom fakultetu, ja sam predstavica godini i oni su to dok sam ja, ja sam imala neki seminar u vezi Ustava i onda sam ja rekla kao da sam Romkinja i oni su svi bili: „Molim?“ Znači bili su baš šokirani.*

Veronika: *Iznenadeeni.*

Snježana: *Iznenadeeni, jer kao po boji kože se ne pozna da sam Romkinja.*

Snježana: *Ali eto po primjeru s mog fakulteta mogu vidjeti da ne. Znači ja sam osoba, vjerujem da svi obrazovni, obrazovni studenti, učenici da su ovoga, da se ne vidi nikakva razlika. Samo je problem, jer je strah tu jako ovoga, prisutan. Da li će me prihvatiti ili me neće prihvatiti.*

Iskustvo diskriminacije među kolegama studentima prijavljuje jedna od ispitanica, dok druga ističe da se nikad nije našla u takvoj situaciji te da je od drugih studenata imala samo podršku i pomoć:

Snježana: *I na žalost, čula sam diskriminacije, bez obzira što sam ja njima rekla, kako mi nacionalna, nacionalne manjine imamo velika prava i kako se mi to u mahu dozvoljavamo i znači radimo što nam se hoće. Upravo jučer, ja Vam mogu to reć' da sam, imali smo jedan predmet u kojem smo pričali o nacionalnim manjinama i što me jako pogodilo jer su kolegice pričale neke stvari koje su me jako pogađale, a svi znaju da ja volim pričati i da ja ću zapravo na kraju reć' šta, šta im ide i pogodilo me to što ljudi misle da Romi, rekli su, rekli su da Romi nisu, nisu društveni, i da znači, da su oni grupirani u svoje grupe.*

Veronika: *Ja mogu reći da imam takvu situaciju di si međusobno pomažemo. Znači, kao što sam na početku rekla, znači ja nemam takvo diskriminacijsko okruženje oko sebe i drugi kolege, vidim da me onak' poštuju i da nikad nemaju, znači nemaju me na vidiku kao Romkinju nego kao normalnu studenticu, znači, k'o normalnog čovjeka, znači, mene vidi k'o čovjeka, ne k'o Cigana ili Romkinju kak' je moja kolegica navela sad. Tako da se uvijek pomažemo jedni drugima i to je to.*

Uspješnost i zadovoljstvo studijem

Obje sudionice istraživanja zadovoljne su svojim studijem – jedna od njih ponajprije zbog struke koju je odabrala i mogućnosti zaposlenja u toj struci. Također primjećuju i drukčiji i pozitivniji odnos općenito u društvu i u svojoj zajednici upravo zbog činjenice da studiraju:

Veronika: *Pa sa studijem mogu reći da sam zadovoljna. Čim sam upisala faks, sam' da navodim jednu pozitivnu stranu, da nije baš sve tako negativno sve. Vidim da mi hrvatsko društvo, čak i u mom selu, znači u Međimurskoj županiji, u selu u kojem ja živim, da me gledaju drugačije nek' prije tipa kad sam bila u srednjoj školi. Vidim da onak' imaju drugačiji pristup prema meni i sve to jer sam kao na faksu i to. Sa samim faksom, jesam zadovoljna...*

Snježana: *I sretna sam, zadovoljna i znam da ću ja imat' posao...*

Briga vezana uz studij veže se uz nesigurnost zaposlenja nakon studija kod jedne od studentica, koja se u tom aspektu pouzdaje u pozitivnu diskriminaciju prilikom traženja posla tj. davanje prednosti pripadnicima nacionalnih manjina iako izražava sumnju u primjenu tog načela:

Veronika: *Sa samim faksom, jesam zadovoljna, sa cijelim opsegom možda nisam tol'ko zadovoljna pošto nije tol'ko tražen na tržištu rada. Tješi me to što stoji u Ustavnom zakonu o nacionalnim manjinama da imamo prednosti pri zapošljavanju među, kao Romkinja. Sad da ne produljim, kako stoji u zakonu, i uglavnom, iako opet bez obzira na to, nekako se osjećam nesigurno. Jer smatram da na primjer sad kad se idem, kad ću se jedan put ići prijaviti za posao u struci i ja mislim da kad ću ja ići, to jest kad će se prijaviti za taj isti posao dvije osobe, znači ja i još jedna, da će prije uzeti tu osobu neg' mene jer sam ja romske manjine. Jer znate i sami da vlada ta diskriminacija.*

Obje studentice očekuju da će završiti studij jer osjećaju odgovornost zbog uloženog truda, vremena i novca. Jedna od njih ističe da je već završila preddiplomsku razinu pa želi do kraja stići i s trenutačnom diplomskom razinom. Druga studentica, koja je trenutno na nižim godinama studija, ističe da želi kasnije također nastaviti na razini magisterija, ali uz nekoliko godina radnog iskustva prije toga:

Snježana: *Ja mislim, ja vjerujem u sebe da ću završiti jer to mi je zapravo cilj i bilo bi šteta da sam potrošila i novaca i vremena i znanja jer stvarno bi bilo žalosno da sad ne završim. I dat ću sve od sebe, imam volje završit'!*

Veronika: *Pa evo, pošto sam već jedan studij, to jest preddiplomski studij završila u siječnju i to pod temom završnog rada „XXXX“ s posebnim naglaskom, s posebnim naglaskom na romsku zajednicu, pa ja se nadam da ću još ove godine završiti uspješno.*

Snježana: *Planiram nastaviti magisterij, ali kažem, nakon nekoliko godina rada jer bolnica neće...*

Istraživač: *Prepoznati...*

Snježana: *Prepoznati to jer nema još kompetencija znači za diplomiranu medicinsku sestru. To je pitanje...*

O odustajanju od studija razmišljala je jedna studentica. Povod tome bila je nesigurnost i prilagodba novoj okolini, problemi s određenim predmetima na fakultetu i nesigurnost smještaja u domu tijekom studija. Motivaciju za nastavak studija, uz podršku članova obitelji nalazi upravo u tome što je pripadnica romske nacionalne manjine koja će imati fakultetsko obrazovanje i bolje šanse u životu:

Veronika: *...ja sam na samom početku htjela odustati od faksa. Naravno, tu je bilo teško prilagoditi se novoj sredini. Htjela sam odustati nakon prvog tjedna, al' hvala Bogu imam šogora iz većinskog stanovništva koji me odgovarao od te ideje jer on mi je postavio samo jedno pitanje koje se tiče baš romske populacije, mislim šta ako sad ne završim faks, da ću se morati suočiti s tim problemima s kojima se suočavaju moji vršnjakinje i vid'la sam da je u pravu te sam nastavila svoj studij. Isto tako, imala sam velike poteškoće s engleskim jezikom i baš sam se žalila svom kolegi koji mi je pomagao jako puno sa*

engleskim jezikom, a rekla sam: „Ako ja ne položim ovaj engleski, ja ću odustati.“ [...] Pa, tu je bilo ono za dom gdje sam bila na iglama, hoću, neću i ja sam znala, znači ak' ja odlazim iz tog doma da ja sebi ne mogu plaćati privatni smještaj i da ću morati odustati od faksa i eto.

Druga studentica ističe tek odgađanje i poteškoće s određenim predmetima kao nešto što je zajedničko svim studentima pa tako i njoj, no eksplicitno ne navodi da je razmišljala o odustajanju od studija.

Ispitanice se razlikuju i u vezi razmatranja mobilnosti za vrijeme studija: dok jedna navodi da bi voljela ići na Erasmus, no da zbog poteškoća sa stranim jezicima to ne bi bilo moguće, druga ističe da nema nikakav interes za odlazak u inozemstvo, no taj razlog veže uz svoju struku, nedostatak radne snage u Hrvatskoj i vlastito zaposlenje, a ne uz iskustvo tijekom studija:

Veronika: *Evo, iskreno da Vam kažem, kad bi' znala strani jezik odavno bi' išla. Mislite na Erasmus? Da, odavno bi' otišla na Erasmus, jer je to, čula sam po iskustvima drugih studenata kad smo imali predavanje za taj Erasmus, znači ta iskustva su nešto savršeno, znači idealno i da znam strani jezik, ja bi' odavno išla na Erasmus. Al' tu je ta kočnica.*

Snježana: *Ja sam već rekla da ne bi' otišla, eto ja sam valjda jedna od rijetkih koja, ne zato što mi ne ide strani jezik, nego eto, sve se da naučit', ponavljam, nego 'oću ostat' tu jer znam da nema sestara.*

Život tijekom studija

Pri procjeni života tijekom studija studentice pripadnice romske nacionalne manjine ističu smetnje koje se većinom tiču lošijeg financijskog statusa. Navode da nemaju dovoljno financijskih sredstava za praćenje studentskog života, a opisuju i poteškoće prilikom pokušaja pronalaženja studentskih poslova te diskriminaciju mogućih poslodavaca zbog njihove etničke pripadnosti:

Snježana: *Znači, ja moram po kavama hodat' na dan moram, ić' na kave, ja moram ići negdje jer ne isplati se ići do stana do sobe, znači ja moram provoditi dane, eto to ti je opet trošak jer ne možeš ti curama reći: „E čujete, gledajte ne mogu ja ić' danas s vama jer eto nemam novaca.“ To je isto jedna kočnica.*

Veronika: *Na primjer, evo ja sam se susrela sa jednim problemom u Međimurskoj županiji. Kao student sam išla u trgovini da pitam za studentski posao. I na info pultu je rekla da može, i ja sam dala svoj kontakt. I naravno, moje prezime u Međimurskoj županiji je poznato kao romsko prezime. [...] U Međimurskoj županiji, znači u jednoj trgovini. [...] I rekla je da, baš su nam potrebni studenti, to je bilo ono predbožićno vrijeme i ja sam dala svoj kontakt i sad čekam da me zovu jer su rekli da imaju potrebu i čekam i čekam, već ode tjedan dana i ništa znači od poziva i došao mi je dečko, moj dečko je iz većinskog stanovništva, i idemo kao u tu trgovinu i ja kažem kao: „Molim te, idi do info pulta i pitaj za studentski posao“, da se baš uvjerim u čemu je problem, jer sam ja, mislim već sam znala u čem je problem. I on je otiš'o pitat' za studentski posao, dao svoj kontakt i to je to. Kad ga već sljedeći radni dan, oni njega zovu. Znači ja sam dobila živčani slom. Bio je Badnjak, njega zovu opet. Nisam mogla vjerovat! I sad je par dana su ga opet zvali, onda je on je njima rek'o da više nije na tom području, kao da ga mogu prekriziti. Išla sam u još jednu trgovinu tamo u Čakovcu, i voditeljica je došla, rukovala se sa mnom i sve pet, sve super k'o baš su nam sad potrebni isto studenti kao, ušla je na pultu uzela papir, napisala moj kontakt broja i u međuvremenu pita ona mene kao za smjene i kažem samo malo da se konzultiram sa bratom hoće me moći voziti i ja se okrenem, moj brat je svijetao, onak' se vidi po njemu da je Rom, ja se okrenem, i ja kažem kao: „E, 'oćeš me moć' voziti?“ i još se obratim na hrvatskom jeziku, kaže on kao: „Da.“ I ja sam već tu vid'la da se ona povukla, da je posustala. I dala sam normalno ime i prezime i već evo tu zaključila je da sam ja Romkinja i ja sam čekala taj poziv i zapravo me 'opće nije zvala opet.*

Kao smetnju u životu tijekom studija navode i neadekvatan raspored pri čemu tijekom dana gube dosta vremena. No smatraju da to predstavlja problem i drugim studentima.

Značajno mjesto u njihovu životu tijekom studija predstavlja njihova obitelj. Navode da od obitelji imaju i financijsku – koliko je to moguće, i emocionalnu podršku, no jedna od studentica ističe da nije uvijek bilo tako:

Veronika: *Pa ja na početku studija mogu reć' da nisam imala baš to neku podršku, jedinu podršku sam imala od tog šogora kojeg sam prije navela. Pa, ta podrška se zapravo, podršku sam stekla tek kasnije od obitelji, kad su vidjeli kao, zapravo kako taj, zapravo ja sam njima obećala da ću se, da ću se, kak' se ono kaže, uglavnom tu je financijska stvar bila problem i onda sam ja obećala njima da ću se zadovoljiti sa stipendijom što je tak', jer njima, to jest mojoj mami je bilo strah, odakle njoj para da meni da za džeparac ili bilo šta, kad je vid'la opet da imam pravo na stipendiju i na besplatan smještaj, a opet je bilo odakle meni da ti dam ono tipa za put il' bilo šta. Ja sam rekla da ću se zadovoljit' se sa stipendijom i stvarno je tako bilo, znači tu sam stipendiju rastezala kol'ko sam god mogla. Onda kasnije kad su vid'li kao da nemaju tol'ko problema sa mnom, onda sam dobila tu neku podršku što je meni to sad bilo smiješno jer mislim, tužno zapravo, što sam dobila kasnije kad su vidjeli da nemaju tol'ko problema sa mnom, da su mi dali tu podršku. Kad sam mami rekla da ću upisati plus dvije godine ona je rekla meni kao: „Isuse, kao, pa šta će ti toliko škole, kao, pa daj idi se više zaposli i dosta tol'kog školovanja ovo ono“, a zapravo ne konta, to jest ne shvaća da bez obzira što imam faks i šta ću se kad ću se ić' jedanput zaposliti da neću stvarno tako lako se moći zaposliti.*

Promjene u stavovima članova obitelji često su povezane s racionalizacijom vezanom uz bolje mogućnosti nalaženja posla nakon studija, ali i u činjenici da je dosta troškova studiranja pokriveno stipendijom na koju imaju pravo kao pripadnice romske nacionalne manjine:

Snježana: *Ja sam rekla, gle', kol'ko sam čula, lakše ćeš dobiti posao kad si, imaš diplomu, zapravo kad imaš višu školu jer jednog dana eto sustav medicine je taj koji se mora stalno obrazovati i tu su potrebne razne edukacije i dapače, super i eto moji su uvijek tu da mi pomogne kol'ko tol'ko mi financijski može pomoći. Daju sve od sebe, ali eto, oslanjam se na stipendiju i stvarno evo, velika je tu ovoga, nešto veliko je kad...*

Istraživač: *Pomoć.*

Stipendija od 1300 kuna³ koju obje studentice primaju često nije dovoljna za sve troškove studentskog života – kao što je ranije naznačeno, studentice često nemaju novaca za praćenje društvenih aktivnosti s drugim studentima, a ponekad su financijska sredstva nedostatna i za ispunjavanje studentskih obveza. U tom slučaju rješenje nalaze u radu uz studij kako bi pribavile dodatna sredstva – kada im to pođe za rukom imajući u vidu ranije opisana iskustva s predrasudama mogućih poslodavaca:

Veronika: *Da. Ja sam Vam rekla, ja sam ovisna baš o studentskoj stipendiji i stvarno je teško, teško živjeti sa, sa 1300 kuna, al' tipa ovih prijašnjih godina sa 1000, prve do treće, od prve do treće godine sam imala državnu stipendiju od 1200 i onda sam četvrtu godinu imala 1000 kuna za Rome. Pa ja mislim, to stvarno je teško biti student samo sa stipendijom. Ja nisam imala nikakvu pomoć od roditelja, to jest od moje majke. Probala sam se zaposliti preko studentskog ugovora, al' nisam uspjela. Radila sam na crnom u jednoj ribarnici, to jest, kad sam imala, kad sam morala, kad sam imala troškove završnog rada, pa sam morala pribaviti sredstva jer nisam htjela pisat' nikome zamolbe pa moliti tri, četiri mjeseca za 700 kuna za troškove rada i druge troškove tak' da sam išla u toj ribarnici raditi i bio je neki dvanaesti mjesec, di sam ono, bilo je užasno, al' ono, sve u svemu eto, obranila sam završni rad uspješno i postigla sam bar taj cilj, eto.*

Obje studentice trenutačno stanuju u studentskim domovima pri čemu jedna procjenjuje smještaj adekvatnim za potrebe studiranja, dok druga ističe da nije zadovoljna no odbija govoriti o problemima:

---

³ Prema iskazima sugovornica iznos stipendije je povećan na temelju zahtjeva saborskog zastupnika – predstavnika Roma.

Snježana: *Ja sam zadovoljna mada ja imam pravo, mislim imam pravo, ja mogu birati i XXXX, ali što se tiče udaljenosti fakulteta ja sam zadovoljna bez obzira što nije renoviran, ali meni je super, važno da ja imam, znači ja sam skromna, ja ne želim sad neki luksuz. Što meni znači luksuz ako ja neću biti tamo i daleko mi je, eto ja sam zadovoljna.*

Kada uspoređuju svoj život s drugim studentima, većinom ga smatraju lošijim tj. težim najviše zbog nepovoljne financijske situacije i odgovornosti koju osjećaju zbog stipendije i drugih prava koje imaju:

Veronika: *Mogu reći da za razliku od drugih studenata s moje godine više učim jer oni onak' zanemaruju kao: „Ić' ću na drugi rok“, ili: „A, idem probati“, i eto ih danas na eto petoj godini, dok ja onak' imam tu grižnju savjesti dok ak' ne učim, znam da imam ispit i preskočit' ću taj jedan dan koji sam si planirala za učit', ja ću imat' grižnju savjesti i mislim da sam na neki način odgovornija od njih. Jer oni se uvijek ufaju u roditelje, da su tu kao roditelji koji će njima dati, platit' taj predmet, to jest taj prijenos, koja ja na primjer sam na teret, recimo na teret državi jer mi država plaća dom i želim što prije znači sve u roku dati da što prije budem od korist zajednice, a ne taj teret države, dok na primjer drugi studenti su tu koji se ufaju na roditelje kao, ono roditelji će im dati, roditelji će im platiti i smještaj i taj prijenos i godinu i sve. Dok ja, na primjer, nemam te mogućnosti i baš moram zapeti za ciljem koji ću ostvariti.*

Povezanost s obitelji sljedeće je što ističu budući da se smatraju povezanije sa svojim obiteljima od drugih studenata pa im teže pada i odvojenost od njih:

Snježana: *...ali mi smo, naši roditelji nas 'oće stalno vidjeti. Ja ne znam. Kak' da se izrazim?*

Veronika: *Mi smo više povezani možda s našim roditeljima.*

Veronika: *Ja stvarno svoje jako, jako rijetko viđam. Ja dok sam bila na preddiplomskom ja sam imala predavanja, morala sam učiti, ja sam svaki tjedan imala blic i svaki tjedan sam morala učiti, ja sam svoje viđala svaka tri mjeseca. Znači, da i plus ono dok bi dolazila kartu bi mi izašlo nekih 300 kuna plus hrana na putu to je još ono negdje 350 i ne bi' si mogla to priuštiti stvarno. Ja sam svaka tri mjeseca išla kući...*

U drugim se aspektima smatraju jednakima svojim kolegama te upućuju na probleme oko predavanja i organizacije studija koji su isti za sve redovne studente:

Snježana: *Ali sve u svemu, ja mislim da smo tu u rangu sa većinskim stanovništvom jer svi imamo isti cilj, iste probleme imamo. Mi smo studenti, mislim ne razlikuje se sad puno oko toga...*

Zaključak i prijedlozi

Imajući u vidu da su tek dvije studentice pripadnice romske nacionalne manjine sudjelovale u ovom istraživanju, njihovi odgovori tek su naznaka dijela poteškoća s kojima se članovi ove skupine susreću prilikom uključivanja u sustav visokog obrazovanja.

Tijekom razgovora je u više navrata istaknuta potreba za informiranjem romskih obitelji o važnosti uključivanja Roma u obrazovni sustav. Budući da su se i same suočile s negativnom percepcijom članova obitelji vezano za njihovo studiranje, studentice smatraju da treba već na razini osnovne škole poticati djecu da razmišljaju o nastavku obrazovanja i pritom senzibilizirati za to i njihove roditelje kako ne bi pružali otpor. Poticaj nastavku obrazovanja vide i u informiranju mladih Roma o mogućnostima i pravima koja imaju zbog svog statusa – primjerice stipendije, smještaja i izravnog upisa na visoka učilišta. Pritom naglašavaju ulogu političkih predstavnika u informiranju i osiguravanju ovih prava te zalaganju za veće uključivanje Roma u obrazovni sustav. Sve navedeno zapravo bi predstavljalo sveobuhvatnu informativnu kampanju na razini države koja bi obuhvaćala različite dionike, od lokalnih samouprava, stručnih institucija (npr. škola) i organizacija civilnog društva do institucija državnih vlasti poput resornih ministarstava i medija.

Nedostatak financijskih sredstava izražena je poteškoća s kojom se ove studentice susreću tijekom studija. Romske su obitelji nerijetko u velikom riziku od siromaštva (Kunac i sur., 2018), stoga se ove studentice mogu svrstati i u ranjivu skupinu studenata zbog lošeg socioekonomskog statusa i vrlo je neizvjesno bi li one uopće mogle studirati da nije bilo stipendije i drugih poticaja koji im olakšavaju financijsku situaciju. Pritom uz vrlo skromnu financijsku potporu vlastite obitelji troškove primarno pokrivaju stipendijom i povremenim studentskim poslovima što im donekle onemogućava da prate studentski život svojih kolega. Studentice su dodatno istaknule i potrebu i prijedlog da se uz navedene poticaje razmotri i financiranje prijevoza od mjesta stanovanja do mjesta studiranja, a ističu da bi im i financiranje tečajeva stranih jezika i instrukcija bilo od koristi kako bi se uspješnije pratili studijski programi i donekle nadoknadili sadržaji koji nisu usvojeni tijekom srednjoškolskog obrazovanja.

Iskustvo s diskriminacijom učestalo je i posebice je naglašeno u institucionalnom kontekstu. Na vlastitom ili na primjeru drugih Roma-studenata opisuju iskustva s fakulteta u kojima najčešće negativna iskustva imaju s drugim studentima. Ističu kako im ni pozitivna diskriminacija nije ugodna jer ona također izaziva negativne reakcije okoline, pri čemu ovakvo afirmativno djelovanje može dovesti do daljnjeg proizvođenja različitosti (engl. othering) kada je riječ o pripadnicima romske nacionalne manjine. Brine ih kako će ih društvo prihvatiti iako primjećuju pozitivne pomake zbog činjenice da studiraju. Ipak, smatraju da na svom fakultetu mogu dobiti pomoć i podršku i od profesora, od administrativnog osoblja te od čelnika institucije. Jezik ne predstavlja prepreku studiranju, no postoji razina osviještenosti o potrebi proširivanja vokabulara. Korištenje romskog jezika ograničeno je većinom na komunikaciju u obitelji, no ponekad potiče interes i zanimanje kolega studenata što za ove studentice predstavlja pozitivnu interakciju.

Opća preporuka koja proizlazi iz razgovora s ovim studenticama odnosi se na potrebu za senzibilizacijom društvene okoline i to dvojako: okoline na studiju i obitelji/romske zajednice. Već sama uključenost na studij predstavlja velik korak prema prihvaćanju osoba romske nacionalne manjine s manje predrasuda unutar većinske populacije, no potrebne su i daljnje (interkulture) aktivnosti usmjerene povezivanju različitih kulturnih i etničkih okruženja. Napor je potreban i u samoj romskoj zajednici ponajprije kako bi se približile i osvijestile prednosti uključivanja Roma u obrazovni sustav.

Specifične preporuke koje se mogu izdvojiti većinom se mogu povezati s naglašenom potrebom informiranja svih dionika uključenih u ovu problematiku: od uže obitelji Roma uključenih u sustav visokog obrazovanja, preko cijele romske zajednice – a posebno djece uključene u osnovne i srednje škole, do djelatnika visokoškolskih institucija i obrazovnih vlasti. Tu se može izdvojiti i potreba za dodatnom senzibilizacijom djelatnika institucija za probleme s kojima se susreću pripadnici romske nacionalne manjine, ali i informiranjem o posebnim pravima koja su im osigurana. Pritom se posebno treba usmjeriti i na različite modalitete stipendiranja, omogućavanja izravnog upisa na visoka učilišta, osiguravanje smještaja u studentske domove – kako za redovne tako i za izvanredne studente, kao i na poticanje i omogućavanje pohađanja tečajeva i instrukcija kako bi se nadoknadili mogući nedostaci nastali tijekom prijašnjih stadija obrazovanja i omogućilo uspješnije studiranje. S druge strane, treba voditi računa da specifična afirmativna djelovanja nisu oprečna ideji uključivanja koja stoji iza tih mjera kako ne bi dovela do daljnjeg proizvođenja različitosti u odnosu na pripadnike romske nacionalne manjine.

5.2.2. Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice⁴

O odabiru studija

Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice uključeni su na fakultete Sveučilišta u Zagrebu, a većinom se radi o studijima društvenog ili humanističkog područja znanosti. Osim jednog azilanta koji bi se tek trebao uključiti u studij, ostali su studenti viših godina ili su uključeni u jednogodišnje M.A. programe. Svi azilanti koji su sudjelovali u razgovoru muškog su spola. Dolaze iz zemalja Bliskog istoka.⁵

Kao razloge odabira studija ovi studenti gotovo isključivo navode da su ih odlučili upisati kako bi nastavili studij od ranije, tj. studij koji su pohađali u njihovoj zemlji porijekla. Ipak, jedan od studenata dodaje da je jedan od povoda nastavku studija bio pomoć drugima i vlastita bolja budućnost, dok drugi navodi mogućnost nalaženja boljeg posla (Bilješke intervjua s Kasimom):

Omar: ...jer sam već studirao pravo i politologiju u svojoj zemlji.

Ahmet: ...nastaviti tamo gdje sam stao kad sam napustio Tursku.

Omar: ... pa sam mišljenja da ću biti korisniji svom narodu i svojoj budućnosti, ako ovdje u Hrvatskoj nastavim obrazovanje i napokon završim politologiju [koju sam započeo] u Iraku. [...] ...pa bi mi sve to pomoglo i istovremeno ja ću pomagati drugim ljudima.

Pripadnost skupini studenata sa statusom azilanta studenti ili ne ističu kao prepreku za odabir studija ili im je motivacija bila uključiti se u obrazovni proces budući da nema mnogo azilanata koji upisuju studij u Hrvatskoj:

Omar: Bio sam izbjeglica i dobio sam status, ali to me ne bi spriječilo da završim i nastavim svoje obrazovanje, i svoj san.

Omar: Istovremeno, kao što znate, nema mnogo ljudi koji su došli iz naših krajeva koji vole studirati i koji se ovdje upisuju na studij, pa sam mišljenja da ću biti korisniji svom narodu i svojoj budućnosti.

Uspješnost studiranja – preduvjeti i prepreke za uspjeh u studiju

Osobni preduvjeti i prepreke za studiranje

Studenti sa statusom azilanta osim što kao glavni preduvjet uspješnog studiranja ističu općenite individualne karakteristike poput marljivosti, upornosti ili motiviranosti, naglašavaju da već sam korak prema uključivanju u tercijarno obrazovanje te pogotovo upisivanje i početak studiranja predstavljaju uspjeh, a poglavito za skupinu studenata koji su u statusu azilanta:

Omar: Dakle, mislim da netko ako samo počne razmišljati ili poduzme korak prema početku studija, već je doista uspio. Čak i ako bi završio ili bi mu trebalo malo više vremena, zbog ekonomske situacije, jezika i toga što je sve to teško, za mene već i ako si počeo, krenuo, skidam kapu.

---

⁴ Prema izvješću Eurydicea u Hrvatskoj su tijekom ak. god. 2017./2018. zabilježena četiri studenta sa statusom azilanta/izbjeglice (Europska komisija/EACEA/Eurydice, 2019). Studenti iz ove ranjive skupine imaju pravo na visoko obrazovanje pod istim uvjetima kao i hrvatski državljani, uključujući mogućnost apliciranja za državnu stipendiju kao i obavljanje poslova preko studentskog ugovora – pravo na obavljanje poslova preko studentskog ugovora bilo je onemogućeno u razdoblju od stupanja na snagu postojećeg Zakona o obavljanju studentskih poslova do zadnjih izmjena istoga zakona (Narodne novine, broj 96/18 i 16/20). Studentima sa statusom azilanta/izbjeglice se po posebnoj odluci (moraju pisati MZO-u da izda posebnu odluku) može sufinancirati smještaj u studentskom domu ili im se može dati pravo na smještaj u domu ako ga drugačije ne ostvare.

⁵ Općenito, rodna struktura osoba kojima je u Hrvatskoj odobrena zaštita u većem je postotku otklonjena u korist muškaraca. Od ukupno 795 odobrenih statusa međunarodne zaštite u razdoblju od 2006. do rujna 2020., 523 (65,8%) je muškaraca (Izvor: Ministarstvo unutarnjih poslova RH, <https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2020/Me%C4%91unnarodna%20za%C5%A1tita/Web%20statistika%2001.01.%20-%2030.09.2020..pdf>).

Amir: *Da, da, moramo učiti, mislim, za mene je jako glupo ako ću se probuditi ujutro i nemam cilj, nemam ništa novo za naučiti. Tako da. Po meni, ja imam uvijek želju za, za studirati, za nastaviti. Na primjer, sada razmišljam kad ću završiti diplomski pa na doktorat, ako će, ako će biti prilike. I kad ću završiti doktorat isto ću, ne znam, upisati nešto drugo i tako da. Imam cilj. Nastaviti.*

Uz ove osobne karakteristike ističu i važnost podrške bliskih/značajnih osoba te općenitu podršku okoline:

Ahmet: *Da, i ja se slažem s njim da je u tom slučaju učenje važno. Ali biti uspješan student u Vašem pitanju ne ovisi samo o ljudima i tome da se zaista moraju truditi, ni o tom predstavniku. Trebaju dobiti podršku od okoline, od ljudi, države ili sveučilišta, i to je zaista važno.*

Individualne čimbenike koji otežavaju studiranje studenti azilanti u najvećoj mjeri izravno i neizravno povezuju s njihovim statusom:

Omar: *... a u situaciji si u kakvoj sam ja, govorim o svojoj situaciji u kojoj sam tražitelj azila ili izbjeglica, jer imaš zaista velike druge poteškoće u životu.*

Najviše istaknuta teška financijska situacija odražava se na uspješnost u studiranju kroz obvezujuće zaposlenje tj. rad uz studij kako bi se namaknula osnovna financijska sredstva za život:

Ahmet: *Došao sam ovamo sam, bez obitelji i moja me obitelj iz Turske ne potpomaže jer oni baš i nemaju toliko novca, dakle ja sam na čistoj nuli i nemam ništa.*

Omar: *U mom slučaju, obzirom da plaćam studij, moram platiti pedeset tisuća za ovaj diplomski studij i, da, postoji pomoć u plaćanju, ali nisam je tražio zapravo, jer imam posao ovdje i znate vrlo je teško uštedjeti od tako male plaće.*

Amir: *Izgubio sam posao, prije sam radio u McDonald's-u i bio sam sretan i ja sam, mogao sam, mogao sam kombinirati sve sa rasporedom, ali sada samo financijski, ne znam kako ću živjeti.*

Rad uz studij koji je većini ovih studenata jedini izvor prihoda nosi i neke druge izazove i prepreke studentima azilantima. Jedna je od njih putovanje iz jednog mjesta u drugo radi studiranja (i posla), a spominje se i kolizija posla s obvezama na studiju:

Omar: *Kasnije mi je bilo teško što je posao u jednom, a faks u drugom gradu.*

Amir: *Pa mislim, najteže je kako možemo kombinirati posao i studij zajedno.*

Omar: *Općenito, prije svega, radim, i teško mi je uskladiti vrijeme između fakulteta i posla.*

No kao najveći problem vezano uz rad i studij ističe se nemogućnost rada preko Student servisa s obzirom na tadašnji aktualni Zakon o obavljanju studentskih poslova (Narodne novine, broj 96/18 koji u definiciju studenata ne uključuje studente iz trećih zemalja (tj. studente iz Europskog prostora visokog obrazovanja, Europskog gospodarskog prostora i Švicarske Konfederacije kao ni studente pod međunarodnom zaštitom u Republici Hrvatskoj).⁶ Ova se problematika detaljnije razmatra u segmentu analize institucionalnih prepreka.

Nadovezujući se na nemogućnost zaposlenja preko Student servisa studenti azilanti ističu i problem s ostvarivanjem zakonom zajamčenog prava na novčanu pomoć azilantima koja je dostupna jedino

---

⁶ U međuvremenu je temeljem nacрта Prijedloga zakona o izmjeni zakona o obavljanju studentskih poslova, s konačnim prijedlogom od 16. siječnja 2020. unesena promjena u Zakon o obavljanju studentskih poslova (Narodne novine, broj 96/18 i 16/20) kojom se predlaže usklađivanje „s propisima Republike Hrvatske koji omogućavaju rad državljana trećih zemalja – Zakonom o strancima (Narodne novine, broj 130/11, 74/13, 69/17 i 46/18), kao i propisima kojim osiguravaju jednaka prava u visokom obrazovanju osoba pod međunarodnom i privremenom zaštitom – Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (Narodne novine, broj 70/15 i 127/17)“.

u slučaju statusa nezaposlenosti. Zavod za zapošljavanje vrlo rijetko uzima u obzir status studenta prilikom traženja mogućih poslova zbog čega je često teško uskladiti obveze vezane uz posao i studij. Uz navedeno, status redovnog studenta znači da se osoba više ne registrira kao nezaposlena te stoga gubi pravo na novčanu naknadu:⁷

Ahmet: *Kada dobiješ status azilanta, dobivaš državnu pomoć od Centra za socijalnu skrb. Dakle, ta pomoć od države funkcionira samo ako si nezaposlen u sustavu te sada moram slati e-mail osobi koja je zadužena za mene u Zavodu za zapošljavanje. Oni samo traže poslove za tebe do kojih mogu doći, ali njoj je poznata moja situacija s učenjem i pokušajem da upišem fakultet pa mi zapravo ne traži posao, nego joj svakog mjeseca moram poslati e-mail da i dalje učim i idem na sveučilište. Kako ja razumijem stvari, ona očekuje da se upišem na sveučilište kao redovni student i jednom kada postanem redovni student ne mogu biti nezaposlen u Hrvatskoj državi...*

Ahmet: *Takvo je pravilo, da kada nemam status nezaposlenog, kako sam iz razgovora na svom slabom hrvatskom saznao od svoje povjerenice iz Zavoda, moram biti upisan i registriran kao nezaposlena osoba da bih primao 800 kuna državne pomoći.*

Osim financijskog aspekta studenti učestalo naglašavaju i problem s nepoznavanjem jezika. Pritom se taj problem veže izravno za sam studij, tj. nemogućnost studiranja na nekom drugom jeziku – primjerice na engleskom ili nedostupnost/koliziju tečaja hrvatskog jezika. Uz to je u nekoliko navrata istaknuto da je sam studij i način obrazovanja drugačiji nego što je bio u njihovoj zemlji porijekla:

Ahmet: *Dakle, prva prepreka bio je jezik, tako da se još uvijek mučim i borim s time. I čim završim ovaj semestar, nadam se da ću upisati neke predmete na hrvatskom tako da mogu bolje pratiti literaturu.*

Ahmet: *Za mene je najveći izazov bio jezik i učio sam do razine B1 samostalno jer nisam mogao uskladiti svoje vrijeme za pohađanje tečaja, što je velik problem pa time i prepreka mom uspjehu, jer sam već možda mogao studirati pravo, ali najprije treba vremena za naučiti jezik samostalno ne pohađajući tečaj.*

Ahmet: *... kolege mi kažu da je jako težak sljedeći semestar, a ići ću i u Croaticum, vjerojatno uvečer, a ujutro ću učiti pravo i nije samo stvar u pravu, nego i u tome što ću morati svaku riječ tražiti u rječniku pa ću sigurno sate i sate provoditi u knjižnici i na fakultetu pa si neću moći priuštiti i to da provodim više vremena radeći, tako da će to biti još jedan izazov.*

Institucijski preduvjeti i prepreke za studiranje

Studiranje u drugoj zemlji može predstavljati veliki izazov: od razlika u organizaciji samog studija do jezika na kojem se izvodi nastava. No uzimajući u obzir i specifičnost studenata kojima je odobrena međunarodna zaštita te zakonom zajamčena prava, uključivanje u visoko obrazovanje ovoj je skupini studenata još izazovnije. Studenti sa statusom azilanta u Hrvatskoj imaju pristup visokom obrazovanju pod istim uvjetima kao i hrvatski studenti, no proces uključivanja tj. upisa na fakultet predstavljao je svim sudionicima ovoga istraživanja određene probleme. Ponajprije se isticala nedostupnost potrebnih informacija kao i netransparentnost samog postupka upisa ili priznavanja ranije stečenih kvalifikacija. Pritom se nerijetko spominju situacije da se nekoga nešto mora „moliti“ ili „tražiti pomoć“:

---

⁷ Ovaj je problem također istaknut u nacrtu Prijedloga zakona o izmjeni zakona o obavljanju studentskih poslova: „...važno je naglasiti da redoviti studenti ne zasnivaju radni odnos putem ugovora u radu. Izbjeglicama, odnosno azilantima i osobama pod supsidijarnom zaštitom kao posebno ranjivoj skupini, zbog upisa na redoviti studij (čime prestaju biti nezaposlene osobe) prestaje i socijalna zaštita kao nezaposlenim osobama te su na taj način onemogućeni raditi putem ugovora o radu, kao i putem studentskih ugovora, odnosno gube socijalnu potporu kao nezaposlene osobe“ (<https://sabor.hr/prijedlog-zakona-o-izmjenizakona-o-obavljanju-studentskih-poslova-s-konacnim-prijedlogom-zakona?t=114483&tid=208530>).

Omar: *Teško, prije svega, ne postoji nitko tko ti može dati pravu informaciju. Svaki put kad dođem na fakultet dobijem drugačiju informaciju.*

Omar: *Isto, nešto što nimalo ne pomaže je to da ti daju popis svega što trebaš. Da bi preveo diplomu trebaš oko 360 kn za jednu stranicu. Ja je donesem, oni me pitaju hoće li je moći razumjeti, a znate da ne živim u Iraku i tako, telefonski dogovorim s obitelji da odu u drugi grad gdje sam studirao i donesu je, nakon toga mi kažu: „O, ne to, nego mi trebamo drugu diplomu, ali mi zapravo to ne koristimo.“ Kako bilo, i nakon gotovo pet mjeseci, donosim ponovno diplomu i kažu: „Ok, prevedi je.“ Plati 360 kuna. Preveo sam je, donesem im je i oni kažu: „O, ne, ovaj prijevod ne bi trebao biti takav, trebao bi biti na latinskom [ili na latiničnom pismu?], na primjer studirao sam pravo, ok, ali ne bi trebala biti kao pravna, pravo na hrvatskom, trebali bi pravo na arapskom...“*

Omar: *Na poslu kolege mi pomažu jer imaju nekog profesora tamo i tamo, ali svatko daje drukčiju informaciju. I konačno, jednostavno se izgubite.*

Ahmet: *Poslao bih ja e-mail, ali znate da je uvijek neugodno i zbilja teško tražiti nešto naokolo od ljudi koje poznaješ i moliti da ti pomognu. Bilo bi mnogo lakše i jednostavnije kad bi postojao sustav koji bih mogao pratiti i u koji bih se mogao uključiti. Umjesto moljakanja i navlačenja ljudi za rukav da učine nešto za vas. To bi za mene bilo super.*

Jezik se i na institucionalnoj razini spominje kao problem. Dvojica studenata imaju mogućnost studirati na engleskom jeziku zbog organizacije samog studija ili predmetnog područja studija, dok nekima studij na hrvatskom predstavlja velik problem⁸:

Ahmet: *Pokušao sam naći način da studiram na engleskom tako da mogu samo izlaziti na ispite i završiti fakultet. No, obzirom da se studij prava jako razlikuje u Hrvatskoj, traje pet godina, a ne tri plus dvije, dok je u Turskoj četiri plus dvije, i sve je to neuređeno, pa nisu znali kako da me upišu, ja nisam znao mogu li se upisati, pa smo započeli s nekom vrstom pregovora, razgovora s dekanom i oni su predložili neka rješenja.*

Na razini cjelokupnog obrazovnog sustava zamjerka je upućena nepostojanju procedure za uključivanje u sustav obrazovanja za pojedine skupine, odnosno netransparentnosti te procedure ili nepridržavanju propisanih pravila:

Omar: *Od početka, znate, ok, znam, takva je procedura, poštujem to. Ta procedura je u redu za vašu državu, ali mogli bi, no što nedostaje, i ako radite na projektu ili nečemu, mogli bi zaista, neka osoba, ili neki ured zaista davati prave informacije tako da mi ne budemo, znate li koliko sam e-mailova pisao sveučilištu, profesoru XXXX i to samo kako bi dobio kakvu informaciju.*

Amir: *... ja kad sam došao ovdje i dobio sam azil nakon dva mjeseca. Ja sam rekao ja bi' učio jezik, oni kažu ok, mi ćemo poslati tvoje ime za Ministarstvo i ja sam nazvao Ministarstvo, Ministarstvo kaže da oni nemaju pojma šta, šta radimo s tobom i to moraš to riješiti sa MUP-om i otiš'o sam u MUP-u i oni to isto oni će to baciti na Ministarstvo i ja sam bio godine i pol bez, nikakav tečaj jezika tako da sam učio sam i ja sam bio kao ne znam, je l' moram ići dalje ili mogu nastaviti ovdje.*

---

⁸ Iako se ne nalazi jedinstvena odrednica na razini Sveučilišta ili Ministarstva znanosti i obrazovanja o razini poznavanja hrvatskog jezika koja je potrebna za upis na fakultet, Sveučilište u Zagrebu daje pregled posebnih uvjeta za upis na njegove sastavnice za posebnu kvotu Hrvata izvan Republike Hrvatske (tj. za kandidate koji su četverogodišnje srednje obrazovanje završili izvan RH), a koji se zbog mogućeg statusa nepoznavanja hrvatskog jezika mogu primijeniti i na druge strance. Dok većina fakulteta ne definira uvjete vezano uz poznavanje hrvatskog jezika, oni fakulteti koji to čine uvjetuju poznavanje hrvatskog jezika najmanje na razini B1 (Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Geotehnički fakultet, Tekstilno-tehnološki fakultet – specifičira i razinu B2) ili B2 (Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije, Hrvatski studiji – specifičiraju i razine C1 i C2, Kineziološki fakultet, Učiteljski fakultet). Neki fakulteti propisuju poznavanje „osnovne“ razine hrvatskog jezika (Agronomski fakultet, Fakultet filozofije i religijskih znanosti) (Izvor: Sveučilište u Zagrebu, 2018).

Već je ranije spomenut problem s radom preko Student servisa koji u razdoblju provođenja istraživanja nije bio dostupan studentima sa statusom azilanta. Sudionici istraživanja svjesni su svojih prava vezanih uz uključivanje u sustav visokog obrazovanja, no problem vide u vladajućim strukturama koje ne uzimaju u obzir njihovu specifičnu situaciju te se ne pridržavaju propisanih pravila i procedure:

Problem je zakon koji određuju ministarstva – oni ne uzimaju u obzir njihovu perspektivu i ne spominju je, ali MZO je otkazao na razini Sabora mogućnost da oni (azilanti) rade... ima hrvatske papire, ali nema pravo na rad. (Bilješke intervjua s Kasimom)

Amir: *I mi ne smijemo raditi. A kad kažem da Vlada je protiv nas, ljudi ne vjeruju.*

Amir: *Ja sam to rekao, kad sam bio kod Studentskog servisa, ja sam rekao: „Vi kršite sada hrvatski Ustav.“ Članak 45 kaže da svi azilanti imaju pravo za rad. A kako to? Oni kažu imamo Vam novi zakon koji kaže samo građani Europske unije. A ja samo pitam Vas sada, čovjek je ovaj lik koji je stavio ovaj zakon, što on je mislio? Kako, kako on to napravio? Samo, mislim, ne mogu to razumjeti zapravo.*

Također ističu loš odnos djelatnika institucija prema njima – specifično Studentskog centra:

Amir: *Zapravo za mene Studentski servis... Pa ne znam, loši su jako, bezobrazni jako. Da. I stvarno, ne bi' išao tamo više ali šta da radim, moram ić! Ako ću imati priliku da ću dobiti studentski ugovor. Da. Da, tamo mislim na razinu Studentskog servisa, baš su loši. I kad oni vide da sam stranac ili azilant ili ne znam nešto onda duplo više lošije i lošije da.*

Ipak, studenti su istaknuli i pomoć institucije u prevladavanju prepreka s kojima se suočavaju. Najčešće je to u obliku neplaćanja školarine ili tečaja hrvatskog jezika u Croaticumu. Također su primijetili i pozitivan odnos čelnika i drugih zaposlenika fakulteta te samih profesora prema njima i želju da im pomognu:

Ahmet: *...od ljudi dobivamo zbilja puno ohrabrenja, od mojih prijatelja, ljudi s fakulteta, oni svi žele učiniti nešto.*

Amir: *Da, mislim da ljudi ovdje kao zaposleni, kao profesori, dekan, prodekan, jako su otvoreni, oni žele uvijek da, mislim, pričam na mom fakultetu. Imam baš super iskustva s njima i baš sam zadovoljan i znam jako dobro kako su ograničeni. I oni uvijek pokušaju da oni će dati sve najbolje i najbolje.*

No nisu sva iskustva u pružanju podrške na fakultetu pozitivna. Neki studenti upozoravaju na ograničenja njihova fakulteta u olakšavanju studiranja studentima s azilom, a koja proizlaze iz funkcioniranja ukupnog sustava:

Amir: *Mislim da je fakultet jako ograničen. Nemaju mislim mogućnost da oni će olakšati situaciju s nama. Fakultet je povezan s Ministarstvom. Jednostavno. Ja sam o tome pričao jako puno, pričao sam sa novinarima, ja sam ovdje od 2015. i znam kakva je situacija i zapravo ja nisam optimističan uopće. Da, mislim činjenica, kažem, jednostavno, problem je u politici ovdje, cijela država i cijela Vlada kaže da izbjeglice i azilanti nisu dobrodošli. Tako da, nema fokus. Jednostavno to ako oni žele to riješiti oni mogu to riješiti sutra, ako će doć' nova Vlada.*

Kako bi se olakšalo iskustvo studiranja studentima s međunarodnom zaštitom, sudionici u istraživanju u prvom redu navode dostupnost informacija i to ponajprije stečenih osobnim kontaktom bilo s djelatnicima fakulteta, drugim studentima ili poznanicima: o cjelokupnom procesu studiranja te o procedurama upisa. U tom svjetlu osim same institucije/fakulteta i sustava u cjelini prepoznaju i vlastitu ulogu, odnosno ulogu studenata koji su već imali ova iskustva te ih mogu podijeliti s drugima koji se tek uključuju ili se žele uključiti u sustav visokog obrazovanja. Pritom je važno istaknuti da se poteškoće uglavnom vežu za upis:

Omar: *Ali najvažnija stvar je, ako je želite učiniti, u ovom projektu, da zbilja učinite dostupnima prave informacije svima...*

Ahmet: *Za mene bi bilo od pomoći kad bih znao nekoga od koga bih dobio točne informacije. Zbilja se trudim kontaktirati i prikupiti koliko god mogu informacija od bilo koje osobe koju poznajem, kao jedan*

dan od kolege s fakulteta, sljedećeg dana od svog profesora, ali nemam direktan kontakt koji bi me se zapravo ticao.

Omar: *Ok, mi smo već krenuli sa studijem, već studiramo pa smo završili taj najteži stupanj, sada smo studenti pa možda, ako biste mogli napraviti jednu grupu za ljude koji već neko vrijeme studiraju i vidjeti koji su, jer oni nemaju informacije koje mi sada imamo, ok, pa će im možda biti od koristi jer, ima mnogo stvari koje nismo spomenuli jer za nas to sada više ne predstavlja teškoću.*

Ahmet: *...bilo bi zbilja od pomoći da sam mogao pitati prijatelje prije, stvarno pomaže vidjeti ljude koji su već prošli kroz patnje kroz koje i sami prolazimo, recimo to ovako, meni se u početku stvarno bilo teško fokusirati samom, učiti jezik, i stvarno tražiš nekoga tko će ti potvrditi da je to moguće, i sada kada vidim kako moj prijatelj govori hrvatski zbilja dobro, to me stvarno ohrabruje, pa mislim da bi bilo jako lijepo, ne znam, kada bi postojala neka vrsta povezivanja, umrežavanja, kako bih rekao, ali raniji student prava koji sada studira ovdje na diplomskom studiju European Studies na engleskom, vjerojatno ću probati stupiti u kontakt s njim i volio bih pomoći ako dođe do toga da bude ljudi koji će dolaziti nakon mene, pokušavati nešto učiniti, volio bih pomoći i to bi bilo kao, ne znam, dio institucije ili nešto.*

Na razini institucije upozoravaju i na neinformiranost zaposlenih što često zna biti vrlo zbunjujuće te ukazuju na potrebu posebnog ureda koji bi se bavio problemima s kojima se susreću ali i na važnost edukacije osoblja što bi omogućilo veću vidljivost ove skupine studenata:

Omar: *Također, isto je s programom integracije, ne bi trebalo biti da ako negdje pogriješimo ili nešto ne znamo, samo nam kažu: „Ti ne znaš.“ Ali integracija bi trebala biti za ljude koji su nadležni ili na poziciji da se bave nama, jer kad odete tamo, oni će samo vidjeti azilante, oni, oni, ok, čak i oni žele pomoći, ali oni ne znaju što to znači, jer to je novo i prije dvadeset godina zadnje izbjeglice su bile iz Bosne, a sada je tu i problem jezika i u drugim stvarima koje su drukčije nego kod nas. Tako da, trebalo bi i s njima raditi radionice, informirati ih što je što, mi ne znamo imamo li pravo ili nemamo, poznajemo Zakon bolje nego oni, jer kada smo došli ovamo, došli smo jer smo znali da imamo pravo na to.*

Omar: *Ali, oni nemaju informacije. Znam da su zbunjeni i počinju zvati i ne znaju tko je izvor informacija, i zovu te, znate, i trebaš čekati i gubimo se u tome.*

Ahmet: *Imamo ured za međunarodnu suradnju koji se bavi uglavnom Erasmus studentima, studentima koji dolaze u sklopu mobilnosti, studentima Croaticuma, ali nema specifične osobe ili ogranka fakulteta koji bi uzeo moj slučaj i pomogao mi snaći se u sustavu. Samo prodekan o kojem sam vam govorio, koji ne odgovara zapravo jer ima puno posla.*

Omar: *Dakle, napraviti radionicu za njih da ih se educira, isto bi bilo od pomoći tako da se mogu nositi sa situacijom jer sada je tamo, sada je ovdje mnogo ljudi.*

S druge strane, sustavno bi se trebalo osigurati da se za ovu skupinu studenata pripreme posebna pravila koja bi se odnosila na provođenje tečajeva jezika usmjerenih na upis fakulteta te prilagodbu i pojašnjenje zakona koji im nije u potpunosti jasan. Prema njihovu mišljenju, trebalo bi općenito pojednostavniti administrativne postupke:

Amir: *Ali šta, mislim u referadi, šta ona će raditi sa mnom ako ona ima ograničen zakon? Šta ona će raditi? Ona će izgubiti posao ako ona će meni pomoć. Jednostavno. I mi moramo to razumjeti. Problem je u zakonu. Mi smo, mi ovdje kao azilanti nemamo baš jasan zakon. Što smo ovdje. Na razinu fakultet, na razinu ne znam, bilo što. Tako da, trebamo update, da, trebamo novi zakon.*

Omar: *Nisam došao tražiti ništa nemoguće, znam svoje pravo pa sam došao na ovo sveučilište jer imam sve papire, imam mogućnost i koristim je.*

Amir: *Na razini fakultet ili Ministarstvo ili ne znam, mislim dečki što su rekli to je činjenica, ali to i nije, nije samo s nama to je sve s Hrvatima, isto to rade. Birokracija u Hrvatskoj je nešto jako normalno.*

Mislim to i nije zato što mi smo azilanti ili izbjeglice ili ne znam nešto, Hrvati se muče svako jutro s njima tako da, problem je s birokracijom. Oni vole potvrde, oni vole papire...

Drugi specifičan problem koji smatraju da bi se trebalo adresirati na razini sustava je omogućiti prehranu u studentskim menzama kao što je to za studente koji nisu iz Zagreba tj. omogućiti im više obroka dnevno:

Amir: *Moramo svaku godinu poslati molbu za Vas da ćete prihvatiti i moramo za to čekati mjesec dana ili dva mjeseca. Inače ja ću završiti, više neću trebati menzu i dobio sam sada prava, ali ako možete to riješiti nekako i druga stvar, oni računaju, Vaše Ministarstvo, računaju da mi smo kao iz Zagreba. I jesmo, ali nemamo roditelje ovdje. Onda mi smo kao odavde, ali nismo odavde.*

Studenti sa statusom azilanta generalno su zadovoljni s podrškom koja im se pruža na njihovom fakultetu te smatraju da se imaju kome obratiti:

Amir: *...po mene, referada je najbolja referada što sam video u mom životu. To nije kompliment, ali to je činjenica.*

No također napominju da su teškoće većinom nestale nakon što su upisali fakultet te stoga nisu imali potrebu nikome se obraćati:

Omar: *Pa, nakon upisa, sve postaje lakše, da, nema problema sada. Nisam se susreo ni sa kakvim problemom.*

Komunikaciju s profesorima studenti sa statusom azilanta većinom procjenjuju zadovoljavajućom, smatraju da su profesori susretljivi i dostupni te da uzimaju u obzir njihove potrebe što nije u potpunosti slučaj sa kolegama studentima s kojima većinom nema većih problema, ali se stječe dojam da ne postoje ni neki učestali kontakti i komunikacija, a ni percepcija da su od volje pomoći im sa studijem što upućuje na određenu razinu marginalizacije:

Profesori su cool. Dolaze iz različitih područja i to je zanimljivo. Bez obzira na uredovno vrijeme, možete doći bilo kada i pitati. (Bilješke intervjua s Kasimom)

Omar: *Jer kad sam se pokušavao upisati na sveučilište, morao sam napisati neka pisma, trebao sam imati od dva profesora, ali sam komunicirao s profesorima iz Croaticuma i s Filozofskog fakulteta, istovremeno stekao sam i druge kontakte, kontaktirao sam ih samo jednom i oni su me kasnije zvali da vide kako sam, što se događa sa mnom i pitali su: „Možemo li ti nešto ponuditi?“, a ja ih nisam znao od ranije, upoznao sam ih preko svoga prijatelja, on ih zna i oni nas kontaktiraju, oni su zaista u dobrim odnosima s profesorima i studentima i moji profesori s fakulteta su također dobri.*

Amir: *Studiramo politiku i oni [studenti] su odvojeni, desničari, ljevičari, tako da, da. I ima koji, koji su protiv mene zato što ja sam ovdje, oni vjeruju, ne znam, da to je, nije moje mjesto, moram ići dalje i ne znam što, ali oni ne mogu ništa. Samo bla bla i to je to. I onda se okrenete i ako ti se ne sviđa nema problema.*

Studenti baš i ne pomažu sa studiranjem. (Bilješke intervjua s Kasimom)

Uspješnost i zadovoljstvo studijem

Studenti sa statusom azilanta općenito su zadovoljni svojim studijem, najviše ističu sadržaj studija koji smatraju korisnim za svoju budućnost:

Omar: *Pa, samo sam spomenuo da prije, da sam zadovoljan studiranjem jer u mojem području koje sada studiram sve je o EU institucijama.*

Omar: *Za vrijeme studija u svojoj zemlji više sam učio o Bliskom istoku što je lijepo, mada smo mi učili o Europi ali iz druge perspektive, pa je lijepo gledati iz novog ugla, nije da mi je sve novo, ali ono što čujem je novo, i osjećam da će biti korisno za moju budućnost i zapravo to je, za neko vrijeme dok je trajala*

procedura s dobivanjem azila, bio sam daleko od politike i to je nešto o čemu ne želim slušati, ali nakon studija čini mi se da učiš više, čuješ više o vijestima, slušaš i vidiš što je to sve, i mislim da je to dobro za mene.

Brige vezane uz studij i njegov završetak ponovo se vežu uz financijsku situaciju i nemogućnosti rada preko Student servisa, a spomenulo se i trajanje studija za koje procjenjuju da će biti duže od planiranog. No studenti očekuju da će, ovisno o pomoći obitelji i vlastitoj motivaciji, završiti studij koji su upisali:

Omar: *Pa, mislim da će trajati duže od planiranog, ne mislim da mogu završiti u jednoj godini iz više razloga, ali i dalje nemam problema, vidjet ću kako će to ići.*

Amir: *Možete me financirati nekako, ja ću to završiti i hvala Bogu, i oni [roditelji] mogu, oni mogu malo, malo financirati, ali situacija je isto kod nas sada jako teška. I svaki put oni znaju blokirati internet kod nas, mislim kod nas doma i sada je jako teško za Western Union ili za poslati novac ili ne znam. Ako nema Internet u Iraku onda ostat ću ovdje bez novaca jer ne mogu raditi.*

O nastavku studija na nekoj višoj razini za sada većinom ne razmišljaju. Tek jedan student navodi mogućnost nastavka studija na doktorskoj razini. Za razliku od toga, o mogućnosti odustajanja od trenutnog studija razmišljali su gotovi svi sudionici istraživanja: briga oko budućnosti, mogućnosti organizacije studija i financijska situacija stresne su okolnosti te potiču (ili su ranije poticale) razmišljanja o odustajanju od studija u potpunosti ili privremeno:

Istraživačica: *Jesi li ikad razmatrao da odustaneš od pokušaja da se redovno upišeš ili ranije ili sada, iz određenih razloga?*

Ahmet: *Svakog dana i noći. Jer sam općenito zabrinut za budućnost i ako pokušam zamisliti što će biti kada završim studij prava, kako ću pronaći posao i da, to je vrlo stresno i ako ovisiš sam o sebi i sa svime se moraš nositi sam, to može biti izazov samo po sebi.*

Omar: *Pa, možda ne dugoročno, ali, to je nešto možda osobno i ja ne volim odustajati od nečega što sam si zacrtao, jednako kao od ovog plana da studiram.*

Studenti trenutno ne planiraju mobilnost u inozemstvo (tijekom studija), ponajprije zbog radnih obveza, ali i odobrenog statusa. Jedan od sugovornika je došao u Hrvatsku kao student na Erasmus razmjenu, no ostali su nakon razmatranja ovih mogućnosti zaključili da ne bi napuštali Hrvatsku dok traje studij:

Omar: *U mojoj situaciji, ne razmišljam o nečemu izvan Hrvatske, iz mnogih razloga, moj posao, moj život, moja cura. Razmišljam samo da... Mislim da se vidim ovdje jer ovdje imam status i ovdje mi je drugi dom pa... to je ono što ću dobiti.*

Ahmet: *Kada sam počeo razgovarati s fakultetom i, zaboravio sam kako se kaže, međunarodnim uredom (za međunarodnu suradnju), pitali su me bih li išao na Erasmus iz Hrvatske na neko drugo mjesto, pomislio sam „Pa da, zašto ne, Erasmus je zabavan“, ali kasnije sam odlučio da ako napustim Hrvatsku na sljedećih šest mjeseci i vratim se natrag da naučim jezik, da to neće biti dobro za mene. Dakle, kratkoročno ne, trebao bih ostati ovdje najmanje tri ili četiri godine dok možda ne dobijem dozvolu trajnog boravka.*

Život tijekom studija

Usprkos svim navedenim problemima, studenti sa statusom azilanta zadovoljni su svojim životom, a ponajviše ljudima s kojima imaju kontakt te samom činjenicom da su u mogućnosti studirati. Također

ističu zadovoljstvo svladanom razinom hrvatskog jezika⁹:

Amir: *Ali inače, mi smo zadovoljni. Da. Sad smo pričali u, mislim, koliko mi imamo probleme. Mi ne znam šta, ali inače, inače generalno mi smo zadovoljni ovdje.*

...susreće ljubazne, pristojne i prijateljski nastrojene ljude na XXXX fakultetu. Ima lijepa prijateljstva s mnogim ljudima i zainteresiran je za susretanje novih ljudi. Osjeća se sretnim u tom okruženju. (Bilješke intervjua s Kasimom)

Kao smetnju u životu tijekom studija izdvajaju jedino posao, što se odražava i u željenim promjenama u životu tijekom studija poput bolje financijske situacije, više vremena za učenje i mogućnosti studiranja na materinskom jeziku:

Ahmet: *Ovdje, jedna od stvari koje sam želio je to da radim. Radio sam devet mjeseci u firmi. Nikad ranije u životu nisam radio i moj prvi posao ikad bio je u Hrvatskoj i za to vrijeme, dok sam pokušavao odgonetnuti kako se upisati na sveučilište i nije bilo tečajeva hrvatskog, pa čovjek želi nešto raditi i tako sam radio devet mjeseci, ali zbilja mislim da mi je to uzelo dosta vremena, i zapravo ne volim raditi dok studiram, to je razumno dokle god nas ne natjera situacija zbilja velikog siromaštva.*

Omar: *Svakako bih želio više slobodnog vremena da mogu više učiti. Bez rada ne možeš živjeti i istovremeno ne možeš učiti uz rad, tako da ako radiš pet dana i za vikend moraš učiti za tjedan, a za vikend imaš i druge stvari, imaš svoj život, dakle, vrijeme je stvarno najvažnije, nema ga dovoljno da se sve napravi, tako da bih želio resurse koji bi mi omogućili da imam više vremena za učenje jer jako zanimljivo mi je što ja studiram sad ali problem je što samo moram sjediti i učiti.*

Podršku obitelji i bliskih osoba imaju gotovo svi studenti, no ta se podrška očituje više kao emocionalna nego kao financijska budući da niti roditelji nisu u mogućnosti pružiti ovakvu podršku:

Ima njihovu emocionalnu podršku, ne financijsku. Žele mu sve najbolje u životu, ohrabruju ga i potiču. Njegovi prijatelji u Hrvatskoj uvijek ga duhovno podupiru, potiču ga da nastavi, jer je to dobro za njegovu budućnost. (Bilješke intervjua s Kasimom)

Omar: *Imam sjajnu podršku, emocionalnu, ne financijsku od kolega s posla. Oni nam je daju, oni su mi pomogli za vrijeme studiranja i prije toga, podržavaju me, i od moje djevojke, i naravno od obitelji.*

Ahmet: *Nemam nikakvu financijsku pomoć od obitelji i tako zadnjih pet, šest godina. Moj otac ne radi, mama ne radi, samo se bore za sebe i održavaju se.*

Tijekom studija studenti žive u iznajmljenim stanovima u kojima sami plaćaju stanarinu, jedan stanuje u državnom stanu kojeg mu prema zakonu još godinu dana financira država, a jedan je smješten u studentskom domu te je zadovoljan tim smještajem i smatra ga adekvatnim za potrebe studiranja.

O mogućnostima stipendija nisu u potpunosti informirani te zapravo smatraju da nemaju pravo i mogućnost aplicirati za stipendiju iako bi to željeli¹⁰:

---

⁹ Prema Zakonu o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (NN, 70/15, 127/17) „Azilant i stranac pod supsidijarnom zaštitom obvezan je pohađati tečaj hrvatskog jezika, povijesti i kulture radi uključivanja u hrvatsko društvo“ (čl.74 st.1.), a troškove ovih aktivnosti isplaćuju se iz državnog proračuna RH s pozicije ministarstava nadležnog za poslove obrazovanja (čl. 74.st. 3.) iako često i sami azilanti financiraju dodatne tečajeve zbog nedostatne razine hrvatskog jezika stečene tijekom državno-financiranih tečajeva.

¹⁰ Studenti sa statusom azilanta imaju pravo aplicirati za sve tipove državnih stipendija koje osigurava Ministarstvo znanosti i obrazovanja: 1) Državne stipendije za studente u STEM područjima znanosti, 2) Državne stipendije za studente nižeg socioekonomskog statusa i 3) Državne stipendije za posebne skupine studenata (<https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoji-obrazovanje/visoko-obrazovanje/drzavne-stipendije/162>). Prijavu za ove stipendije mogu podnijeti samo redoviti studenti. Uvjeti za apliciranje za stipendije Grada Zagreba, između ostalog, su da studenti moraju biti državljani Republike Hrvatske i da imaju prijavljeno prebivalište u Gradu Zagrebu neprekidno u razdoblju od 3 godine što osobe pod međunarodnom zaštitom ne zadovoljavaju.

Ahmet: *Stipendije, to sam pokušao istražiti sa svojim profesorom, i išli smo na stranice Ministarstva obrazovanja i nude se stipendije koje su sve za hrvatske državljane, pa smo pokušavali odgonetnuti koje bi mogle biti za nas, kao azilante, tako da ne znam bi li mogao dobiti državnu stipendiju kao redovni student XXXX fakulteta.*

Amir: *Prije dva mjeseca sam vidio obavijest o stipendiji, samo za Hrvate, mi ne smijemo prijaviti se za stipendiju.*

Kada uspoređuju svoj studentski život s drugim studentima iskazuju različita mišljenja. Dok jedan od studenata smatra da se ne razlikuje od drugih studenata, ostali sugovornici ističu da postoje velike razlike. Ne definiraju ih nužno „lošijima“, no ističu dimenziju rada uz studij koji drugim studentima nije neophodan za život, stoga procjenjuju svoj život težim. Uz to navode i činjenicu da „domaći“ studenti znaju jezik – studiraju na materinskom jeziku, imaju državljanstvo i obitelji u blizini:

Amir: *A velika razlika, ali... Ne razmišljam o tome.*

Omar: *Teži ali ljepši.*

Omar: *Govorim za sebe. Većina studenata su moji prijatelji. Žive ovdje, a dolaze iz drugih gradova ili iz Zagreba, ali oni ne rade, tako da ne znam, na neki način je lagan život samo studirati, a ne raditi. Meni je teže, prilično teže, ali i dalje moj život je lagan pa ne znam kakvo mišljenje imam o nečijoj situaciji.*

Zaključak i prijedlozi

Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice rijetki su u Hrvatskoj. Oni koji su uključeni u visoko obrazovanje u najvećoj mjeri teže nastaviti studij koji su pohađali u svojoj zemlji porijekla.¹¹ U tom se procesu nerijetko susreću s preprekama koje su karakteristične samo za njihovu skupinu, ali i s nekim drugim preprekama koje su zajedničke svim studentima.

U razmatranju institucionalnih prepreka, jedan od najvećih naglasaka stavljen je na (ne)dostupnost specifičnih informacija o procesu upisa na fakultete kao i na komplikacije prilikom upisa na fakultet ciljanih upravo za skupinu studenata sa statusom azilanta/izbjeglice. Pritom se ističe problem s procedurom koja nije definirana na razini cjelokupnog sustava i probleme s priznavanjem ranije stečenih kvalifikacija, a što se prenosi na pojedine sastavnice pa djelatnici fakulteta nisu upoznati s protokolima i svim mogućnostima i pravima koja studenti sa statusom azilanta mogu ostvariti. Iskustva s djelatnicima fakulteta na kojima studiraju – podjednako s administrativnim osobljem kao i profesorima – uglavnom su pozitivna te studenti prepoznaju njihovu želju za pomoći i izlaženju ususret. Iz razgovora se stječe dojam da s drugim studentima nisu u učestaloj komunikaciji te taj odnos više opisuju negativno nego pozitivno. Ipak, iskustva s diskriminacijom zbog svoje etničke pripadnosti ne navode.

Drugi problem karakterističan za studente sa statusom azilanta jest jezik, tj. nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika. Ograničene su mogućnosti studiranja na engleskom jeziku te stoga ovi studenti prvo moraju savladati hrvatski jezik u dovoljnoj mjeri da bi mogli pratiti nastavu na hrvatskom jeziku. Trenutačno sastavnice Sveučilišta u Zagrebu ne ističu jednoznačno poznavanje hrvatskog jezika kao uvjet upisa u studentske programe. Tek poneki fakulteti propisuju poznavanje hrvatskog jezika na razini B1 – B2 (i višoj) no taj se uvjet ponajprije odnosi na upis Hrvata koji su se školovali (i odrasli) izvan Republike Hrvatske, a žele se uključiti u visoko obrazovanje u Hrvatskoj (Sveučilište u Zagrebu, 2018). Imajući u vidu poteškoće s kojima se tražitelji azila i azilanti susreću u Hrvatskoj vezano uz pohađanje zakonom

---

¹¹ Prema izvješću Eurydicea u Hrvatskoj su tijekom ak. god. 2017./2018. zabilježena četiri studenta sa statusom azilanta/izbjeglice (Europska komisija/EACEA/Eurydice, 2019). Pritom valja imati u vidu da će se za uključivanje u visokoobrazovni sustav moguće odlučiti i azilanti koji trenutačno završavaju niže stupnjeve obrazovanja, tj. koji pohađaju srednje i osnovne škole. No zbog nešto dužeg procesa njihove integracije u hrvatsko društvo – a ponajprije boljeg poznavanja hrvatskog jezika – za pretpostaviti je da će njihovo uključivanje na fakultete proći nešto lakše.

zajamčenih tečajeva hrvatskog jezika poput premalog fonda sati, kolizija s poslom, neadekvatnom organizacijom tečaja i sl. (vidi npr. Ajduković i sur., 2019) jasno je da u nekim slučajevima redovan upis na fakultet nije moguć odmah po rješenju o dobivenom statusu jer u tom trenutku razina poznavanja hrvatskog još nije dovoljna. Iako imaju zakonom zajamčeno pravo (i obvezu) te financijski reguliranu mogućnost učenja hrvatskog jezika, zbog nedostatne razine znanja stečene na tečajevima koje je omogućila država azilanti često sami financiraju dodatne tečajeve što im također predstavlja dodatni financijski teret.¹² Iako se financijske poteškoće mogu pripisati većini studentske populacije, studenti sa statusom azilanta/izbjeglice u nešto su specifičnijem položaju jer većinom ne mogu računati na financijsku pomoć obitelji te nisu korisnici stipendija, a većinom nisu smješteni u studentske domove ni državne stanove već samostalno snose troškove stanovanja. Iako su ponosni na svoju samostalnost, da bi mogli financirati osnovne životne potrebe, uz studij moraju raditi¹³, što nerijetko predstavlja problem u organiziranju studentskih i radnih obveza kao i određene prepreke prilikom traženja posla. U međuvremenu riješen problem s radom preko Student servisa trebao bi olakšati mogućnosti za nalaženje posla, a dodatna mogućost intervencije moguća je u pogledu redefiniranja prava na više dnevnih obroka u studentskim menzama – primjerice kao za studente koji nisu iz Zagreba. Trenutačni Akcijski plan za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019. godine veći naglasak stavlja na zaposlenje kao željeni rezultat uspješne integracije, što samo po sebi nije loše, ali predstavlja određenu prepreku za mlade osobe u statusu azilanta/izbjeglice koje bi željele nastaviti svoje obrazovanje.

Na moguća rješenja problema i poteškoća s kojima se susreću upućuju i sami studenti sa statusom azilanta. Na prvom je mjestu dostupnost informacija te molba za jasno definiranim protokolima i procedurama za upis na fakultet. U tom kontekstu vide i svoju ulogu kao „studenata ambasadora“ tj. u dijeljenju iskustava s drugim (novim) studentima sa statusom azilanta koji se tek namjeravaju ili bi se željeli upisati na fakultete kako bi im olakšali taj proces – proces koji je njima osobno bio najproblematičniji vezano uz studij. Nadalje, vidljivijima bi trebale postati informacije o mogućnostima stipendiranja budući da sudionici ovoga istraživanja smatraju da oni ne zadovoljavaju uvjete za apliciranje na postojeće natječaje za dodjelu stipendija. Također predlažu organizaciju pripremnog tečaja hrvatskog jezika na razini sveučilišta (primjerice kao što je to slučaj s Croaticumom na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu) kako bi se budućim studentima-azilantima omogućila provjera i dopuna naučenog jezika, ali i kako bi ostvarili prvi kontakt sa sveučilištem što bi im olakšalo uključivanje u sustav visokog obrazovanja.

---

¹² Prema Odluci o programu učenja hrvatskoga jezika, povijesti i kulture za azilante i strance pod supsidijarnom zaštitom radi uključivanja u hrvatsko društvo (NN, 154/2014) program traje najmanje 280 sati, no mnoga istraživanja i izvještaji (v. npr. Ajduković i sur., 2019) upućuju na premali broj sati da bi se usvojila adekvatna razina hrvatskog jezika (posebno za odrasle) što nerijetko ima za posljedicu da osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita same financiraju dodatne tečajeve hrvatskog jezika.

¹³ Najčešće su to bili poslovi regulirani preko Student servisa – poput rada u McDonaldsu, no s promjenama mogućnosti rada preko Student servisa za strance, sugovornici su posao tražili preko Hrvatskog zavoda za zapošljavanje. Istraživanja i statistike pokazuju da se osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita najčešće uključuju na tržište rada putem niskokvalificiranih i pomoćnih zanimanja poput pomoćnika u kuhinji, u skladištu i slično koja ne zahtijevaju visoku razinu poznavanja hrvatskog jezika (Ajduković i sur., 2019).

5.2.3. LGBTQ+ studenti

O odabiru studija

Studenti koji su sudjelovali u istraživanju studiraju ili su studirali na fakultetima u društvenom, humanističkom, umjetničkom, biotehničkom i biomedicinskom području u Rijeci i Zagrebu. Kao glavne razloge odabira studija studenti su na oba sveučilišta najčešće navodili interes za studij, a zatim i liberalnost fakulteta i sredine, naročito tolerantnost prema LGBTQ+ osobama koje imaju drugačiju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet od većinske populacije. Gotovo svi sudionici u fokus grupama su naveli interes kao glavni razlog izbora studija pri čemu kod nekih seksualna orijentacija ili rodni identitet nisu imali nikakvu ulogu. Studenti koji su navodili liberalnost sredine kao važan razlog izbora fakulteta/studija najčešće su to obrazlagali neprihvaćenošću LGBTQ+ osoba u sredini u kojoj su živjeli:

Neda: *Ja bi' htjela reći da nije slučajno što ljudi dolaze studirat' u Rijeku. Ja nisam išla na prijamni ni u Zagreb, ni u Sarajevo, ni u Osijek, ni u Split ni nigdje tako, jer sam iz XXXX i bilo mi je XXXX takve sredine i htjela sam se maknut' negdje gdje je liberalno. To je Rijeka.*

Helena: *Dakle, ja nisam birala faks na temelju smjera nego na temelju grada jer ja sam inače iz mal, malo[og] sela blizu jednog većeg grada, uglavnom, gdje nije baš, am. Nisu ljudi baš što se tiče LGBT ljudi ovaj, nije baš da to prihvaćaju, jednostavno nisam vidjela nekak' svoju budućnost da nastavim studirat' u tom većem gradu koji je kraj tog sela. Što se tiče [fakulteta], isto kao i Natalija dakle, drago mi je da sam na fakultetu koji je na glasu zbog liberalizma, ne znam, i gdje ja imam recimo pristup ovoj našoj grupi i tim nekim... sadržajima. [...] Mislim, Zagreb je ovaj, što se tiče recimo mjesta za LGBT ljude i, klubovi i tako to, ne znam gdje drugdje u Hrvatskoj ima toga, pa sam na temelju toga birala dakle mjesto studiranja.*

Kao razlog odabira studija spominjana je i očekivana ekonomska korist budućeg zanimanja do kojega studij vodi, ali znatno rjeđe u odnosu na prethodno navedene razloge.

Uspješnost studiranja – preduvjeti i prepreke za uspjeh u studiju

Osobni preduvjeti i prepreke za studiranje

Kao važne individualne preduvjete uspješnog studiranja studenti i sa Sveučilišta u Rijeci i Zagrebu su navodili motiviranost (svi sudionici), a zatim marljivost i upornost. Među češće spominjanim preduvjetima su također i ekonomska situacija obitelji te podrška bliskih i značajnih osoba. Sukladno s navedenim, među otežavajućim okolnostima studiranja često su spominjani teška financijska situacija i rad uz studij, češće spominjano u razgovoru na riječkom sveučilištu.

Uz navedene općenite individualne preduvjete uspješnog studiranja, studenti su spominjali i one koji proizlaze iz njihove pripadnosti LGBTQ+ skupini. Gotovo svi studenti su eksplicitno rekli da im pripadnost LGBTQ+ skupini predstavlja otežavajući faktor uspješnog studiranja, najčešće zbog psihičkih poteškoća (depresija, anksioznost, stresovi, frustriranost):

Natalija: *Meni osobno otežava studiranje depresija i anksioznost jer nemam energije apsolutno ni za što. Nekako se natjeram, ali to nemam, nemam pojma kako. Tako da... imam sve nekako osjećaj da ako bih imala energije i volje i motivacije, da bih onda bila avion, ali trenutno sam točkice neke male. [To] trenutno najviše otežava studiranje...*

Mia: *... to je teško ako recimo si među ljudima koje ne poznaješ ili ako želiš u neko novo društvo ući i ne znaš kol'ko su oni tolerantni, kol'ko nisu jer to je svaki put riskantna situacija kad uvijek ulaziš kod nekoga i to je dodatan stres psihološki i ovaj i nekad mi se onda jednostavno ne da, pa onda i onda recimo ne vidim nikoga po mjesec dana, onda opet budem u depresiji zato što nemam nekakav društveni život jer ne vidim nikoga mjesec dana, al' moram onda radit' i moram radit' na faksu. Ako želim imat' neke dobre*

rezultate to ovako sad se nekako na pola, ono krpam se kako stignem, napišem esej kakav stignem, predam kakav god je da je iako nije najbolji pa onda nikad nisam zadovoljna opet s time. I uglavnom tu je velika količina frustracija općenito sa svih strana, što se kod mene tiče, ne.

Nenad: *Mislim da definitivno pomaže ako, ako osoba nije, nije dio neke podzastupljene skupine odnosno manjine. Jer kao što je Tamara rekla to, znam da je meni recimo na primjer prva godina bila izuzetno teška jer mi situacija u odnosu na mentalno zdravlje i na to što sam dio LGBT zajednice nije bila dobra, ali kako se kako su se stvari počele poboljšavati tako su se i moje ocjene doslovno za jedan cijeli, to bi bilo kao 3,5 na 4,5 i tako se dižu. Tako da, recimo na mom primjeru mislim da je to vrlo bitno...*

Pored navedenih poteškoća u razgovoru su često spominjane i one koje su vezane s nerazumijevanjem ili nedostatkom podrške obitelji:

Nataša: *Pa meni osobno je najvažnije da imam podršku roditelja zato šta zadnjih mjesec dana sam se našla u situaciji da se moram misliti što će s menom i mojim životom u Zagrebu biti što se tiče studiranja zbog reakcije mojih roditelja na sve što se tiče mene i LGBT zajednice. Tako da mislim da je motivacija povezana dosta sa njihovom reakcijom jer kad ti oni više ne pružaju tu podršku, mislim da se gubi motivacija za učenje i nemaš ni vremena se baviti tim, tim problemima kol'ko su ti drugi problemi u stvari sad bitniji. I mislim da je važno da, ljudi trebaju shvatiti da nama nije jedina obaveza na, u životu fakultet k'o šta ja znam kažu, nego puno drugih stvari koje su psihički važne.*

Robert: *Što se tiče mojih, mislim otac ne podržava iako u zadnje vrijeme dosta puta čini mi se da sam sebe prevaram i obrati mi se u muškom rodu iako većinu ono tjera da sam ja i ženski rod. I kad god ne'ko od njegovih prijatelja dolje misli da sam mu sin, on „Ne, ne, nije mi sin, kćer je“, ja ono, „Ne mo'š mi to raditi, like.“*

Kao otežavajuća okolnost uspješnom studiranju vezana za pripadnost LGBTQ+ zajednici spominjana je i homofobnost sredine:

Mia: *Pa, mislim meni je... znači općenito situacija, to da živim u konzervativnoj sredini, da svaki put na internetu moram, ne znam, želim recimo pričati sa prijateljima na internetu je l' se nemam vremena recimo s njima naći vani negdje i onda uvijek, uvijek se nađu nekakve, pogotovo ako su aktualne teme, ako se potegne, pogotovo sad oko izbora kojekakvih ili od tih referenduma, i koječega, i onda ti homofobni, ono ljudi izlaze od kojekuda i onda to mene onako, to, to je. Ja ne znam, nisam sigurna da straight ljudi razumiju kol'ka je to, kao rafalna paljba hejta i mržnje, koja te onako na svakodnevnoj razini može okruživati i onda, iako, mislim samo govorim kao ignoriraj, to su stranci, to su ljudi s kojim mi živimo u društvu, s kojima smo okruženi i to je baš ono, psihološki stres onako, jednostavno nekako cijelo vrijeme u grču nekakvom čak i ako ga, ne znam jesmo mi toga svjesni jer smo u njemu stalno ili ne, ali meni je to, čisto onako, baš ta općenito nekakva, nekakvo okruženje mi je ovaj dosta, dosta ovaj, teško nekad, istrpiti ne.*

Institucijski preduvjeti i prepreke za studiranje

Kada je riječ o institucijskim preduvjetima i preprekama uspješnom studiranju sudionici fokus grupe su navodili općenite organizacijske poteškoće institucije, ali i one koje su vezane za njihovu pripadnost LGBTQ+ skupini. Organizacijske poteškoće su uglavnom vezane za organizaciju nastave:

Nataša: *Ja sam na drugim rokovima, na ljetnim rokovima nakon prve godine, nakon što sam na toj prvoj godini sve dala u roku i nama se na rokovima nakupi sve u stvari jer na fakultetu nemamo dovoljno kolokvija, to jest nemamo dovoljno predmeta koje možemo kolokvirati. Mislim da je to veliki problem na fakultetu jer tipa na pravu ljudi već početkom šestog miseca idu kući.*

Nina: *Pa ne znam, meni su ono problemi oko organizacije jer mi imamo vježbe u XXXX, u XXXX, u XXXX i na XXXX. Tak' da smo svuda raštrkani pa ne mogu baš gubiti vrijeme na to, a niti financijski kad trebaš ići do XXXX ili do XXXX, pa ti opet to je l', jede novce.*

Sudionici fokus grupa su navodili i institucijske prepreke vezane za pripadnost LGBTQ+ skupini. Neke se također odnose na organizaciju nastave, tj. nedovoljno uvažavanje specifičnosti i potreba LGBTQ+ studenata:

Helena: *Dakle, Katedra za tjelesni XXXX fakulteta je... Uglavnom bili su neki, javilo se par LGBT studenata koji se nisu osjećali ugodno da se presvlače recimo u muškim ili ženskim svlačionicama i onda, probali smo dogovoriti dakle s katedrom za tjelesni da se napravi neka unisex svlačionica gdje bi se svi osjećali ugodno. Jer, dakle tih par studenata koji se javilo, oni su izbjegavali nastavu tjelesnog zbog toga. Međutim, nije se ništa baš moglo dogovoriti jer profesori nisu bili za to...*

Kao institucijski preduvjet ili prepreka uspješnom studiranju spominjano je i ozračje institucije pri čemu su, pored pozitivnog odnosa i osjetljivosti za LGBTQ+ studente, također navođena i negativna iskustva koja uključuju homofobnost sredine:

Helena: *Osobno, jedina stvar koja bi meni otežavala, mislim, ja studiram kroatistiku, to je dakle hrvatski jezik i književnost na kojem ima jako puno ljudi koji su zaista domoljubi i [...] studiraju to zato jer vole Hrvatsku i to i pretpostavljate, oni su dosta ovaj, homofobni i, i tak' da, tak' da ja baš nemam puno prijatelja na godini, to jest na smjeru uopće i onda nekako izgubite volju ić' na predavanja... A neda mi se ono sama sjedit' na predavanju sat i pol' pa ne odete na predavanje i onda izgubite dvije godine.*

Natalija: *...primjerice imali smo na, ja mislim negdje na jezičnim vježbama ili tako nešto, neki... Mislim... Naravno film k'o film, ali znam da je došlo do toga da je bio i neki gay čovjek prikazan u tom filmu kao nekakva osoba koja, naravno kao čovjek sa tankim brčićima u nekakvom kratkom šljokičastom, nekakvoj kratkoj šljokičastoj odjeći koji se nabacuje nekom čovjeku, koji nema veze s tim i fakat, fakat su ga jako, mislim... Jako. [...] Da. Negativno i uvredljivo prikazali i jednostavno ne želim. Ne znam kako da to objasnim. Ne želim se baviti sa, kol'ko god je meni mađarski kao jezik interesantan i imam taj neki Stockholmski sindrom s njim, ne znam želim li se baviti sa jezikom čija...*

Iz razgovora je vidljivo da na oba sveučilišta postoje institucionalni oblici pomoći studentima, uključujući LGBTQ+ studente, u prevladavanju poteškoća za uspješno studiranje kao što su npr. uredi za psihološko savjetovanje. U Zagrebu je psihološka pomoć organizirana na razini fakulteta, a u Rijeci na razini sveučilišta. Fakultet u Zagrebu s čijim studentima je održana fokus grupa, pored psihološkog savjetovališta također ima i udrugu za LGBTQ+ studente. Većina studenata je izrazila zadovoljstvo time što imaju takve oblike pomoći i njihovim radom:

Mia: *Imamo ovu udrugu i imamo to psihološko savjetovalište gdje te nitko ne osuđuje ako kažeš da si, ako kažeš da si gay. [...] Al' ovaj, mislim da to, da to puno znači da ima nekako, barem neko sigurno mjesto na koje se može, na koje se može doć' [...] Da, to je bilo prvo mjesto [psihološko savjetovalište] na koje sam se javila jer mi je bilo najbliže i ovaj mislim da su oni meni prilično, praktički doslovno spasili život jer sam bila onako na, borderline suicidalna u tom, u tom ovaj, u tom periodu i ovaj.*

Nenad: *Evo baš sam danas bio [u psihološkom savjetovalištu]. Mislim bio sam kod više njih, ali stvarno, sve su izrazito diskretne i pristupačne i ne forsiraju ništa i stvarno da sad tu ne duljim, svaka pohvala kao [...]. Nemam ništa, ništa loše što bi' mog'o reć' o njima. [...] Znači, možemo pričat' o svemu, od mojih problema što se tiče seksualnosti i pod tim mislim sve, ne samo orijentaciju, što se tiče faksa, što se tiče obitelji, mog mentalnog zdravlja, stvarno, sve šta vam padne na pamet o tome mogu pričat' s njima.*

Osim psiholoških savjetovališta studenti su navodili i druge načine pomoći njihovih institucija u prevladavanju poteškoća za uspješno studiranje, kao što su npr. obraćanje rukovoditeljima institucije (prodekani, dekani, u Rijeci i rektori) te studentskom zboru:

Nina: *Pa mi imamo pročelnika za naš studij, kažem, samo se obratite njima i oni će sve riješit'. Mislim obično ako imam neki problem, tražim možda preko nekog da dođe do prodekana ili nekoga da onda razgovaramo, al' obično profesor sve rješava. Kažem, imam sreće fakat. Ono meni je super tak' da. Uglavnom se njima obraćaš i oni dalje rješavaju. Na mom faksu ni'ko nije im'o problema oko toga.*

Tamara: *Nama preko Studentskog zbora sve. Nama su studenti najniži rang i onda oni kad je veći problem koji oni ne mogu riješiti se ide do prodekanice ili dekanice.*

Istraživač: *I to funkcionira dobro?*

Tamara: *Da.*

Manji broj studenata je izrazio i nezadovoljstvo s oblicima pomoći koje ima u instituciji, naročito kada je riječ o problemima s kojima se susreću kao LGBTQ+ osobe. Kao razlog tome navođeno je nepovjerenje:

Nataša: *Ja se tu u savjetovalište na našem fakultetu nisam javljala mada sam saznala za njega prije par mjeseci i to ne bi' nikad saznala da nisam vidila u WC-u da je ne'ko napisao na vrata (smijeh) „Savjetovalište, javi se“, ali nisam se javila iz razloga zato što ja nisam znala nikoga, nisam znala za iskustva kakva je osoba koja je tamo psihoterapeut i s kojim problemima se ona u stvari može nositi i baviti jer mislim da ove naše probleme ne mogu razumjeti skroz barem osoba koja to nije prošla. Tako da sam se ja javila u grupu Iskorak koja je se baš bavi LGBT problemima.*

Neda: *... ja ako doživim neki oblik nasilja i odem, nek' odem i do prodekanice, ona je vjerojatno pije kavu s tim profesorom s kojim, koji mene izvrijeđa ili nešto. I šta, ja se njoj žalim, ona njemu na kraju kaže šta se žalio, onda se on izživljava na meni. Ili odem čak i do rektorice, ona ima hrpu ljudi zbog kojih je ona tu di je. Nije došla sama od sebe. Baš da bi' se zamjerala ovoj ili onoj koju je ona postavila, uh h uhu. Ne znam baš.*

Prijedlozi što bi na razini institucije, pa i sustava, trebalo učiniti vezani su uz probleme i poteškoće s kojima se studenti susreću tijekom studija. Najčešće su vezani uz potrebu za boljom informiranosti o mogućnostima obraćanja za pomoć u instituciji i njihovom većom vidljivošću kao pripadnika LGBTQ+ zajednice:

Nataša: *Ja bi' samo volila da se da na znanje studentima da to [psihološko savjetovalište] postoji malo drugačije jer nije baš službeni način da ja to saznam na vratima WC-a, nego bi bilo stvarno dobro da, barem na prvom predavanju na fakultetu dođe neka osoba, održi predavanje 5, 10 minuta da nam kaže šta sve možemo i o kakvim problemima se možemo obratiti njima... Ja stvarno mislim da većina ljudi uopće ne znaju da postojimo. Ja nisam znala da mi postojimo [studentska LGBT udruga na fakultetu].*

Budući da većina inicijativa za rješavanje problema LGBTQ+ studenata dolazi od samih studenata, predložen je i veći angažman profesora, uključujući njihovo otvoreno nastupanje kao LGBTQ+ osoba:

Nataša: *Mislim, bilo bi super da se to, da se i drugi i profesori koji su na višoj poziciji malo u to ovaj uključe, a ne samo mi da pokrećemo, i mislim da je i na studente bi puno utjecalo da vide nekog' od profesora da je otvoreno gay.*

Uz postojeće načine pružanja pomoći institucije predloženo je formiranje „kanala“ anonimiziranih prijava, uvreda i problema s kojima se LGBTQ+ studenti susreću:

Tamara: *Možda kanal anonimnih dojava. U smislu mi imamo te ankete o kolegijima na kraju ovog semestra koje jesu anonimne, ali ne postoji način da se direktno prodekanici javimo anonimno o nekom problemu. Kažem sad u teoriji, da je ne znam, neki eksces kod nekog profesora, profesorice, ili da ne znam, nekome se nešto događa, dobivaju uvrede od strane profesora ili nešto slično, ja nemam ili taj student, studentica, nemaju izbor nego svojim imenom i prezimenom vrlo jasno doći do osobe koja joj može pružiti pomoć i tako krenuti rješavati problem. Ne postoji način da se dojavu, da se približi pažnja osobe s autoritetom i mogućnostima da nešto napravi na anonimni način da se pokuša riješiti situacija bez da se uvodi sama žrtva pod navodnicima u tu situaciju ako nije potrebno.*

Polazeći od osobnih iskustava s vlastitom institucijom, studenti su predlagali osnivanje psiholoških savjetovališta i LGBTQ+ udruga na svim fakultetima. Također je spomenuto da bi i na razini sveučilišta trebalo poboljšati vidljivost i informiranost o LGBTQ+ osobama, kako bi se skinula „ta stigma mentalnog, mentalne bolesti“ i da se LGBTQ+ osobe „osjećaju slobodno“, kako je rekla jedna od sudionica fokus

grupa. Također je spomenuto da je psihološko-savjetodavna pomoć LGBTQ+ osobama potrebna na svim razinama obrazovanja, naročito na srednjoškolskoj razini, a ne samo na razini visokog obrazovanja:

Helena: *Da, dakle da na svim razinama školovanja bude neka, bude dostupna pomoć ili neka osoba za razgovor, educirana osoba za razgovor kojoj oni [učenici] znaju da se mogu povjeriti' dakle i da se to onda pročuje, da to bude jako dostupno.*

Razgovor je pokazao da je sudionicima u fokus grupama vrlo važna podrška i komunikacija s profesorima i drugim studentima. Kada je riječ o podršci profesora većina sugovornika na oba sveučilišta je navela da su profesori susretljivi i da imaju njihovu podršku:

Tamara: *Pa ja stvarno moram pohvalit' svoj fakultet da stvarno se trude i ako oni posumnjaju da ne'ko ima neki problem vezano za diskriminaciju ili samo neka svakidašnja neugodnost koja je povezana sa LGBT ili bilo kakva druga ranjiva skupina, oni sami, ono proaktivno se jave kao „Ako trebate pomoć recite nam, mi možemo napraviti to, to i to, ako se događa to, to i to, to je neprihvatljivo.“ I stalno nam napominju da svi moramo na prvom mjestu biti tolerantniji. Otvoreni za drugačijost.*

Nina: *Što se tiče mog faksa, su svi dosta, ne liberalni al' tolerantni i fakat će izać' u susret i nisu ono zatucani. Primjer je bio kad smo mi imali vježbe na bazenu. Ovaj. Striktno se mora nosit' jednodijelni badić cure ili uske gaće dečki. Ja sam rekla da, profesorici sam se obratila, objasnila situaciju i izašla je u susret i rekla je: „...kao stavit' ću ti plusić, ti samo dođi gledat.“ Tako da zapravo kad se obratiš njima, su skroz ok.*

Neki studenti misle da i među profesorima ima LGBTQ+ osoba:

Mia: *Pa ja isto tako nisam imala baš nekog razloga outat se profesoru, možda eventualno ako bi recimo pisala nekakav seminar neku temu LGBT i tako možda bi onda bila u tako nekoj prilici, al' mislim da moji profesori ne bi imali nekih problema s tim. Mislim da čak sam poprilično sigurna da imam par profesora koji su i sami LGBT na oba dva, na oba dva odsjeka, tako da mi je utoliko, mislim da ne bi bilo, mislim da ne bi bilo problema, a i kad smo radili tako nekakve sadržaje ove književne ili filmske ili nešto slično koji su se doticali LGBT tematike, to je sve bilo korektna rasprava, nije bilo nekakvih ono, homofobnih trenutaka tako mislim da to čak kad bi došlo do toga ne bi bilo problema nekakvih posebnih.*

Nataša: *Dobro, ja isto tako sa profesorima nikad nisam imala potrebu išta im pokazati da sam gay ili, jer jednostavno komunikacija nam nije takva nego je više profesionalna. Ako imamo neki odnos, kao dragi smo si kao studenti i profesori, to je u redu, al' to svejedno se ne ulazi u tu baš sad suštinu nečije biti ajmo reći. Isto tako, i na XXXX odsjecima sam sigurna da postoje profesori koji su isto dio zajednice i koji su, koji to dosta podržavaju tako da ja mislim da ne bi bilo ni problema nikakvih da znaju. Konkretno na XXXX odsjeku smo, na jezičnim vježbama, imali za domaći dva puta gledat' film i pisat' o njemu koji je bio baš u vezi LGBT tematike. A na XXXX odsjeku, ima profesora, znam da ima profesora koji su LGBT i mislim da bi u stvari, par puta sam pomislila bila, da bi bilo dobro da se nekad njima obratim, da im rećem par riči čisto da me razume, ne znam kad ne mogu pisat' domaći za taj dan...*

Studenti na oba sveučilišta su u većini slučajeva navodili da imaju podršku i dobru komunikaciju s drugim studentima:

Luka: *Pa ja sam im'o dobar kolektiv evo. Nas je bilo samo trideset, znam da na drugim fakultetima bude stotine, al' nas trideset je dobro funkcioniralo. I baš nismo imali doticaja s drugim godinama, al' ok smo bili. Znači nakon moje tranzicije kako sam prvu na drugu godinu to napravio, sam stao na početku druge godine pred njih i rek'o šta sam napravio i oni su bili ok, kao. Ja sam rekao kao ako želite izglasat' nekog drugog predstavnika studenata onda si kao izglasajte, ja se neću ljutit'. I oni su bili kao, ne ostani ti, ja sam ostao. I onda smo nastavili dalje funkcionirat' k'o da ništa nije bilo.*

Tamara: *Pa mislim da je, moj faks je općenito malen i onda smo kao neko malo, ne znam, pedagoško selo (smijeh), svi se znaju i baš općenito cijeli faks baš njeguje te zdrave međuljudske odnose i naglašavamo ih stalno i postoji kolegijalnost baš i oko ispita i oko svega i kad dođe do seksualne orijentacije ili bilo*

čega što je drugačije, pričamo o tome, ne znam, ne, nema zlonamjernog osuđivanja, čak i ako neko možda ima potrebu bit' zlonamjerman oko toga, ono kao i za profesore, previše je drugih ljudi koji bi ih osudili za to i, ne bi ih čak ni napali nego bi ih angažirano išli educirati (smijeh) i onda ljudi najčešće povučeni su i nekako su primorani slušati i biti tolerantniji i učiti na indirektan način.

Vrlo rijetko su navođeni primjeri nesuradnje među studentima. No, kada su i navođeni oni nisu bili vezani za pripadnost LGBTQ+ skupini, nego za odnose među studentima na pojedinim odsjecima općenito.

Uspješnost i zadovoljstvo studijem

Kada je riječ o zadovoljstvu studijem studenti su izražavali i zadovoljstvo i nezadovoljstvo. „Ja sam istovremeno jako zadovoljna i jako nezadovoljna“, rekla je jedna sudionica fokus grupe. Navedeni razlozi nezadovoljstva su vezani općenito za organizaciju nastave i rad profesora: nedovoljno praktične nastave i kolokvija, poteškoće s turnusnom nastavom, nedovoljne mogućnosti slobodnog izražavanja nezadovoljstva, naročito nezadovoljstva radom profesora. Razlozi nezadovoljstva profesorima su vezani uz kvalitetu njihovog rada: „A ima profesora koji su stvarno, ja ne znam kako su oni dobili tamo posao, ja, meni stvarno nije jasno, ništa drugo osim ako su imali neku vezu“, kaže Nataša, ili kako kaže Natalija: „... profesori od nas očekuju savršenstvo, a primjer koji nam daju je, ono, u negativima...“.

Rijetko su navođeni primjeri nezadovoljstva studijem vezani uz pripadnost LGBTQ+ skupini. Helenin primjer upućuje na nedovoljnu osjetljivost studijskih programa (kurikuluma) za raznolikost rodnih identiteta i seksualnih orijentacija:

Helena: *Ovaj, ja sam htjela reć' dakle, konkretno, na mom studiju čime sam nezadovoljna. Dakle XXXX, ima tri obavezna kolegija koji su vezani uz Bibliju. Dakle, Biblija i hrvatska usmena književnost, Biblijski intertekst u nastavi i ne znam, ne sjećam se koji je treći, to je na diplomskom. I ono, ja moram sjedit' cijeli semestar na tom i doslovno slušat' tumačenje Psalma i kak' se to može povezati s današnjom književnošću, a mislim svi znamo kakve to ovaj konotacije nosi. I onda opet tu budu neki komentari, ne znam, muž i žena brak, ovo ono, tak' da ono to je dosta naporno i fakat mi ubija motivaciju za diplomiranjem, životom.*

Gotovo svi studenti koji su sudjelovali u razgovoru planiraju završiti studij, samo jedan student je rekao da neće moći nastaviti studij i to iz financijskih razloga. Neizvjesnost završetka studija je podjednako rijetko dovođena u vezu s pripadnošću LGBTQ+ skupini na oba sveučilišta. Vezana je uz neizvjesnost roditeljske financijske podrške zbog neprihvatanja njihove seksualne orijentacije ili rodnog identiteta te psihičke probleme uslijed homofobne reakcije okoline:

Tamara: *Mislim da ću ga završiti' uspješno. Mislim da ono što najviše doprinosi tome da bi' ga završila ili da ga neću završiti' je financijska situacija... I drugo po redu bi bilo mentalno zdravlje i tu bi se dotakla LGBT situacije zato što znam po sebi da ja sam najbolje što sam ikad bila u životu mentalno, zdrava sam, stabilna sam, super sam, ali znam da, ne znam, na primjer, u mojem susjedstvu imamo bandu nacista. Što su glupi klinici, ali glupi klinici kad se nađe njih osam skinheads i odu okolo, vide dečka, mršav je, ima dugu kosu, „Ajmo ga prebit', možda je gay“, ili mene krenu tamo izazivat', ovo-ono, da bi me silovali, bla bla, malo ti to sruši mentalno zdravlje ili ako ih moraš prolaziti' pa ti prijete ili ako ne bi ne daj Bože nešto napravili, da ono, još ne bi saznali da sam queer ili nešto tako. Mislim da bi to utjecalo definitivno.*

Nekoliko studenata planira i mobilnost. Pritom planiranje mobilnosti u inozemstvo nije vezano s pripadnošću LGBTQ+ skupini, nego s naravi studija, najčešće željom za stručnom praskom.

Život tijekom studija

Iako se, kao i većina studenata, susreću s financijskim problemima i problemima stanovanja, gotovo svi sudionici fokus grupa su naveli da su zadovoljni životom tijekom studija:

Neda: *Meni je ovo najljepši period života trenutno od kad sam ošla od doma.*

Uz uobičajene razloge zadovoljstva kao što su veća sloboda i samostalnost, često je navođena i otvorenost i raznolikost sadržaja koje im kao LGBTQ+ osobama omogućuje nova sredina, fakultet i grad u kojem studiraju:

Helena: *I meni je isto najvažnije, mislim, velika je razlika recimo, mislim, ja sam se odselila od roditelja i sad živim ono s cimerom, cimericama, ovo ono i mislim to je zabavno, puno sam se osamostalila i to mi je jako drago i da, imam jednu onu. Kad uspoređujem Zagreb i mjesto iz kojeg sam, to je ono, nebo i zemlja razlika, tak' da ima puno više sadržaja i... Mislim, realno osjećam se puno ugodnije tu nego bi se osjećala doma. Zato jer da tu prošećem s curom po gradu i držimo se za ruke, eventualno bi me čudno gledali, doma bi ono, stvarno ne bi' ovaj.*

Mia: *...pogotovo LGBT ljudi koji dolaze iz tako konzervativnih sredina, da dođu ovamo da mogu, da vide da postoji drugačiji način života da to, da mogu imat' ono zadovoljavajuć' društveni život i ono ne znam mislim da je to isto jako bitno i da je to isto jako velika motivacija zašto dolaze u veće gradove, ... al', da, mislim da je to veliki spas. Za većinu nas.*

Za studente važan aspekt zadovoljstva životom tijekom studija predstavlja potpora obitelji i bliskih osoba. Ona je za LGBTQ+ osobe naročito važna jer zbog straha od neprihvatanja i emocionalnih i financijskih problema koje oni nose, često skrivaju svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Iskustvo studenata s oba sveučilišta svjedoči njihov oprez pri „outanju“, tj. otkrivanju seksualne orijentacije i rodnog identiteta užoj i široj obitelji te prijateljima. Iako je većina ispitanika obznanila obitelji svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, pokazuje se da je njihovo prihvaćanje bilo složen proces praćen poteškoćama i za ispitanike (izloženost uvredama, prijetnjama i sl.) i obitelji (šok, strah od reakcije okoline...). U slučajevima kada i imaju podršku obitelji, ona se odnosi na užu obitelj, od šire obitelji se skriva njihova seksualna orijentacija i rodni identitet:

Helena: *Što se tiče prihvaćanja obitelji, znaju samo dakle moja uža obitelj. Dakle, mama, tata, brat, s time da mama zna cijelu istinu, to je da sam gay. Tata zna poluistinu, on misli da volim i dečke i cure i to sam mu rekla samo zato jer znam da nije spreman prihvatiti cijelu istinu tak' da idemo korak po korak. Bratu je svejedno, brat je super. Al' da, ovaj s tatom, malo nam se narušio odnos nakon tog', nakon što je saznao i ono, ne znam. Mislim da je on kao bio glavni razlog zašto sam ja imala poteškoća s prihvaćanjem tog dijela svog identiteta. Al' ok, situacija ide na bolje. Što se tiče ovak' šire obitelji, nema šanse da ikad znaju tak' da...*

Mia: *...kako da se s time [majčinom reakcijom] uopće nosim? Ne znam. Tak' da se već neko vrijeme nismo razgovarale o tome i ovaj, moja šira obitelj svakako ne zna, al' kao što sam rekla, to neće na duge staze bit' održivo jer sad su mi se svi bratići poudali (smijeh), poženili, ... i onda su mi svi ono kao, sad je na tebi red, ja bi' njima se htjela outat, jer meni to nije problem, ja bi' htjela da oni znaju to, da budemo nekako bliži, pa čak i da, ako me ne prihvate, da bar' znam na čemu sam, a ne ovako da stalno sam u nekakvom strahu i u nekakvom grču i nit' znam šta da kažem nit' je l' smijem reć' nit' ovo, nit' ono, tak' da sam u tom nekakvom čistilištu što se toga tiče bar dok moja mama ne dođe k sebi nekako ili šta već... Za sad situacija je nesigurna.*

Za razliku od obitelji, gotovo svi ispitanici su naveli da su se „outali“ prijateljima i da imaju njihovu podršku. Što se tiče zadovoljstva s drugim aspektima života tijekom studija, studenti s kojima smo razgovarali imaju slična iskustva kao i većina heteroseksualnih i cis-rodnih studenata. To se ponajprije odnosi na financijske poteškoće i rad uz studij, koji su nešto češće spominjali studenti sa Sveučilišta u Rijeci. Uočena je i razlika u izjavama ispitanika kada je riječ o usporedbi njihovog života sa životom

studenata s drugih fakulteta. Studenti iz Zagreba su navodili probleme s niskim ugledom društveno-humanističkih studija i nesigurnošću zaposlenja nakon njegovog završetka, u odnosu na STEM fakultete. Navedene razlike nisu povezane s pripadnošću LGBTQ+ skupini niti s kvalitetom fakulteta, nego s percepcijom društveno-humanističkih studija kod dijela studentske populacije zbog naravi studija, što se dijelom može objasniti nižim statusom društveno-humanističkih znanosti u odnosu na STEM znanosti u društvu općenito.

Zaključak i prijedlozi

Razgovor u obje fokus grupe upućuje da se LGBTQ+ studenti koji su sudjelovali u razgovoru susreću s poteškoćama tijekom studija s kojima se susreću i ostali studenti. Najčešće su to financijske poteškoće, rad uz studij i poteškoće sa stanovanjem. Od poteškoća na fakultetima najčešće su spominjali neadekvatnu organizaciju nastave: nedovoljno kolokvija i praktične nastave, turnusnu nastavu, dislociranost nastave i sl.

Međutim, iz razgovora je evidentno da su se sudionici obje fokus grupe također susretali s brojnim problemima koji su vezani za njihovu pripadnost LGBTQ+ zajednici. To su prije svega psihičke poteškoće poput anksioznosti, depresije, stresova i frustracija, dobrim dijelom uvjetovanih strahom i neizvjesnošću njihovog prihvaćanja od okoline: uže i šire obitelji, prijatelja, tijekom studija od profesora i kolega. Većina ih je izabirala studije u Rijeci i Zagrebu jer ih smatraju liberalnijim i tolerantnijim sredinama u kojima se osjećaju prihvatljivijima, slobodnijima i imaju raznolike sadržaje koje im kao LGBTQ+ osobama omogućuju zadovoljniji društveni život i bolju motivaciju za studij u usporedbi sa sredinom iz koje dolaze. Njihovom zadovoljstvu studijem i uspješnom studiranju značajno pridonosi institucionalna podrška fakulteta i sveučilišta kao što su npr. uredi za psihološko savjetovanje i LGBTQ+ udruge pri fakultetu (Zagreb), odnosno psihološko savjetovalište na sveučilištu (Rijeka) te pozitivno i podržavajuće institucionalno ozračje koje se očituje u podršci i korektnoj komunikaciji s profesorima i drugim studentima.

Iako svoje fakultete smatraju mjestima gdje mogu slobodnije izražavati svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet, studenti iz obje fokus grupe su naveli i niz institucionalnih poteškoća s kojima se susreću tijekom studija kao LGBTQ+ osobe. One se dijelom odnose na njihovu slabu vidljivost na razini institucije i nedovoljnu informiranost o mogućnostima obraćanja LGBTQ+ studenata za pomoć u instituciji. Dio institucionalnih poteškoća predstavlja i nedovoljna organizacijska osjetljivost za specifične potrebe LGBTQ+ studenata kao što su npr. odgovarajuće svlačionice za tjelesno vježbanje. Problemi također proizlaze iz prisutnosti rodno stereotipnih i homofobnih sadržaja studija na pojedinim kolegijima, uključujući nedovoljnu osjetljivost studijskih kurikuluma za raznolikost rodni identiteta i seksualnih orijentacija.

Uz institucijske poteškoće, studenti se susreću i s poteškoćama prihvaćanja njihove seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u obitelji. Skrivanje identiteta, stalni oprez i narušeni odnosi vode psihičkim poteškoćama i strahovima za egzistencijalnu sigurnost LGBTQ+ studenata i studentica, tim više što neprihvaćanje njihovih rodni identiteta i seksualnih orijentacija može rezultirati roditeljskim odricanjem i uskraćivanjem financijske pomoći.

Prijedlozi studenata za poboljšanje njihovog položaja i institucijskih uvjeta za studiranje uglavnom proizlaze iz prepreka s kojima su se suočavali tijekom studija. Osim već spomenutog poboljšanja njihove vidljivosti na razini institucije i bolje informiranosti LGBTQ+ studenata o mogućnostima traženja pomoći, to su sljedeći prijedlozi: osnivanje ureda za psihološko-savjetodavnu pomoć i LGBTQ+ udruga na svim fakultetima/sveučilištima, osiguranje psihološko-savjetodavne pomoći na svim razinama obrazovanja, ne samo na razini visokog obrazovanja te eventualno veći angažman i nastupanje LGBTQ+ profesora u ostvarivanju prava LGBTQ+ studenata. Njihovo iskustvo također upućuje na potrebu za osiguranjem studijskih kurikuluma osjetljivih za različitost i njihove izvedbe, što nadalje implicira osposobljenost nastavnog i administrativnog osoblja za rješavanje problema LGBTQ+ studenata. Poteškoće s kojima

su se sugovornici s oba sveučilišta suočavali u svojim obiteljima i sredini u kojoj su živjeli ukazuju da neprihvaćanje LGBTQ+ osoba, homofobija i rodni tradicionalizam predstavljaju širi društveni problem koji zahtijeva sistematski rad i sinergijsko djelovanje odgojno-obrazovnih institucija, nadležnih državnih institucija te LGBTQ+ udruga i ostalih relevantnih aktera (mediji) na razvijanju i provođenju politike ostvarivanja ravnopravnosti LGBTQ+ osoba u obrazovanju, uključujući visoko obrazovanje.

5.2.4. Studenti iz alternativne skrbi¹⁴

O odabiru studija

Studenti koji su sudjelovali u istraživanju studiraju na fakultetima u područjima prirodnih, biomedicinskih, tehničkih, agrobiotehničkih, društvenih i humanističkih znanosti u Rijeci, Osijeku, Zagrebu i Varaždinu. Većina studenata navodi da njihova odluka o odabiru studija nije bila vezana uz činjenicu da dolaze iz sustava alternativne skrbi. Kao glavni razlog navode interes za područje studija koji se kod većine javlja u srednjoj školi:

Anita: *Znači nisam razmišljala ni to da sam dijete iz alternativne skrbi, nisam razmišljala ni o tome za posao, jednostavno mi se fakultet kao fakultet svidio. Znači XXXX i to se nadovezuje na moju srednju školu koja je medicinska tako da sam eto išla u tom smjeru. To je to.*

Darko: *Završio sam građevinsku srednju u XXXX, nije bio neki odličan uspjeh, to je ono, čisto nešto što me zanimalo, neki, to možemo reći čak i hobi za nekoga zato što je još vrlo rano da bi mogao reći da se zanima, šta ja znam. Svidjelo mi se to strašno, ovaj, rekao sam sebi, upisat ću faks, ak' ću upisat' faks to će to bit' nešto što me zanima...*

Ukoliko se odabir studija veže uz pripadnost skupini studenata iz alternativne skrbi, spominje se važnost financijskog aspekta:

Vesna: *... stvarno nisam znala što mene točno zanima, a oni su se oglašavali na način da su ono bili po televiziji, ... i čak su nam došli jednom u školu u koju sam ja išla i tu su spomenuli stipendije da dijele i onda sam ja pogledala malo na internetu koju vrstu stipendija daju i kako se dobije i vidjela sam baš onako pod ne znam, nekom točkom da isto daju kao osobama koje su odrasle bez roditeljske skrbi i tu sam ja onak': „Wow, to bi' mogla ja.“*

Iako pripadnost skupini studenata iz alternativne skrbi najčešće nije utjecala na odabir studija, ovaj se faktor pojavljuje kao važan motivacijski čimbenik za općenitu odluku o studiranju. Pritom se ukazuje na važnost visokog obrazovanja za osiguranje obiteljskog života:

Damir: *Pa, s obzirom na to da sam znao da ću jednog dana morat' napustit' ovu skrb, da nemam neku podlogu, ono, da se ne mogu oslonit' na roditeljsku pomoć, jednog dana kad završim srednju školu da moram sebi i svojoj obitelji budućoj jednog dana ostvarit' neke uvjete koje ja eto na žalost nisam im'o, pa sam nekak' time guran već, takvim razmišljanjem, od ne znam, šestog razreda osnovne škole. Pa sam eto od onda nekak' imao želju upisat', završit' fakultet...*

Uspješnost studiranja – preduvjeti i prepreke za uspjeh u studiju

Osobni preduvjeti i prepreke za studiranje

Kada je riječ o osobnim preduvjetima za uspjeh na studiju, studenti ističu individualne karakteristike poput upornosti, redovitosti ili motiviranosti. Navode da studij sa sobom nosi brojne uspjehe, ali i

---

¹⁴ Studenti mogu aplicirati za državnu stipendiju za skupinu studenata iz alternativne skrbi ili bez oba roditelja te imaju dodatne bodove za druge stipendije. Po istoj osnovi imaju pravo na smještaj u studentskom domu. Prema podacima MZO-a u akademskoj godini 2019./2020. ukupno je 85 studenata iz alternativne skrbi ili bez oba roditelja primalo državnu stipendiju.

neuspjehe te da je stoga važno zadati si konačan cilj kojemu se teži i pritom vjerovati u sebe:

Hrvoje: *Tako da kvaliteta kao osobe treba bit' marljiv, uporan, vjerovat u sebe i nikad ne posustajat' i u najtežim trenucima.*

Damir: *Jako je dobro imat' neki konkretan cilj i, i ono poticat' se preko tih nekih, je l', ostvarivanja konačnog, konkretnog cilja...*

Stjepan: *Pa, da si [osoba] zada taj neki cilj i teži ka njemu, da ne pokušava odustati jer, ako odustaneš onda propadne ovo sve što je prije odrađeno.*

Studenti također ističu da se tijekom svoga studija susreću sa specifičnim čimbenicima koji im mogu otežati studiranje. Ovi se čimbenici ugrubo mogu podijeliti na materijalne i socijalno-emocionalne prepreke uspješnom studiranju. U pogledu materijalnih čimbenika navode nedostatnu materijalnu sigurnost koja u bitnome ovisi o statusu redovnog studenta odnosno o tome hoće li u roku uspjeti upisati sljedeću studijsku godinu. Studenti ističu da ukoliko u tome ne uspiju i „izgube godinu“, izravno gube i sva materijalna prava vezana uz status studenata iz alternativne skrbi, što uključuje pravo na stipendiju i smještaj u studentskom domu:

Hrvoje: *Pa konkretno stipendije, financijska pomoć, to je ono što svi znamo da je najvažnija stvar. Vi, vi ako padnete fakultet, znači Vi ste na nuli...*

Anita: *...ja jedino mislim da je jedina prepreka ...ako se dogodi da izgubimo prava, mi automatski gubimo i svu pomoć. U biti, automatski ti moraš prekinut' fakultet.*

Hrvoje: *Znači, to je ono, to je ono dokle god si [redovan] student sve imaš, kad nisi student gotov si. Jednostavno. Kratko i jasno. Nema druge.*

Studenti navode kako iz toga proizlazi stanje trajne neizvjesnosti, budući da su u postojećem sustavu uskraćeni za „drugu priliku“:

Hrvoje: *Znači mi, mi moramo sve iz prve dat'. To je opet onaj dodatan pritisak, znači ti si, ti moraš jednostavno gurat' i ne smiješ napraviti ni jedan kiks da bi ti je l' jednostavno zna se šta te čeka. To je ono što ti u glavi stvara dodatan problem.*

Anita: *I sve, gubi se pravo na sve stipendije. I sad jedini problem je ovaj, što, što ti, na primjer evo recimo u devetom mjesecu, izgubiš u devetom mjesecu sva prava. Izgubiš stipendiju, izgubiš sve. I ti si, ne znam. Praktički nemaš više ništa. Uložio si tol'ke godine i nemaš više ništa. [...] To je kao ono jedan pritisak gdje je, onako, ovaj, prepreka.*

Uz općenito pitanje gubitka studentskih prava redovnih studenata, spomenut je i nepovoljan financijski položaj izvanrednih studenata iz alternativne skrbi. Pritom se ukazalo na to da ova kategorija studenata nema pravo na studentski dom te da im to značajno povećava mjesečne izdatke za smještaj. Zbog toga stipendije, na koje imaju pravo kao studenti iz alternativne skrbi, u pravilu ne pokrivaju mjesečne troškove života:

Stjepan: *...izvanrednim studentima, smatram da im se treba ...omogućiti bar smještaj u studentskom domu jer ako će izvanredni studenti iz alternativne skrbi živjeti na stipendiji od države to neće funkcionirat! [...] ...jer je potrebno platit' tu hranu i taj stan.*

Vezano uz pravo na smještaj u studentskom domu, navodi se također da je važno da studenti imaju pravo biti u domu tijekom cijele godine, tj. i u vrijeme zimske i ljetne stanke kada nema redovitih aktivnosti na visokim učilištima. U suprotnom, studenti se mogu naći u situaciji da nemaju osiguran smještaj. Iako je u konkretnom slučaju ovo pravo ostvareno, ističe se da se ono ne podrazumijeva:

Darko: *U ovoj točnoj situaciji iz doma ne moram izlaziti zato što znam lika, XXXX, on isto zastupa prava nas koji nemamo odgovarajuću roditeljsku skrb, gdje je došao do toga da mi, netko poput mene, ima*

pravo ostati u domu, za ljetno vrijeme... kad nema studiranja, nema predavanja. A da nema toga, ja bi' se trebao pitat' gdje ja trebam ić'. Nemam roditelje, izaš'o sam iz doma...

Kada je riječ o socijalno-emocionalnim čimbenicima koji mogu otežati studiranje, studenti ističu nepovjerenje prema socijalnoj okolini, problematične obiteljske odnose, nerazumijevanje i nedostatak podrške bliskih osoba te moguće psihičke probleme. Neki studenti navode probleme u prilagodbi društvenom okruženju na fakultetu, što povezuju sa specifičnom socijalizacijom djece iz alternativne skrbi:

Stjepan: *...većina njih se boji komunicirati sa, jako su zatvoreni i povučeni jer su stvorili te neke zidove oko sebe i sad te zidove treba nekako srušiti da se uđe u neki normalan život. Da se može komunicirati s drugim ljudima. To je ja mislim najteža okolnost, ta neka socijalizacija jer su, žive unutar nekih sebi poznatih okvira ci'li život i onda sad dolazi nešto novo što im je ful nepoznato i mislim da je to ono najveći problem.*

Vesna: *Onak' bilo je dosta teško i ne znam ono, nisam navikla na takvu okolinu, to je bilo dosta, dosta malo ovaj, komplicirano na prvoj godini, ali upravo evo ne znam, sto puta sam razmišljala da to nije fakultet za mene zato što stvarno svi su onako bogati, ovaj, oko mene... [...] ...to mi je baš bilo jako teško. Među tim ljudima, onako.*

Pojedini studenti iz alternativne skrbi imaju dojam da su stigmatizirani od strane drugih studenata:

Hrvoje: *Na primjer, mene neće nikad zvati na cugu il' kavu jer misle da nemam, znaš, ili misle da jednostavno njemu nisi ravan u nečemu. [...] ...kad trebaš pomoć od razreda neće ti dat' i neće ti dat' neku povratnu informaciju samo zato što ti si o' tamo.*

U smislu emocionalnog opterećenja koje se može negativno odraziti na ispunjavanje studijskih obveza, studenti navode i složene obiteljske odnose. Iako su većim dijelom odrasli unutar sustava alternativne skrbi, studenti nerijetko i dalje razmišljaju o odnosima unutar njihovih obitelji:

Anita: *Pa ja sam uvijek govorila da ja studiram dva studija. Jedan je život, jedan je zapravo moj studij. Zašto tako? Zato što dolazim iz takve obitelji koja je, je l', rizična, i uvijek je neki, neka se eksplozija uvijek događa, znači nikad mir. [...] I mislim da je to ovako, dosta utječe na studiranje, na ocjene, na to da se možda želiš još dalje i više posvetiti, a ne možeš jer te to vuče nazad...*

Damir: *...razmišljamo i ako je doma nepovoljna situacija, bez obzira što mi ne odrastamo i nismo možda fizički tamo... [...] ...to te i dalje može potezati da si koncentriran jednim dijelom na takve stvari, a treb'o bi veliki dio koncentracije i vremena i svega uložiti u fakultet da bi ga uspio završiti!*

Narušeni obiteljski odnosi i odrastanje izvan obitelji utječu na osjećaj nepostojanja potrebne socijalno-emocionalne podrške od strane bliskih osoba. Studenti navode da ovaj nedostatak podrške može utjecati na otežano snalaženje na studiju, kao i na slabljenje motiva za studiranjem. Pritom se ukazuje na činjenicu da ih često nema tko savjetovati pri donošenju važnih obrazovnih i životnih odluka te da im je stoga potrebna pomoć i podrška:

Hrvoje: *Pa dakle, ...nema nikakve [obiteljske] „podloge“, znači mi kao studenti smo u svemu sami. [...] Najvažnije znači da imaš nekakvu „podlogu“, neku osobu koja stoji iza tebe da ti, barem neke stvari, tipa instrukcije, nešto što tebi treba, da ti pomogne nać', da ti savjetuje i tako dalje. Pa recimo savjet, na primjer, ja sam sad u periodu da ono ne znam hoću uopće završiti treću godinu, a znam da mogu i sad u smislu recimo sad da ima neka osoba koja me može savjetovati šta da radim, šta da prvo riješim, šta da... Neki hint, kak' bih rek'o da... Da mi otvori put opet, da se jednostavno vratim na to svoje, na to svoje ajmo reć' „ja“ da opet, da znam da mogu i to ostalo napraviti!*

Darko: *Mislim tu, tu je sad, ne znam, problem gdje se ja nalazim, ja ne znam gdje, iz dana u dan se pitam gdje šta kako sutra, razumijete, ovo, nešto s čim se mučim. Tu smatram, [postoji] neka potreba za pomoć...*

Hrvoje: *Znači jednostavno, [da postoji] neka osoba koja je upoznata sa svim stvarima da kaže, da može reći: „E, tu si pogriješio, bit će tak' i tak' i sad više to nemoj radit.“ A mi kao samostalne osobe, jednostavno, mi kad to [pogrešku] napravimo nama je to prevelik problem i nama je samo taj problem u glavi. Ja sad recimo čekam da to što prije prođe i opće ne razmišljam o ničem drugom. Meni je trenutno to sad u glavi, a umjesto da se fokusiram na neke druge stvari. Znači da ima ta osoba, rekla bi mi: „Pobrini se za faks, riješi faks, ovo će doć' na svoje, bit će tako.“*

Kao čimbenik koji im može otežati studiranje, studenti navode i „upadanje u depresiju“, što povezuju s osjećajem razočaranja i odbačenosti:

Stjepan: *Pa razočaranje od malih nogu. Kad, jednostavno, netko te ne prihvati i onda živiš u tom sistemu, cijelo vrijeme s tom mišlju da si ti odbačen, a praktički jesi i nisi, ovaj jer se tu dok si u sistemu brinu ljudi za tebe i onda to nosiš sa sobom i onda to može malo ograničavati... [...] Pa tijekom studija [možeš] nekad upast u neku depresiju i onda nemaš volju ovaj, uopće učiti. Mislim na predavanja idem, al' nekad baš ne bude volje za učiti niti ništa...*

Institucijski preduvjeti i prepreke za studiranje

Kada je riječ o institucijskim preprekama za studiranje, studenti navode određene organizacijske manjkavosti na visokim učilištima poput pretrpanog rasporeda, nedovoljne materijalne opremljenosti ili dislociranosti pojedinih dijelova fakulteta, a koje ne pogađaju samo studente iz alternativne skrbi već se odnose i na širu studentsku populaciju. Kada se organizacijske manjkavosti odnose na nezadovoljavajuću institucijsku komunikaciju sa studentima, studenti iz alternativne skrbi mogu trpjeti značajne posljedice:

Vesna: *...kad smo gledali koji ću fakultet mi smo došli u kontakt s njima i oni su rekli da dobivam školarinu za cijeli fakultet, na kraju se ispostavilo da su to samo četiri godine, a ne petu, i da petu moram sama platiti, a puno je skuplje nego jedna ova. Tako da, to je bio taj manjak komunikacije, ja sam već na fakultetu bila treća godina kad sam saznala da meni petu nije plaćena, da mogu samo završiti kao preddiplomski...*

Već spomenutu okolnost da im pravo na stipendiju i smještaj u studentskom domu ovise o statusu redovnog studenta, studenti dovode u vezu i s institucijskim aspektom. Pritom ističu da se, ukoliko „izgube godinu“, ne uzimaju u obzir moguće poteškoće koje proizlaze iz njihova specifičnog socijalnog položaja:

Anita: *A nitko te ne pita zapravo o pozadini priče, kako je došlo do toga kako si ti izgubio prava. [...] ...ako netko ima pozadinu, da se to, malo više gleda i da ne bude taj, 'ajmo reći brutalni sistem. Imaš, nemaš i to je to. [...] ...nisam ja mislila da se nas privilegira nego jednostavno da ti ako padneš godinu stavlja te se u rang s onima koji možda ne rade i to, a ne zna se pozadina...*

Studenti također navode da su zbog svoga položaja uskraćeni za određene mogućnosti koje se nude od strane fakulteta u svrhu zadržavanja statusa redovnog studenta budući da zahtijevaju dodatna financijska sredstva:

Damir: *...prema... Pravilniku o studiranju ima određeni broj bodova koji se smije prenijeti. Ako se prenese nešto više, koliko sad bodova ide ovisno o fakultetu, ovisno o usmjerenju ide određen, određena cifra koja se za bod plaća. [...] 'Ko god je studir'o zna da nije lagano i neće uvijek uspjet tako da se sve uspije položiti, znači za nekog 'ko je odras'o u takvom obliku skrbi, ako se dogodi da prenese nekoliko predmeta koji prelaze taj prag koji prema Pravilniku o studiranju može besplatno prenijet, mora ne znam cifru od, 4, 5, 6 tisuća kuna platiti' što je nekom' u takvom obliku skrbi teško.*

U pogledu institucijske pomoći kod prepreka za studiranje studenti navode da takva pomoć nerijetko ovisi o pojedinačnim inicijativama na razini fakulteta ili sustava odnosno da nije rezultat sustavnih mjera koje bi adresirale probleme studenata iz alternativne skrbi. Oni ističu da je na visokim učilištima vrlo mali

broj studenata iz alternativne skrbi te da su stoga njihove poteškoće izvan vidokruga profesora i drugih djelatnika u visokom obrazovanju:

Damir: ...da ja dođem s nekim takvim problemom, nečim što me muči, i da uopće spomenem da sam dijete iz takve skrbi, ja mislim da bi vjerojatno rekli da se prvi put susreću s takvim nečim tako da... Ne znam je li mogu unutar fakulteta naći nekog s kim mogu na toj razini vezano uz tako nešto razgovarati i rješavati eventualno neki problem.

Hrvoje: Tako da ono s profesorima... [...] Ne bi' ulazio s njima i ništa govorio, nego jednostavno, najbolje na taj profesionalan način bit' student i to je to.

S obzirom na gore navedene osobne i institucijske prepreke za studiranje, studenti iznose određene prijedloge za pomoć studentima iz alternativne skrbi. Oni ističu potrebu za različitim oblicima pomoći koje uključuju i mogućnost razgovora sa stručnim osobama unutar visokih učilišta:

Stjepan: ...neki razgovori, čisto da s nekim pričaš 'ko je malo stručniji u tom području jer ovako sa studentima, ne znaju ni oni svoju pozadinu niti ja to širim prema vani da sam ja iz alternativne skrbi, to je moja stvar, ali čisto s nekim stručnim malo porazgovarat'. [...] Da, čisto da se s nekim stvarno otvoriš i pričaš, da izbaciš nešto to iz sebe što ne možeš sam studentima pričat' nit' ja pričam o tome. [...] I zato smatram da bi trebalo organizirati da barem jednom u dva mjeseca se ponudi studentima iz alternativne skrbi neki razgovor.

No, većina iznesenih prijedloga za oblicima pomoći koji bi pomogli studentima iz alternativne skrbi usmjereni su prema problemima koji su vezani uz njihov materijalni status. Ističu pritom da je potrebno smanjiti rizik od prekida studija zbog mogućeg gubitka statusa redovnog studenta. Također upozoravaju na potrebu da im se osigura određena materijalna potpora nakon završetka studija odnosno do nalaženja prvog zaposlenja:

Anita: ...da imamo ako se dogodi da gubimo prava da nam ostane stipendija zato što to je manji pritisak i onda ti ne moraš cijelo vrijeme razmišljat' što ako se dogodi da izgubim prava i da se možda nekako organizira nekakav sustav prijelaza kad završimo fakultet... [...] Pa recimo završimo fakultet i sad imamo taj prijelaz sigurno mjesec, dva, tri gdje jednostavno k'o i svaka normalna osoba koja čeka da uđe na tržište rada. Kako ćemo mi sad ta dva, tri mjeseca, četiri, ili ovisi kol'ko treba, preživjeti, tako jedan prijelazni period da nam se omogući.

Damir: ...jer mi kako završimo fakultet prestaje svo stipendiranje, znači već idući mjesec ti, ako nisi uštedio, ne znaš kako i od čega ćeš živjeti.

Anita: Nemam pozadinu obiteljsku da bi' ja sad mogla reć' kao svoji kolege: „Evo mi sad nemamo posla, vratit ćemo se u svoju obitelj i čekat' ćemo dok ne pronađemo posao.“ Ja to ne mogu čekat'. Kod mene nema čekanja. To je najveći problem.

Neki studenti idu i korak dalje te predlažu da bi državne institucije trebale studentima iz alternativne skrbi koji završe studij osigurati prvo zaposlenje. Ovakav se stav može tumačiti kao oblik pozitivne diskriminacije što se obrazlaže time da se kod studenata iz alternativne skrbi koji završe fakultet radi o izuzetno vrijednim pojedincima:

Hrvoje: Znači, po meni bi to trebalo bit' da država automatski nama da posao odma! Znači, bez razmišljanja da nam nađe pos'o odma! Da ne moram ja tražit'. [...] ...malo je djece koja izlaze iz alternativne skrbi koja završavaju fakultete. Jednostavno ako takvo dijete završi fakultet znači tri godine, pet godina, čak doktorat da završi, čemu, mislim čemu da on sad se mora prijavljivat' na neke natječaje i tražit' posao? Pa taj je kao osoba sama kvaliteta, znači tu nema govora, tu nema dileme...

Uz ranije spomenutu potrebu da se izvanrednim studentima iz alternativne skrbi osigura pravo na smještaj u studentskom domu, upozorava se također da su učenici iz alternativne skrbi, zbog slabijeg uspjeha u srednjoj školi, razmjerno često prisiljeni upisati upravo izvanredan studij. Navodi se stoga da

bi sustavno osnaživanje studenata iz alternativne skrbi trebalo početi već u srednjoj školi, što uključuje osnaživanje vezano uz akademska postignuća ali i u smislu socijalizacije i pripreme za život nakon/izvan doma:

Stjepan: ...po tim ocjenama iz srednje škole, koliko su oni uopće bili motivirani dok su živjeli u alternativnoj skrbi, da idu ka nekom većem cilju... [...] I onda to se odma' reflektira na sve te ocjene koje dobiju, pa ako nisu ocjene dovoljno dobre upisat' će ga [studij] najčešće izvanredno, ako ga upišu redovno, super. [...] ...smatram da je to, i na rangu srednje škole već trebalo raditi s tom djecom, pripremiti ih nekako za fakultet kroz neke radionice, to socijalizacija je najbitnija im tamo, to da se pruža, u tim zajednicama ili domovima, ovisi gdje je 'ko, rad s njima i razgovaranje...

Vesna: Voljela bi' da, da sam bila više upućena u, taj neki život kad završim sa dječjim domom, doslovno sam ja bila samo bačena i snađi se. Ne znam, stvarno.

Studenti uglavnom izjavljuju da imaju dobru komunikaciju s profesorima, pri čemu se ona najčešće odnosi na svakodnevne interese i potrebe zajedničke svim studentima. U komunikaciji s profesorima oni svoj položaj studenata iz alternativne skrbi u pravilu ne tematiziraju:

Anita: Kao što sam već rekla, rijetko sam na fakultetu pričala o sebi i svojim socijalnim/ekonomskim problemima. Ako bih o njima trebala pričati s nekim na fakultetu vjerujem da bi to bile osobe s kojima sam postala bliska za vrijeme studiranja poput kolega, ali profesorima bi se rjeđe tako otvarala, iako vjerujem da se mogu i njima obratiti (samo ja nisam osjetila toliku povezanost s bilo kojim profesorom). Što se tiče pomoći oko fakultetskih obaveza, nekih dodatnih pitanja ili čak pronalaska posla, naš fakultet nudi pregršt mogućnosti u vezi rješavanja takvih problema pa bi se u vezi takvog problema mogla obratiti profesorima, stručnim osobama koje tamo rade i slično.

Naprotiv, stječe se dojam da to što dolaze iz sustava alternativne skrbi studenti prikrivaju u komunikaciji s profesorima:

Damir: ...dobio sam savjet da pokušam objasniti profesoru da ukoliko ne uspijem to položiti da da bi' mog'o, kakve bi' posljedice mog'o imat' po je l', daljnji život i financiranje i slično što, ne znam, ja osobno nisam htio se pozivat' na to...

Hrvoje: Ali sve u svemu, po meni, na mom fakultetu je ono najbolje i bit svoj ja i truditi se prolaziti takav kakav jesi. Znači jednostavno se ne otkrivati i to je to.

Po pitanju odnosa s drugim studentima većina studenata odgovara da ima dobre odnose sa svojim kolegicama i kolegama na fakultetu te da mogu računati na međusobnu podršku kada je to potrebno. No istovremeno studenti navode da njihovi kolegice i kolege često za njih i ne znaju da oni dolaze iz sustava alternativne skrbi, što može upućivati na određenu nelagodu studenata iz alternativne skrbi vezano uz njihov status:

Vesna: Pa ne jer nisam pričala o sebi tako. Nikad zapravo iskreno nisam njima pričala o svom problemu. Pa sam onako bila na kavi i slušam kak' je ova otišla u Pariz, ne znam ni ja, donijela nešto, ja onak! Mislim, shvatila sam odma' na prvom tjednu da oni nisu, da ih ne zanimam ja, da su oni prematerijalni da bi' ja išta pričala o sebi i da bi' se otvarala.

Damir: Veliki dio njih nije ni znao, do prije možda dva mjeseca uopće da sam odras'o tako...

Uspješnost i zadovoljstvo studijem

Studenti uglavnom izjavljuju kako su zadovoljni svojim studijem, pri čemu postoji pozitivna procjena i kada je riječ o odabiru studija i postignutim rezultatima:

Stjepan: Pa ja sam zadovoljan jer sam upisa' svoj prvi izbor. Na faksu... Pa veseli me taj rad s ljudima, to me ispuni, kad mogu nekog učiniti sretnim, k'o što su na primjer mene ljudi iz SOS-a učinili sretnim,

tako da i ako bude s nekim, da se na neki način kao odužim nekom nepoznatom jer sam i ja njima bio nepoznat i eto sad smo se sprijateljili i k'o neka mala obitelj.

Hrvoje: *...sve u svemu ja sam zadovoljan sa samim svojim faksom i to što sam upis'o i ne žalim ni jednu ovaj, znači jednostavno sam u tome i nikad nisam pomislio da bi sad stvarno neš' treb'o drugo upisat'.*

Anita: *Pa znači ja od prvog dana uživam u fakultetu... [...] Sad kad gledam neke stvari kako sam uopće neke predmete i dala i kako sam progurala neke krize koje su se događale na fakultetu, to je jednostavno ono. Čudo.*

Sukladno iznesenom zadovoljstvu dosadašnjim studijem, većina studenata očekuje da će započeti studij uspješno završiti. Zabrinutost koju studenti iznose odnosi se prvenstveno na mogućnost nalaženja zaposlenja nakon završetka studija:

Stjepan: *A smatram da, studij ću završiti jer to mi je prvo i želja i neki moj cilj kojem težim.*

Hrvoje: *...znači da će meni diploma bit' u rukama, bez obzira na sve. [...] Jer ipak nisam tolike godine uložio da sad stanem.*

Vesna: *Tako da, da, za dalje me naravno strah, za posao i za sve ostalo.*

Kada se iznose sumnje u uspješan završetak studija, one se vežu uz obiteljske probleme, kao i uz nejasnu sliku budućnosti u kojoj ne postoje jasni ciljevi i gdje se o planovima za budućnost i ne razmišlja. Zamjetno je također da ovaj nedostatak perspektive i manjak obiteljske podrške mogu utjecati na gubitak motivacije za studij:

Anita: *...a još ti je misao iznad podijeljena na drugoj strani [obitelj], jako teško i imate osjećaj da ćete se raspast' ono...*

Darko: *Pa nemam pojma iskreno, mislim, plan, jedino što znam da što god planirate da se to neće ostvariti, ne znam. Smatram da je najbolje ne imati nekakve ovoga, ogromne ciljeve ili ti šta ja znam zato što sutra ne može bit' onako kako ste Vi očekivali.*

Darko: *...ne mogu nikoga kriviti osim sebe. Zato što izgubio sam tu neku volju, motivaciju, ne znam, sam' zato što nekakav strah, previše pitanja o tome kako šta gdje, šta me čeka, nemam pojma, razumijete. [...] Na tankom ste ledu.*

Na pitanje o tome planiraju li tijekom studija mobilnost u inozemstvo, studenti najčešće odgovaraju da ne planiraju. Dio studenata ovakav stav objašnjava subjektivnim razlozima odnosno smatraju da se oni kao osobe ne uklapaju u takav vid studiranja:

Hrvoje: *...smatram da nisam baš za takve stvari jer nisam, ja kao osoba nisam baš kvalitetan za tak' šta, mislim, ne znam, bilo bi mi to čudno, ne znam...*

Darko: *...to je neš' što očito nije za mene ili ne znam. Mislim i osobno onak', nije nešto što bih preferirao sad ić' vamo tamo.*

Kao razlozi za neplaniranje međunarodne mobilnosti navode se nedostatni materijalni resursi, ali jednako tako i oni praktične prirode, primjerice vezano uz otkazivanje i ponovno traženje smještaja nakon studijskog boravka u inozemstvu:

Damir: *Znači ja da sam bio u situaciji kad bi' otiš'o na Erasmus, na ne znam na kol'ko se to, na jedan semestar ja mislim ide, ili kako već, znači ja bi' ili morao pošto sam ovdje bio u stanu, ja bi ili mor'o plaćat' stan u kojem ni'ko nije ili mor'o otkazat' stan i onda mjesec dana prije nego dolazim telefonski zivkat' i to jer ne bi' inače gdje im'o bit'.*

Vesna: *...da to je zapravo, bili su ultra skupi. Ja sam stvarno htjela na razmjenu, ali to su, to su, to, to je baš jako skupo. Ja nisam imala novaca za to. I to mi je jako žao što nisam.*

Život tijekom studija

Izražavajući zadovoljstvo studijem studenti kao značajno postignuće navode samu činjenicu da su uspjeli upisati studij odnosno da nisu odustali od studija, pri čemu ističu i element uzlazne socijalne mobilnosti:

Hrvoje: *Pa dobro mi je to, eto kažem što sam ga [fakultet] uopće upis'o. Ja sebe nisam nikad ni vidio recimo na fakultetu. [...] ...u mojoj obitelji ni'ko nema fakultet uopće, srednje škole su završavali tako da meni je samo upis na fakultet i ovo što idem mi je veliki plus u životu...*

Damir: *...bilo je situacija, posebno kažem u zadnjih tih par godina koliko studiram, gdje sam eto sagled'o sve, rek'o ono odakle sam došao, do gdje sam dogur'o... [...] ...to sve što idem prema onom čemu sam težio još od osnovne škole, ispunjavam ono što mi je želja bila i tak' da sam sretan, zadovoljan...*

Svoje zadovoljstvo postignutim studenti stoga povezuju sa svladavanjem različitih poteškoća na koje nailaze kao djeca iz sustava alternativne skrbi. Pritom se stječe dojam da uspjeh u studiju doprinosi pozitivnoj samopercepciji studenata:

Anita: *...ja smatram da sam ja jedno čudo napravila na fakultetu i s obzirom na sve tako da sam jako zadovoljna sa svime.*

Vesna: *Iskreno da kažem, evo, [najzadovoljnija sam time] što na prvoj godini, znači, nisam dotakla dno... stvarno sam pala u depresiju, i što sam se izvukla s time na način da sam ono pre, preselila lokaciju na, svake sezone sam odlazila radit' na more. Bježala iz Zagreba, nisam se vraćala, ne znam, doma i ne znam, kukala kako mi je loše, neg' sam išla radit', zaboravljala gdje živim, vraćala se. Na četvrtoj godini sam se zaposlila u jednoj firmi. Radila sam tamo tri puta tjedno zato što sam fakultet imala samo dva puta tjedno, tu sam se nekak' ogradila, zaboravila gdje idem na fakultet ili kad se stvorim na fakultetu sad mi je već svejedno. Onak' doslovno sam prešla preko sebe i svega toga i jednostavno izgradila sam se, to bih rekla. Ovaj, uspjela sam se izvuć' iz onoga što sam mislila da neću.*

Kada je riječ o bliskim osobama koje im daju potporu vezano uz studij, studenti ističu ulogu prijatelja, članova uže obitelji, kao i odgajatelja iz zajednica u kojima su boravili prije studija. Navode pritom da potpora članova obitelji ili odgajatelja može biti ponekad upitna zbog nedovoljnog poznavanja visokoškolskog konteksta ili udaljenosti od mjesta studija:

Stjepan: *[Imam] od prijatelja i emocionalnu potporu i eto da se ispričamo...*

Anita: *...voditelj XXXX, on mi je najveća podrška u tom svemu. I moji prijatelji i... moja sestra koja kaže da mi je život znanstvena fantastika i pita se kako to sve uspjevam...*

Hrvoje: *...recimo ja imam sestru s kojom mogu o svemu pričat' ali ona ne razumije kad nije... išla na fakultet... [...] Tako da, nemam za sad baš nikog' je l' s kim mogu baš o faksu, baš pričat' i to je to.*

Vesna: *...nije to bila baš neka prevelika podrška. A i kad kažem ono, mislim, oni [odgajatelji] su bili u Osijeku, ja sam bila tu tako da nije to to. Nikoga za razgovarat' i otvorit' se.*

Većina studenata navodi kako tijekom studija žive u studentskom domu. Navode da su zadovoljni takvim smještajem te da je on adekvatan njihovim potrebama za vrijeme studiranja:

Darko: *...mislim dom je ono prva liga, ne smijem se požalit', bio sam u par domova, ovo je stvarno super sređeno. [...] ...pa ono, nema šta da fali.*

Anita: *U studentskom domu sam sama u sobi. [...] Stvarno po tom pitanju nemam izgovora da nešto bi trebalo štekat'...*

Neki studenti žive s partnerom/partnericom ili članom obitelji, pri čemu ističu i neka ograničenja koja mogu negativno utjecati na studij:

Hrvoje: *...nemam sobu, nemam svoju sobu. [...] ...ja i baka... imamo 25 kvadrata... [...] ...više učim na poslu nego doma.*

Osim jednog izvanrednog studenta, svi studenti s kojima se razgovaralo primaju jednu ili dvije stipendije kojima uspijevaju pokriti životne troškove i troškove studiranja. Većim dijelom su to lokalne stipendije, dok manji dio studenata prima državnu stipendiju. Dojam je da studenti racionalno troše sredstva od stipendija, pri čemu neki, ukoliko im studijske obveze to dopuštaju, pokušavaju svoje prihode dopuniti i radom preko Student servisa:

Hrvoje: *Da, uspijevam [financijski pratiti zahtjeve studentskog života]. Mislim kažem s obzirom da moram sestri pomagat' da, u svakom smislu da. Imam za sebe sasvim ok novaca i ne treba mi više iskreno. [...] Dobivam stipendiju i sad eto radim, ali kažem da, znači sama ta stipendija je sasvim ok, ono solidna.*

Darko: *Pa mislim prvo, zahvalan sam Bogu što uopće imam stipendiju. A drugo zahvalan sam što su uopće tolike kolike jesu... [...] Tak' da ne znam, ne smijem se uopće požalit'...*

Anita: *Uspijevam sve financijski pokriti i menzu i plaćam sobu 550 i još mi ostane.*

Sukladno pozitivnim procjenama stipendija koje primaju, studenti navode kako su zadovoljni mogućnostima stipendiranja odnosno da postoje različite javne i privatne stipendije za koje se kao studenti iz alternativne skrbi mogu prijaviti. No unatoč dojmu o raznovrsnoj „ponudi“ stipendija, studenti ističu da često postoji nedovoljna informiranost o postojećim mogućnostima za dobivanje stipendija i drugih oblika financijskih potpora:

Hrvoje: *...znači ima dosta stipendija i natječaja jako puno, da.*

Stjepan: *...nude se te stipendije iz različitih tih izvora i dostupne su, sad zavisi koliko će ne'ko promovirati da je moguća ta stipendija... u slučaju da student ne dobije tu informaciju, on neće ni dobit tu... stipendiju...*

Hrvoje: *...znači ja sam se mogao prijavit' za tu stipendiju... [...] Nisam znao, izgubio sam 10000 kuna jednokratno.*

Damir: *...i onda sam mislio ukoliko sam već dobio obiteljsku mirovinu da sad ne mogu dobit' pravo, a ispada da sam ja sve prethodne godine mogao u sklopu obiteljske mirovine primati i [državnu stipendiju]...*

Na pitanje o tome kako njihov studentski život izgleda u odnosu na onaj drugih studenata, studenti procjenjuju da ne postoje velike razlike odnosno da postojeće razlike uglavnom ovise o osobnim interesima i sklonostima:

Anita: *...pa ja sam u rangu sa svim drugim studentima na svom fakultetu. Po pitanju svega. [...] Sve mi je dostupno, od opreme, od literature, profesori, ništa tako da, jedino eto tako, ta situacija malo zeznuta, ali dobro.*

Darko: *...nema tu šta, podjednako. Ista je, i on ima predavanja kad i ja imam predavanja, sad šta on radi dalje, to mu je slobodno vrijeme, ne znam.*

Hrvoje: *...pa slobodno vrijeme ono, to ovisi kako svako sam sebi složiš...*

Iako smatraju da u pogledu studentskog života nisu zakinuti u odnosu na druge studente, studenti s kojima smo razgovarali ukazuju na neke posebnosti života studenata iz alternativne skrbi:

Damir: *Eto samo da sažmem... mi ćemo vjerojatno više, pogotovo jer sami većinom živimo, pa ćemo morat' određeno vrijeme odvojiti nekim obavezama i brinuti o tim stvarima za kojim neki koji, ako studiraju u mjestu prebivališta, ne moraju brinuti jer će roditelji dio toga preuzet' na sebe, od ne znam, kuhanja, pranja, čišćenja tih nekih obaveza svakodnevnih do eto brige o financijama, kućanstvu i [o životu] općenito.*

Zaključak i prijedlozi

Poteškoće na koje u svom studiju nailaze studenti iz alternativne skrbi velikim dijelom proizlaze iz njihove pripadnosti ranjivoj skupini. Te se poteškoće u osnovi mogu povezati s materijalnim i socijalno-emocionalnim preprekama na studiju.

Studenti posebno ističu činjenicu da njihovo pravo na stipendiranje i smještaj u studentskom domu ovisi o zadržavanju statusa redovnog studenta odnosno o obvezi da redovito upisuju godinu za godinom. Ukoliko u tome ne uspiju, gube sva materijalna prava koja ostvaruju na osnovi statusa studenata iz alternativne skrbi. Studenti upozoravaju da ovakav normativni okvir rezultira stanjem trajne neizvjesnosti te uzrokuje psihološki teret koji je prisutan za cijelo vrijeme trajanja studija. U pogledu materijalnih prava navodi se također nepovoljan položaj izvanrednih studenata iz alternativne skrbi kojima, zbog toga što nemaju pravo na studentski dom, stipendije često ne pokrivaju mjesečne troškove života.

Kada je riječ o socijalno-emocionalnim poteškoćama i preprekama s kojima se susreću na studiju, studenti navode nepovjerenje prema socijalnoj okolini, problematične obiteljske odnose, nerazumijevanje i nedostatak podrške bliskih osoba te moguće psihičke probleme. Sve navedeno od studenata iziskuje dodatne napore kako bi mogli uspješno ispunjavati svoje redovite studijske obveze. Navedene poteškoće mogu biti posebno izražene na početku studija kada studenti prelaze iz sustava alternativne skrbi u novo akademsko i društveno okruženje koje se nerijetko nalazi i izvan mjesta u kojem su dotad živjeli. Ovakva situacija može otežati komunikaciju s odgajateljima iz zajednica u kojima su boravili prije studija, kao i s prijateljima ili bliskim članovima obitelji. Iz razgovora sa studentima može se zaključiti da se nedostatak socijalno-emocionalne podrške od strane bliskih osoba na različite načine manifestira za cijelo vrijeme studija što, u konačnici, može utjecati i na slabljenje motivacije za studiranjem kao i na pojavu određenih psihičkih poteškoća.

U pogledu prepreka za studiranje studenti također navode organizacijske nedostatke na visokim učilištima zajedničke svim studentima, poput pretrpanog rasporeda studijskih obveza ili nedovoljne materijalne opremljenosti na fakultetima. Pored toga studenti ističu da je na visokim učilištima vrlo mali broj studenata iz alternativne skrbi, zbog čega su poteškoće vezane uz njihov status u pravilu izvan fokusa nastavnog osoblja i drugih visokoškolskih djelatnika. Stoga je pomoć na razini institucije često rezultat pojedinačnih inicijativa, a ne sustavnih mjera koje adresiraju probleme studenata iz alternativne skrbi.

Na osnovi iznesenih poteškoća i prepreka s kojima se susreću za vrijeme studija studenti iznose i određene prijedloge za pomoć i poboljšanje njihovog položaja. S obzirom na problem nedovoljne socijalno-emocionalne podrške ukazuje se na potrebu za usustavljanjem ovakvog oblika podrške, primjerice kroz rad ureda za psihološko-savjetodavnu pomoć na sveučilištima/fakultetima i drugim visokim učilištima. Pritom se navodi i mogućnost periodičnog (npr. jednom u dva mjeseca) organiziranja razgovora studenata sa stručnim osobljem na sveučilištima ili fakultetima. Vezano uz prijedloge za poboljšanjem materijalnog statusa studenata, posebno se ističe potreba za smanjenjem rizika od prekida studija zbog gubitka studentskih prava. To znači da pravo na stipendiranje i smještaj u studentskom domu ne bi trebali ovisiti o statusu redovnog studenta, već bi studentima trebalo omogućiti zadržavanje njihovih studentskih prava i ako „izgube“ godinu. Ovakva bi mjera u značajnoj mjeri ublažila psihološki pritisak koji studenti osjećaju zbog latentne neizvjesnosti i rizika od prekida studija. Vezano uz problematiku smještaja, ukazuje se također na to da je studentima potrebno omogućiti ostanak u studentskom domu i u vrijeme zimskih i ljetnih stanki kada nema redovitih aktivnosti na visokim učilištima, jer studenti često nemaju osiguran alternativni smještaj. Nadalje, predlaže se da se studentima osigura financijska potpora i nakon završetka studija do nalaženja prvog zaposlenja, jer studenti iz alternativne skrbi u tom razdoblju u pravilu ne mogu računati na financijsku potporu obitelji. Komplementarno ovakvom prijedlogu predlaže se i obveza osiguravanja prvog zaposlenja od strane državnih institucija. Istaknuto je također da, zbog razmjerno slabijeg uspjeha u srednjoj školi, studenti mogu biti prisiljeni upisati izvanredni studij. S tim u vezi predlaže se s jedne strane da se i izvanrednim studentima omogući pravo na smještaj u

studentskom domu, a s druge da se učenicima iz alternativne skrbi osigura dodatna akademska podrška već za vrijeme srednje škole kako bi im se na taj način povećali izgledi za nesmetan prijelaz u (redovno) visoko obrazovanje.

Nalazi o preprekama i izazovima s kojima se susreću studenti koji su sudjelovali u istraživanju sukladni su nalazima istraživanja o studentima iz alternativne skrbi iz 2014. (Franz i sur., 2017; Urbanc i sur., 2018), s kojim također korespondiraju gore navedeni prijedlozi za osnaživanje položaja studenata iz ove ranjive skupine.

5.2.5. Studentice u tehničkom području

O odabiru studija

Studentice uključene u istraživanje studiraju na Fakultetu strojarstva i brodogradnje, Fakultetu prometnih znanosti, Tehničkom veleučilištu, Pomorskom fakultetu te Tehničkom fakultetu u Rijeci i Zagrebu. Kao glavni razlog odabira tehničkih studija studentice iz našeg istraživanja najčešće ističu intrinzični interes za određenu disciplinu ili studijsko polje (npr. interes za matematiku ili fiziku). Također navode i druge razloge koji nisu rodno specifični kao što su nemogućnost upisa na studij prvog izbora, loš rezultat na državnoj maturi, sukladnost srednjoškolskog programa kojeg su završile i odabranog studijskog polja, mogućnost zaposlenja nakon završenog studija, financijski status i blizinu fakulteta. Naročito je relevantno iz rodne perspektive to što često spominju zanimanje oca kao ključan razlog upisa tehničkog studija:

Ivanka: *Uglavnom, meni je u uži izbor ušla Građevina i Tehnički. I onda sam se malo raspitivala među vršnjacima, odnosno, nekim ljudima koji su bili već studirali i na kraju izbor je pao na Tehnički jer mi se to najviše sviđalo od svega jer sam vidjela dosta poveznice sa zapravo, tatinim zanimanjem. Kao mala sam se igrala s njim u radioni i dosta sam toga već znala, a nisam zapravo ni učila.*

Istraživač: *Čime se tata bavi?*

Ivanka: *Mehaničar, automehaničar. Bilo je objašnjavanje i kako radi motor, to sam znala s 10 godina, ali na puno jednostavniji način, bez stručnih naziva i onda zapravo tu je proizašla ta ljubav prema matematici i tome svemu.*

Vanja: *Ja sam i kao prethodne dvije cure imala sličnu situaciju da je moj otac završio fakultet tehnički, kao elektrotehničar te je radio na brodu i onda kroz moje djetinjstvo i moj život do sada, kroz odgoj sam dobila te neke njegove karakteristike rada, taj život na brodu o kojem mi je pričao. Moj život nije bio kao kod normalne djece da je meni netko rekao: „Ne smiješ to dirat, to je tako i tako“, moj tata je imao objašnjenje: „Ne, to je interlabilno, ne diraj to.“ (smijeh) [...] Od toga, da kroz cijeli svoj život... evo sad kad za fakultet trebam raditi i učiti, pokazuje mi motore, onda sjednemo navečer zajedno, učimo.*

Studentice većinom smatraju kako to što su žene nije imalo nikakvog učinka na njihovu odluku o odabiru studija:

Silvija: *Pa glavni razlog upisivanja je bilo to što me zanimalo i što sam na internet stranicama fakulteta pronašla smjer i usmjerenje koje me zanimalo i to što je pretežito muški fakultet nije nikako utjecalo na tu odluku jer sam našla to što želim upisati neovisno o tome tko su drugi studenti.*

Katica: *... nisam razmišljala da je to bio muški fakultet, razmišljala sam kao to je tehnički fakultet i to je područje koje me zanima i u kojem sam stvarno dobra.*

Međutim, neke studentice izvještavaju o tome kako su u razdoblju odabira studija dobivale savjete od bliskih ljudi koji su smatrali kako tehnički studijski smjerovi nisu prikladni za djevojke:

Vanja: *Tako da, koliko god da on [otac], pod navodnicima, meni pomaže u tome, on se s upisom na*

moj fakultet nije slagao jer on zna kakav je to život na brodu koji ja želim i onda je on rekao da to jednostavno nije mjesto za mene, za jednu ženu. Ali, ja sam imala hrabrosti krenuti za onim što želim.

Ivanka: *Meni su drugi isto zapravo više govorili kao: „Pa tamo su samo muški, pa šta ćeš ti samo s muškima?“ Ja sam rekla, pa imat ću puno muških prijatelja i bit će mi super jer je poznatije da muški toliko ne ogovaraju.*

Studentice iz našeg uzorka te savjete nisu poslušale, no pitanje je s kolikim se pritiscima iz okoline djevojke općenito susreću pri odabiru željenog studijskog programa i koliko djevojaka iz tog razloga odustaje od svog prvog izbora studija.

Uspješnost studiranja – preduvjeti i prepreke za uspjeh u studiju

Osobni preduvjeti i prepreke za studiranje

Studentice navode različite individualne karakteristike koje pojedincima mogu doprinijeti ili odmoći u uspješnom studiranju, poput marljivosti, upornosti, motiviranosti, navika učenja, organizacijskih vještina i upravljanja vremenom, zdravlja, kognitivnih sposobnosti i predznanja. Također, studentice smatraju važnima podršku okoline, radi li osoba uz studiranje i mora li putovati do fakulteta. Obiteljske karakteristike koje mogu utjecati na uspješnost studiranja su, prema studenticama, financijsko stanje, stupanj obrazovanja roditelja, obiteljske obveze te roditeljska emocionalna podrška i prihvaćanje. Na pitanje o tome je li pripadnost ženskom rodu otežavajući čimbenik uspješnog studiranja na tehničkim fakultetima studentice imaju podijeljena mišljenja. Dio studentica smatra kako su djevojke i mladići podjednako (ne)uspješni studenti te da individualne razlike u uspjehu ne proizlaze iz rodnih razlika:

Istraživač: *A smatrate li da je vama kao ženi teže nego kolegama biti uspješan... na vašem fakultetu?*

Silvija: *Apsolutno ne.*

Ankica: *Ovaj, ne nikad nisam pomislila da bi dečkima to bolje išlo ili da bi dečki bolje prošli, mislim da svatko ima vlastite sposobnosti koje je gradio kroz osnovnu i srednju školu s kojima je došao sad na fakultet...*

Lidija: *Ne, ne bi rekla da postoje razlike u mogućnostima, točka.*

S druge strane, dio studentica smatra kako postoje određeni otežavajući čimbenici uspješnog studiranja koji proizlaze upravo iz njihovog roda. Neke se studentice tijekom studija susreću s predrasudama da ženama nije mjesto na tehničkim fakultetima. Te se predrasude mogu očitovati u komunikaciji s profesorima i/ili muškim studentima ali i s društvenom okolinom općenito, a intenzitet im može varirati:

Katica: *Jedino što je bilo malo problem kao kolege se ismijavaju kao zafrkavaju što ćemo mi na tehničkom fakultetu kao da mi nismo dovoljno sposobne za to što je prvobitno bila šala, ali ponekad njihove šale znaju biti i dosta uvredljive.*

Ankica: *...definitivno postoje predrasude i stigme i stereotipi koji se tiču naše pozicije na fakultetu. Ja sam se osobno suočila s nekima i na primjer profesori koji ne vjeruju da sam sposobna položiti kolegij i za koji sam dokazala da sam sposobna položiti.*

Martina: *Pa ja moram priznat da mi se dogodila jedna situacija koja mi je bila šok veliki, baš što se tiče tih muško ženskih odnosa. ...jedan stariji profesor, to su bile prve laboratorijske vježbe iz osnova elektrotehnike, znači baza svega drugoga. Uglavnom, ispitivao je po redu kolege nekakve osnove, čisto da se vidi. „Krenut ćemo po redu, kolegice možete Vi.“ Bila sam jedina cura u grupi i bila sam u sredini pa ne znam kakav mu je to bio red. I ništa, ja sam se ustala i odgovarala na sva njegova pitanja dok se nisam pobrkala i dok sam se već izgubila. I onda je sve ostale kolege ispitivao po jedno pitanje, svaki put kad netko od njih nešto ne zna „Kolegice, jel znate“- „Znam.“ Ustanem se i opet nastavim 10 minuta odgovarat. I tako kad je obišao krug, opet je došao do mene i zamolio me da se ustanem i rekao mi je:*

„Kolegice, ja sam Vam inače ženomrzac i čisto da znate da se kod mene nećete provlačiti na činjenicu da ste žena.“

Nadalje, manji broj studentica smatra kako postoje određene „objektivne razlike“ između djevojaka i mladića u iskustvima, predznanju ili načinima kognitivnog funkcioniranja zbog kojih djevojkama može biti teže studirati tehničke studije:

Katica: *...ali da su oni [muški studenti] sposobniji pa ne bi rekla da su baš sposobniji nego da brže kopčaju neke stvari. Ja kad dođem na neki predmet i počne pričati, ne znam, o materijalima, o čeliku ili koji dijelovi automobila se rade od toga, ja blejim ko tele, ja nemam apsolutno pojma o tome, dok ima kolega koji se javljaju: „Aha, to se koristi u Porscheu“, „Aha, to je u kamionu“, ja onak': „Šta?“ Mislim nije mi baš jasno od kud to oni sve znaju, jel to oni, možda je njima kao prirodno da oni sve to prate na vijestima i čitaju novine o tome ili sami to proučavaju, dok je meni više prirodnije kad meni to netko pokaže, ja onda idem istraživati o tome, ne znam, zato dosta često onak' kao zašto ja to ne znam, od kud to oni znaju, a ja ne znam.*

U razgovorima su sporadično spominjane i druge otegotne okolnosti zbog kojih ženama može biti teže studirati na određenim tehničkim fakultetima, konkretno, njihovo nepovjerenje prema socijalnoj okolini i tjelesna zahtjevnost studija:

Vanja: *Tjelesni isto, teško je... Mi na tjelesnom imamo baš onako, vojnički, to nije ono sad da dođemo pa da pola sjedi na klupici, a dvoje radi. Tu svi rade, nitko ne sjedi na klupici. To je doslovno: dobar dan, linija i marinci. Ono, marinci, 15 serija, 20 serija, zgibovi, ni jedna druga cura vjerojatno ne bi toliko mogla, ja sam sportaš pa to odradim. Ali, nekoj drugoj curi bi to možda puno teže palo jer treba bit u kondiciji...*

Institucijski preduvjeti i prepreke za studiranje

Studentice tehničkih fakulteta primjećuju različite prepreke s kojima se susreću tijekom studiranja na svojim fakultetima. Osim ranije spomenutih predrasuda dijela profesora, mahom je riječ o preprekama i problemima koji nisu vezani za njihovu pripadnost podzastupljenoj rodnoj skupini. Studentice tako izvještavaju o problemima vezanima uz raspored obveza na fakultetu, administraciju, organizaciju studija te lošu materijalnu opremljenost fakulteta. Također ističu prevelik naglasak na teorijskim kolegijima i sadržajima, a premali naglasak na praktičnoj nastavi i razvoju praktičnih vještina. Spominju i pojedine nekvalitetne profesore, kao i nedostatnu komunikaciju tijela fakulteta i studenata. Od institucijskih prepreka koje pogađaju studentice navode nedostatan broj ženskih zahoda na fakultetima i njihovu opremljenost:

Lidija: *Ne znam koliko je baš uvjet za studiranje, ali ono nema na svim katovima ženski WC, to je isto na primjer jedna, ali mislim da je to više institucija s malim kao građevina nego kao institucija.*

Gabrijela: *Znam da na XXXX u nikad nema WC papira. Valjda očekuju da cure uvijek imaju svoje maramice ili nešto.*

Na razini sustava, studentice isključivo navode probleme koji nisu vezani uz pripadnost određenoj rodnoj skupini: probleme vezane za mobilnost (npr. između različitih sveučilišta u Hrvatskoj ili vezano uz prelazak sa stručnog na sveučilišni studij), nedostatnu komunikaciju tijela sustava i studenata, nedostatnu komunikaciju studentskog zbora i studenata, administrativne probleme i nepridržavanje propisanih pravila (npr. mogućnost redovnog studiranja uz rad).

Studentice izvještavaju kako njihovi fakulteti pomažu studentima u lakšem studiranju financijski (npr. kroz stipendije, sponzorstva od strane različitih poduzeća, razrješenja dugova za školarinu), ali i pristupačnošću i ljubaznošću profesora. Studentice koje smatraju da ne dobivaju pomoć institucije u prevladavanju prepreka u studiranju navode nerazumijevanje profesora za izostanke uslijed zdravstvenih

problema i nezadovoljstvo djelovanjem studentskog zbora.

Kada ih se pita o tome kakva bi im specifična pomoć na razini institucije (fakulteta) trebala, studentice tehničkih fakulteta uglavnom navode potrebe koje nisu usko vezane uz rodnu problematiku. Primjerice, kažu kako bi željele bolju/lakšu dostupnost informacija (npr. o različitim studentskim udrugama ili aktivnostima na fakultetu), bolju materijalnu opremljenost fakulteta (npr. više uređaja za praktični rad i edukacijskih materijala), izraženiju suradnju fakulteta i realnog sektora (npr. poduzeća u kojima bi studenti mogli odraditi praksu/zaposliti se), bolju suradnju fakulteta i bivših studenata (koji bi mogli savjetovati sadašnje studente) te razvoj dodatnih vještina kod studenata (npr. komunikacijskih i prezentacijskih). Također, dio studentica smatra kako bi bilo korisno organizirati edukacije za profesore kako bi se smanjili rodni stereotipi:

Istraživač: *Je li ima nešto što bi vaša institucija mogla učiniti da vam se kao ženama olakša studij?*

Gabrijela: *Ne znam da li bi se osjećala ugodno da netko to radi, meni konkretno kao ženi daje netko privilegiju, to bi mi bilo možda čak bi rekla uvreda, ali eventualno neku edukaciju za profesora za manje diskriminiranja, ali ne nužno diskriminiranja, ali ono neku mozak, mozak, ženski, muški mozak je mozak i mozak zna kaj zna i to je to, na neku takvu ono i, ali to baš nekak' osobno za, nema nužno veze s tim, institucijom, fakultetom s predmetom, s tim da sam ja žena, nego jednostavno su ljudi kakvi jesu i ti ljudi su već imaju ono ne znam, otprilike 50 godina prosjek na fakultetu profesora i oni misle kaj misle i sad ne znam da li postoji nešto što bi moglo promijeniti njihov pogled na to, pa onda ne znam koliko bi se moglo baš neš' napraviti tu.*

Ankica: *Slažem se s kolegicom Gabrijelom, možda nekakva edukacija, možda osnove etikete ponašanja prema kolegicama na način da čak i ako profesor drži nekakve svoje stigme, ako ima predrasude ili ovo da ih zadrži za sebe jer to je jednostavno osnovno ponašanje prema ljudskom biću da ga se ne vrijeđa.*

Također, u jednom razgovoru pojavila se i ideja o uvođenju stegovnih pravilnika kojim bi se definirale sankcije za profesore koji se nedolično ponašaju:

Lidija: *Bez da se specifično formuliraju muško ženski komunikacijski problemi svejedno bi se nedolično ponašanje moglo prevenirati tako da se osigura stegovnim pravilnicima, osigura da postoji formulacija koja osigurava da se niti jednog studenta ne može omalovažavati ili biti bezobrazan, komentirati, teško mi je sad to formulirati kako bi se to zvalo. U stegovnom pravilniku može biti formulacija na koju se, ne mora se nitko nužno pozvati je li, odnosno ne mora se dogoditi situacija da se netko pozove na to, nego profesor kad se zapošljava on između ostalog pogleda stegovni pravilnik kojeg se on mora držati. Ako stegovni pravilnik uključuje formulaciju za koju on shvati da ne smije biti nepristojan, seksista ili ne znam više što se može dogoditi, onda on to neće raditi ako misli zadržati svoj posao. To je moje viđenje kao evo iskustvo, mislim gledam iz svoje prizme pravobraniteljice i ženske osobe u akademskoj zajednici.*

Većina studentica navodi kako se imaju kome obratiti za pomoć na svom fakultetu ako imaju neki problem (npr. profesorima, osoblju referade, starijim studentima). Međutim, dok dio studentica hvali pristupačnost profesora i ostalog osoblja fakulteta, ostale su studentice nezadovoljne jer teško saznaju relevantne informacije zbog neobaviještenosti, neorganiziranosti ili nesusretljivosti profesora i fakultetskog osoblja.

Dio studentica vrlo pozitivno procjenjuje komunikaciju s profesorima na svom fakultetu te profesore smatra susretljivima i dostupnima. Neke studentice procjenjuju da su pojedini profesori čak susretljiviji prema studenticama nego prema studentima:

Ivanka: *Pa ne znam. Meni na primjer, puno draže bit kod nekih muških profesora jer puno više neki put znaju ponuditi znanja ženskoj populaciji, pogotovo ako vidite da razumijete i pokušavate više nego što je potrebno. Pogotovo zato što je i njima drago da to više nije samo muško zanimanje nego da se tu upisuju i žene i da su one podjednako uspješne i sretne i zadovoljne s tim šta rade.*

Međutim, mnoge studentice izvještavaju o problemima u komunikaciji s pojedinim profesorima, a ti problemi često proizlaze iz predrasuda koje neki profesori imaju prema studenticama:

Jasmina: *Ja sam imala samo jedno negativno iskustvo i to isto na faksu, na fakultetu, na prvoj godini. [...] Trebalo mi je puno bodova i prvi rok padnem, drugi rok dođem, napišem sve živo, neke dvije stranice, jedno pitanje, dvije stranice i zaboravila sam neku nulu napisat koja je napisana u drugom redu, ali u prvom sam je zaboravila u brzini izvoda matematičkih. I dođem kod profesora i kaže on meni: „Nula bodova.“ Ja kako nula bodova. I on kaže: „A da ženama je teško razumjet neke stvari, a naročito mehaniku, za to im treba malo duže vremena.“ Ja sam poludila onda, uzela ispit, bacila ga u smeće. Jer baš me pogodio u žicu. Ne možeš mi to reći, takav čovjek. Da si profesor emeritus na našem fakultetu pa ružno je da iz takvih usta to čuješ. [...] Ali, to je bio jedini slučaj što sam osjećala na spol, što sam žensko.*

Katica: *Desilo mi se na prvoj godini fakulteta da sam došla na komisijski usmeni ispit iz jednog predmeta, kolega i ja smo ušli unutra i da se je profesor prema meni ponašao pomalo drsko i šovinistički što sam ja na tom fakultetu jer sam mu odgovorila. Pitao me nešto u vezi zašto nisam učila i onda sam mu ja objasnila situaciju, onda se malo istresao na meni dok je kolegu „aha kolega da razumijem, jasno mi je.“ Kad sam izašla van osjećala sam se kao zadnja rupa, kao da sam ja kriva zato što nisam to položila prije i kad sam pričala s drugim kolegama rekli su mi da je to poznato da profesor malo je šovinst prema nekim studenticama i na kraju sam samo odustala. Ako je to opće poznato zašto nitko ne poduzima ništa u vezi toga.*

Studentice su uglavnom zadovoljne podrškom od strane kolega studenata te navode kako se međusobno duže i pomažu si u izvršavanju studentskih obveza. Ipak, dio studentica navodi probleme u komunikaciji s muškim kolegama koji proizlaze iz predrasuda koje muški studenti imaju prema svojim kolegicama ili ženama općenito:

Vanja: *... to je drugačiji mentalitet i tip ljudi koji baš imaju stereotipe koji kažu, cure nisu tu i nemaju šta radit. To nije moj slučaj. Ja, iako sam cura, jedna sam od najboljih u generaciji na tom smjeru, pa mene cijene, mene poštuju, meni pomognu, ali postoje još druge dvije cure koje nisu baš toliko zagrijane. I ja sam još izašla iz gimnazije, pa kao da je ovo bio korak nazad, a ne korak naprijed. Ali, kažem, druge dvije cure nisu došle s takvom podlogom, malo im je teže, treba im malo više vremena da shvate, više strpljenja da im se pokaže. I onda naravno reakcija dečkiju nije baš normalna: „Ajde, mi ćemo vam pomoć“, nego je više reakcija: „A kako si glupa, kako to ne možeš znat.“ Ja im pomognem jer ja razumijem obje strane, ja sam nekakav most, mogu to podnijet, ali bude mi baš žao što njih tako tretiraju.*

Istraživač: *Da li se vi osjećate iskorištenima na fakultetu zato što ste žene? Pripremate prezentacije, skripte?*

Štefica: *Da.*

Istraživač: *Je l' to ona priča one su štreberice?*

Štefica: *Da.*

Katica: *Pa iz nekih dosadnih predmeta mi obavimo sav taj dosadni posao i onda nas pitaju jer mi najčešće prve izađemo i prve naučimo i onda nas pitaju kako smo mi to učili, kaj je bilo na pitanjima, kaj je bilo na ispitu, ali dosta se to tijekom godina, ne znam, ja sam stvorila taj karakter i tu osobnost da jednostavno kažem neću, napravi sam.*

Gabrijela: *Više sam osobno primijetila krive stavove od strane studenata u smislu kad nama dođe asistentica ili profesorica, onda je to više mhm sad nam je došla asistentica ili profesorica kao one manje znaju, znači s te strane sam ja više osjetila pritisak nego od strane fakulteta, a u tom smjeru kaj je se može napraviti, ne znam, mislim da je to nešto što bi se trebalo već ranije nekome usaditi, a na fakultetu mislim da je već malo prekasno za mijenjanje takvih stavova.*

Uspješnost i zadovoljstvo studijem

Većina studentica je zadovoljna dosadašnjim iskustvom studiranja na svom fakultetu, a i one koje nisu zadovoljne kao razloge svog nezadovoljstva ističu čimbenike koji nisu vezani uz njihov rod (npr. organizaciju studija i preopterećenost obvezama). Studentice navode kako ih veseli druženje s kolegama studentima i sadržaj studija. Brinu ih problemi s financijama, to što procjenjuju kako imaju nedovoljno (pred)znanje potrebno za svladavanje zahtjeva studija te nesigurnost vezana uz zaposlenje nakon studija. Manji broj briga vezan je uz rodnu problematiku, tj. uz bojazan da im studij slabije „ide“ nego muškim studentima te da će im u radnoj karijeri biti ponuđeno manje mogućnosti nego muškarcima:

Štefica: ...možda se meni osobno dogodilo da manje i sporije kopčam nego muški kolege nekada, nekako imam dojam da oni kao da to, kao da to bolje znaju, ja ne znam od kud im to. Ja uvijek kad imam novi kolegiji ja sve ispočetka, nema tu nekakvog predznanja, ja se pravim kao da je svaki kolegij sam za sebe...

Lidija: Brinem se da li će percepcija mog puta utjecati na uspješnost u nekom poslovnom životu, ako ću baš ići u nekakvu veću korporaciju ili ne znam ni ja što. Samo se nadam da neću propustiti nekakve prilike koje bi možda bile ponuđene nekome, a ne meni zbog te manje razlike jer sam žensko, obitelj, bilo što. Samo se nadam da ću imati tu sreće, ako i ne nema veze...

Studentice uglavnom iskazuju očekivanja da će uspješno završiti studij, odnosno da će upisati sljedeću razinu studija iako su mnoge u nekim trenucima razmišljale o odustajanju od studija općenito ili o promjeni studijskog smjera. Jedna studentica je odustala od studija elektrotehnike jer je shvatila da ju to ne zanima te upisala studij nautike. Razlozi razmišljanja o odustajanju od studija bili su uglavnom vezani uz težinu studija i nisu imali veze s pripadnošću ženskom rodu. Dok dio studentica razmišlja o mogućnosti mobilnosti i vidi boravak na studiju u inozemstvu kao moguće korisno iskustvo, ostale studentice ne razmišljaju o mobilnosti jer žele što prije završiti fakultet ili izražavaju bojazan da im se studiranje u inozemstvu ne bi adekvatno honoriralo ECTS bodovima.

Život tijekom studija

Kada ih se pita da usporede svoj život tijekom studija sa životom drugih studenata, studentice tehničkih fakulteta uglavnom procjenjuju kako imaju manje slobodnog vremena i više obveza vezanih uz studij nego studenti drugih studija, neovisno o njihovom rodu. Međutim, u ovim procjenama studentice se ne referiraju na svoj rod, nego se uglavnom uspoređuju sa studentima koji studiraju na društvenim i humanističkim fakultetima. Ni u jednom odgovoru studentice nisu iskazale kako im je život tijekom studija lošiji ili bolji od života drugih studenata zbog razloga koji bi se mogli vezati uz njihov rod.

Zaključak i prijedlozi

Iz razgovora sa studenticama tehničkih fakulteta može se zaključiti kako su njihova iskustva studiranja u velikoj mjeri slična iskustvima svih studenata ovih studija. One uglavnom navode intrinzične motive zbog kojih su upisale tehničke studije te da njihov rod nije igrao ulogu u odabiru studija. Zanimanje oca često je isticano kao ključan razlog upisa tehničkog studija. Međutim, neke studentice izvještavaju kako su se u razdoblju odabira studija susretale sa savjetima bliskih ljudi da tehnički studijski smjerovi nisu prikladni za djevojke. Postavlja se pitanje o udjelu djevojaka koje se pri odabiru željenog studijskog smjera susreću s različitim pritiscima iz okoline i koliko ih iz tog razloga odustaje od izbora tehničkih studijskih smjerova.

U odgovorima na pitanje o tome koji su preduvjeti uspješnog studiranja, studentice navode različite individualne i obiteljske karakteristike koje nisu vezane uz rod. Dio studentica se tijekom studija susreće s predrasudama o tome da su tehnički studiji „muško“ područje, što se uglavnom manifestira

kroz komunikaciju s pojedinim profesorima i/ili kolegama studentima. Manji broj studentica smatra kako postoje razlike između djevojaka i mladića u iskustvima, predznanju ili načinima kognitivnog funkcioniranja zbog kojih djevojkama može biti teže studirati tehničke studije. Ipak, većina studentica zadovoljna je dosadašnjim iskustvom studiranja kao i podrškom većeg dijela profesora i kolega te smatraju kako će uspješno završiti studij.

Studentice primjećuju različite institucionalne prepreke s kojima se susreću tijekom studiranja, no uglavnom je riječ o problemima koji nisu vezani za njihovu pripadnost podzastupljenoj rodnoj skupini (npr. problemi vezani uz raspored obveza na fakultetu, administraciju, organizaciju studija, materijalnu opremljenost fakulteta i sl.). Osim rodni predrasuda dijela profesora, od prepreka koje pogađaju studentice navodi se nedostatan broj ženskih zahoda na fakultetima i njihova opremljenost.

Studentice daju određene prijedloge za koje smatraju da bi mogli smanjiti rodnu diskriminaciju na tehničkim fakultetima. Dio studentica smatra kako bi bilo korisno organizirati edukacije za profesore kako bi se smanjili rodni stereotipi. Ove edukacije mogle bi također usmjeriti profesore na pružanje podrške onim studenticama koje imaju nisku razinu samoefikasnosti u odnosu na muške studente. Predloženo je i uvođenje stegovnih pravilnika kojim bi se definirale sankcije za profesore koji se nedolično ponašaju.

S obzirom na pritiske od strane bliskih osoba (npr. članova obitelji) s kojima se dio djevojaka susreće tijekom odabira studija, može se zaključiti kako bi ranija profesionalna orijentacija tijekom srednjoškolskog obrazovanja mogla pomoći djevojkama da ustraju u svojim interesima te u većem broju upišu željene tehničke studije. Također, korisne bi bile edukacije za učenike i nastavnike osnovnih i srednjih škola s ciljem smanjivanja rodni stereotipa vezanih uz različita zanimanja i područja ljudskog djelovanja. Pozitivan učinak na smanjivanje rodni stereotipa, jačanje samokompetentnosti djevojaka vezano za upis i studiranje na tehničkim fakultetima te rodni balans studenata i studentica na tehničkim studijima mogla bi imati i medijska kampanja o uspješnim inženjerkama i znanstvenicama u području tehničkih znanosti.

5.2.6. Studenti u humanističkom području¹⁵

O odabiru studija

Studenti koji su sudjelovali u istraživanju studiraju u Rijeci i Zagrebu na Učiteljskom ili Filozofskom fakultetu. Kao razlog odabira studija u humanističkom području, studenti najčešće navode interes za područje studija. Osim interesa, kao čest razlog za odabir trenutnog studija navodi se nemogućnost upisa na studij prvog izbora, pri čemu je prvi izbor najčešće također unutar humanističkog područja. Međutim, nekolicina studenata upisuje trenutni studij nakon iskustva studiranja na fakultetima u drugim područjima, pri čemu interes navode kao jedan od glavnih razloga za promjenu fakulteta. Dodatno, dio studenata navodi i aspiracije prema radu s mladima te radu unutar odgojno-obrazovnog sustava kao razloge za odabir studija.

Pripadnost podzastupljenoj skupini nitko od studenata ne navodi kao razlog za odabir trenutnog studija, niti je spominju kao čimbenik koji je mogao utjecati na odabir studija. Međutim, napominju da su bili svjesni da će kao muškarci biti u manjini na odabranim fakultetima te da u društvu postoje određene predrasude i stereotipi prema i o muškarcima u humanističkom području:

Goran: *Mislim da je zato što je on rekao proces odgajanja... više doživljava kao ženska majčinska uloga i postoje ti stereotipi da muškarci nisu dovoljno empatični i da nisu kao dovoljno, kao sposobni*

---

¹⁵ Pored studenata u humanističkom području, u istraživanju su u ovu podzastupljenu skupinu uključeni i studenti iz drugih rodno atipičnih („feminiziranih“) područja studija, prvenstveno iz područja obrazovanja (usp. Nacionalni plan, 2019; Eurostat, 2020).

da budu, da taj posao rade kao što su bile žene sposobne i da imaju kao prirodne predispozicije žene više nego muškarci.

Napominju da bi to mogao biti razlog zbog čega manje muškaraca upisuje studije u humanističkom području te ističu kako ih i sama činjenica da unaprijed znaju da će biti u manjini može odvratiti od upisa. Kao još jedan od razloga zbog kojih se manje muškaraca upisuje na navedene fakultete spominju i manji prestiž koji se vezuje uz kasnije zaposlenje, a koji uključuje i niže prihode:

Marko: *Prvenstveno radi povijesnog razvoja tog zanimanja, odnosno padanja prestiža tog zanimanja. I radi padanja financijske koristi koja je proizlazila iz bavljenja tim zanimanjem. S obzirom na patrijarhalni ovoga sustav u kojem se civilizacija razvijala, muškarac je uvijek bio glava obitelji i kuće i s obzirom na manjak, to jest na nemogućnost održavanja obitelji, bavljenja tim zanimanjem jednostavno kroz povijest su zamijenili zanimanja i uputili se više u zadnje vrijeme u STEM područje.*

Uspješnost studiranja – preduvjeti i prepreke za uspjeh u studiju

Osobni preduvjeti i prepreke za studiranje

Što se tiče osobnih preduvjeta za uspjeh u studiju, studenti ističu prvenstveno individualne karakteristike, no ne zanemaruju ni utjecaj obiteljskih i okolinskih čimbenika koji također mogu doprinijeti uspjehu u studiju, ali i predstavljati značajne prepreke. Interakcija individualnih i obiteljskih karakteristika najbolje je ilustrirana u sljedećim citatima:

Petar: *Ja ne mislim da je bitno da je obitelj obrazovana, nego da je podržavajuća u svemu što radimo. Posebice za nas koji studiramo izvan mjesta stanovanja. A kod studenta je važno da si dobro organizira vrijeme, da zna kad je vrijeme za zabavu i za razonodu, a kada je vrijeme za učenje.*

Ivan: *Ova druga jedna varijabla, podrška obitelji, pa mislim da igra određenu ulogu, ne posve, mislim da o ovome što sad govorimo, mislim da je više sekundarno, da je veći naglasak na individualnosti i osobinama ličnosti samog studenta da postigne uspjeh, ali, ove faktore ne bi zanemario. Možda imaju sekundarnu ulogu po meni i na neki način utječu na studenta, ali nije nešto primarno. To je moje viđenje.*

Od individualnih karakteristika koje studenti spominju kao važne za uspjeh u studiju, najviše se ističu one koje su važne za ispunjavanje studentskih obveza i poštivanje rokova, kao što su marljivost, upornost, disciplina te organizacija vremena. Što se tiče obiteljskih karakteristika, studenti iznose dva aspekta obiteljskih karakteristika koji mogu biti ključni za uspjeh u studiju – emocionalna podrška obitelji i socioekonomski status. Pritom jedan dio studenata prednost daje podršci, a drugi socioekonomskom statusu. Tako neki studenti ističu da obrazovanje roditelja igra važnu ulogu za uspjeh u studiju, dok drugi navode da obrazovanje nije toliko važno kao emocionalna podrška. Pritom prepoznaju da studentima slabijeg socioekonomskog statusa može biti teže prilikom ispunjavanja studentskih obveza:

Tihomir: *Ne dolazim iz obitelji koja je, nisam u niskom socioekonomskom statusu, imam podršku obitelji u svemu što radim, ne samo u studiju. Tako da ne mogu totalno razumjet' koliko to zapravo utječe na studenta ili studenticu, ali smatram da definitivno, jer ono što smo spomenuli, individualne karakteristike, naravno da će na te individualne karakteristike utjecat to ima li student podršku doma i kakav mu je socioekonomski status. Tako da, čak i ako nije u prvom planu, rekao bih da jako, jako utječe. S obzirom na to, ja, na primjer, mogu puno više energije izdvojiti na svoje učenje zato što imam svoju sobu. Možda netko nema svoju sobu, možda je, ne znam, nekakva situacija doma, nasilje u obitelji.*

Petar: *Mislim da bi studiranje moglo otežavati loša ekonomska situacija obitelji što znači da je student primoran sam sebi naći posao da bi se uzdržavao jer njegova obitelj to nije u mogućnosti pa se gubi vrijeme koje bi se moglo upotrijebiti za učenje i naučavanje.*

Kada je riječ o drugim preprekama uspješnosti u studiju, studenti početnih godina fakulteta ističu kako je tranzicija iz srednje škole na fakultet izazovna zbog veće zahtjevnosti gradiva i potrebe za većom

samostalnosti u učenju, pri čemu neki od studenata ističu i poteškoće s koncentracijom kao faktor koji može dodatno otežavati ovu tranziciju:

Goran: *Znači isto kao što je kolega rekao, ovaj prijelaz je dosta, zna biti, ajmo reć' težak nekima. Mislim da bi bilo korisno ako bi se te radionice, mislim radionice, ne znam kako bi' to nazvao, čitanja s razumijevanjem, brzog čitanja, pa tipa za moje područje budući da ja studiram pedagogiju i filozofiju, potrebno je jako puno čitanja, a s obzirom da nisam navikao tako brzo, ne mogu to sad informacije probaviti, mislim da bi bilo korisno te neke radionice kako se lakše, kako lakše savladavati teške tekstove za čitanje i slično.*

Ivan: *Općenito znam da ja imam dosta problema s koncentracijom ...i to mi stvara veliki problem, pa onda, moram kad učim, moram si uzet' u obzir da si uzmem dovoljno vremena, da si to sve posložim kako treba, a mogu se fizički fokusirat' na primjer to uključuje da si... al' mislim, naučio sam nekak' radit' s tim do neke mjere opet. Neki kolegiji zahtijevaju više koncentracije, neki zahtijevaju manje pa, po tome neke teže neke lakše, al' to je općenito normalno i s tim cijeli život se mučim, pa već imam nekakva, nekakve strategije razvijene. Ali mislim da je općenito najveća prepreka bila, pogotovo u prvom semestru, odvajanje od ovog samo učenja, baš onako pogledaj di su informacije, nauči ovo, napiši ovo na testu do više ovoga kao što sam ranije rekao, razumijevanja da se baš čita, da se čita, da se razmišlja, da se... al' opet to je razlika između srednje škole i fakulteta tako da...*

Napominju i kako ovaj prijelaz može biti posebno težak studentima koji dolaze iz drugih sredina, pa je praćen i drugim velikim promjenama, poput odvajanja od obitelji i samostalnog života:

Anastazije: *Studenti koji nisu iz Zagreba njima je to baš dosta teško s obzirom na to da em im je nova okolina, žive samostalno, još taj stres studija, prijelaz srednja, srednja na faks.*

Pripadnost podzastupljenoj skupini nitko od studenata ne ističe kao otežavajući čimbenik uspješnog studiranja. Naprotiv, napominju da su zbog malog broja možda i u povlaštenom položaju:

Vladimir: *Pa mislim da je nama muškima definitivno lakše, i što se tiče ocjena i stava profesora jer smo u manjini, ajmo reći, da profesori više uzimaju naša mišljenja. I lakše ćemo mi dobiti neke stvari koje želimo nego cure na faksu, kolegice.*

Petar: *U potpunosti se slažem i mislim da nas profesori drže kao kap vode na dlanu. Mi smo njihovo blago. I stalno naglašavaju kako je lijepo vidjeti muškarce na ovom faksu, da nisu samo žene, jer ih je malo previše, pa se zasiti svega.*

Ivan: *Mislim da možda čak i obrnuto. Kako sam ja primijetio, ponekad imam čak i dojam da mi je lakše, nego teže, iako ne znam je li to samo osoban dojam. Kada smo primjerice išli u određene institucije radi prakse da vidimo što točno ovdje u gradu i okolici se događa na tom području obrazovanja i slično, kako uglavnom, zaposlenice isto žene, više nego muškarci, pozitivno reaguju na nas momke dok ovako, dođemo i učimo.*

Međutim, zbog svog manjinskog statusa neki od studenata ističu da imaju potrebu oblikovati način na koji komuniciraju na fakultetu, to jest da prilikom izražavanja vlastitog mišljenja postoji određeni strah da će njihovi stavovi biti interpretirani kao seksistički, pri čemu su njihovi strahovi ponekad utemeljeni na prošlim iskustvima s kolegama ili profesorima:

Goran: *Osobno isto k'o što su kolege već rekli, na satu malo teže izrazim svoje mišljenje, baš zato što sam svjestan da sam jedini među, jedini među dečkima tu, pa mi to malo onako, isto pazim što ću reći da ne bi' ispao seksist, šovinst ili tipa dobio sam komentar od profesorice ovaj tjedan kada je, bila je pauza između seminara i predavanja i onda su neki otišli na WC, kolegice i onda je profesorica pitala kao: „Oćemo pričekat', nećemo?“, ja sam rekao, ni'ko niš' nije rekao, ja sam rekao: „Možemo pričekati kolegice kao da se vrate“, i profesorica je na to rekla kao: „Dobro, šta Vi ostali mislite?“ kao, da ne bi bilo, doslovno je rekla da ne bi bilo da je sad muški glas prevladao.*

Institucijski preduvjeti i prepreke za studiranje

Prepreke za studiranje koje studenti percipiraju na razini institucije najčešće nisu vezane uz pripadnost podzastupljenoj skupini, već su većinom vezane uz organizaciju studija te zahvaćaju sve studente. Pritom studenti najčešće spominju poteškoće s rasporedom, distribucijom kolegija, preopterećenost te preveliku količinu teorije, a premalo prakse:

Marko: *Znači neki kolegiji koji su zahtjev, potrebni na početku, se obrađuju kasnije i obrnuto. Primjerice, tek na trećoj god... to jest na trećoj godini imamo kolegij koji prvenstveno se bavi akademskom pismenošću, koja je znači osnova akademske zajednice i koja bi se po mišljenju većine stu... kolega i kolegica ovoga sa godine trebalo obrađivati na prvoj godini. Uz to, najveći problem van samog, same organizacije fakulteta po mojem mišljenju za mene je bio raspodjela vremena s obzirom na obaveze na fakultetu i želje koje sam imao pored.*

Ratko: *Pa ja bih se složio da je definitivno preopterećenost, odnosno, neravnomjerna raspodjela nekakav problem. Ali, mislim da to nije problem na razini XXXX fakulteta sveučilišta XXXX kao institucije, nego mislim da je to više nekakav problem, odnosno, nedostatak cjelokupnog obrazovnog sustava. U smislu da, ono, u zadnjem, zadnja dva tjedna bude većina ispita i zapravo se nema dovoljno vremena za pripremu, mislim, generalno govorim.*

Marko: *Manjak prakse koji je jako problematičan i ta praksa koju odrađujemo ona je isključivo formalnosti radi, po mojem mišljenju, zato što nije dobro struktur... barem mislim do sad sam samo jednom bio na praksi zato što su sve ostale prakse na diplomskom studiju. Ali ta, to praksa što smo imali to je bilo tjedan dana u vrtiću koje nije bilo dobro strukturirano i koje je bilo ostavljeno na, prostor je bio ostavljen znači samoj, samom vrtiću. Nije bilo nadgledano od strane fakulteta i od strane profesora, to jest profesorice koja je nositeljica tog kolegija. I iskustva su se razlikovala u ogromnoj mjeri, znači od vrtića do vrtića i od grupe do grupe koja je išla u pojedini vrtić.*

Osim rasporeda i organizacije studija, prepreke na razini institucije uključuju i sporu administraciju, nedovoljnu informiranost te lošu materijalnu opremljenost fakulteta koja se najviše odnosi na nedostatak prostora i nedostupnost literature.

Kada je riječ o pomoći institucije u prevladavanju prepreka, studenti su većinom zadovoljni mogućnostima i podrškom koja im je pružena u sklopu institucije. Pritom su najzadovoljniji podrškom koju dobivaju od profesora, za koje ističu da su dostupni i susretljivi, te da su im uvijek na raspolaganju i spremni pomoći:

Ivan: *Profesori su jako otvoreni za konzultacije, bilo profesionalne, čak i osobne, do neke mjere, opet nisam baš imao puno iskustva s tim, ali, ali kao što je kolega rekao, da, otvoreni su prema, prema takvim stvarima i mislim da za, recimo za konzultacije vezano za ispit, ili vezano za bilo kakve probleme sa studijem ili u učenju općenito apsolutno su otvoreni i spremni pomoći koliko god je moguće.*

Vladimir: *Pa sve probleme sam rješavao s profesorima bez problema jer su dosta otvoreni i pristupačni. Ali, ukoliko ne prođe s profesorima, uvijek možemo prodekanicu, razgovarat s njom ili na neke više sfere.*

Isto tako, studentima su na raspolaganju studentska savjetovališta i centri za psihološku podršku, koje koriste po potrebi, premda napominju da su njihove usluge ograničene s obzirom na količinu studenata koji ih koriste:

Anastazije: *Onda ima [taj] Centar za psihološku podršku dole, ali to ne bih rekao da je baš na nekom nivou s obzirom na to da dozvoljavaju 12 termina kao konzultacija, a to je nekako prepovršno da bi se išta riješilo ako osoba stvarno ima neki dubinski problem, a da ne govorim o kvaliteti i provedbi tih psiholoških tretmana i angažiranosti jer vidim da su stvarno pretrpani tamo.*

Ratko: *Ja također koristim psihološko savjetovalište i mogu se definitivno složiti da odlično funkcioniraju. A što se tiče samog faksa, sve probleme, ako ih mogu tako nazvat, nisam imao nekih problema, sve bih riješio s profesorima ili bi mi kolege, odnosno, prijatelji pomogli.*

Problemi koje studenti imaju i s kojima se obraćaju za podršku unutar institucije većinom su adekvatno adresirani te su studenti zadovoljni tim mogućnostima. U manjem broju slučajeva nailazili su na otpor prilikom traženja pomoći, kao što je slučaj u sljedećim primjerima:

Petar: *Sad ovisi da li se radi o tehničkoj prirodi nekog problema ili se radi o problemu s profesorom. Ali, govore nam u referadi da se uvijek možemo obratiti tamo ako nam nešto nije jasno, ali zapravo to nije slučaj jer oni to ne misle. Jer kada mi dođemo tamo nešto pitat to uvijek izgleda kao da ih mi prisiljavamo, samo gubimo njihovo vrijeme. Mislim da bi se dosta trebalo poraditi na njihovoj percepciji stvari.*

Ivan: *Dok s druge strane, na jednom mom odsjeku ima profesora koji su po karakteru prevrtljivi, s kojima nisam baš siguran kako komunicirati, da li je uopće pametno obratiti im se, da li će oni odmah zauzeti neki stav uvrijeđenosti, tipa „kako me se usuđuješ to pitati, sad bi već trebao znati.“ Tako da, definitivno to jako ovisi o profesoru i na jednom i na drugom odsjeku.*

Što se tiče međusobne podrške među studentima, također ističu da postoji značajna kolegijalnost i da je komunikacija dobra. Percipiraju da su im kolege i (većinom) kolegice spremni pomoći te često postoji suradnja i na razini različitih godina, bilo da je ona formalizirana na razini institucije kroz neki program (npr. „buddy“ program, program mentorstva i slično), ili je više na osobnoj razini:

Ivan: *Pa mislim da je to na visokoj razini, da si međusobno puno pomažemo i da smo često u komunikaciji. Različite su te grupe što imamo na društvenim mrežama, najviše je to Facebook grupe, pa međusobno razmjenjivanje informacija ako netko nešto ne zna, dijelimo si materijale za učenje ukoliko nam trebaju. Svatko može pitat nekog drugog ako mu nešto nedostaje ili za informaciju i slično. Mislim, samo možda, to je u mom iskustvu bilo, dva-tri primjera malo nekih neugodnih situacija s pojedinim kolegama, ali to je sad rijetkost. Generalno gledano, mislim da smo svi međusobno, bez obzira na dob, rod, spol, godinu studija ili koju već varijablu, da smo međusobno u dobroj komunikaciji.*

Međutim, i tu su iskustva različita pa tako dio studenata ističe odličnu komunikaciju i inkluzivnost, dok drugi dio studenata primjećuje određenu rodnu segregaciju:

Goran: *Mislim da se zapravo među, a što se tiče što smo mi ajmo reć' manjina, muški, mislim da su čak i otvorenije prema nama nego onak' ajmo reć', malo nas je, pa smo onak' ne znam, pa su puno prijateljski, ja sam sa većinom, sa svima sam u prijateljskim odnosima i nikad mi i svaki put kad sam pitao za pomoć, svi su, svako kad sam pitao ako su mi mogli pomoć, pomogli su mi, nikad nisam dobio onak', kao neke bezobrazne, što sam na primjer na curama primijetio da se cure međusobno su se odvojile neke grupice...*

Stjepan: *Mislim da na likovnom modulu isto si međusobno pomažemo, dijelimo informacije. Jedino skupa ne učimo, to cure organiziraju međusobno, a...*

Vladimir: *Ti nisi cura.*

Usprkos povremenom nedostatku inkluzivnosti, sudionici ističu kako su načelno zadovoljni suradnjom i komunikacijom unutar svoje studijske grupe i fakulteta te se ne doživljavaju diskriminiranom skupinom.

Uspješnost i zadovoljstvo studijem

Većina sudionika ističe kako su zadovoljni studijem, a razlog koji se najčešće navodi za zadovoljstvo je mogućnost osobnog razvoja koju im studij nudi:

Ivan: *Pa mislim, pa sve jako slično, sviđa mi se da baš potiču, da baš kak' da kažem, potiče to kako je Herbart lijepo rekao, unutarnju borbu, potiču to, baš potiču, kako da kažem, preispitivanje svojih stavova, potiču stvaranje, da, preispitivanje stavova, stvaranje nekakvih novih mjera, baš, da se baš ništa ne shvaća ovoga, meni stvarno, potiče takav aktivan način razmišljanja, što mislim, opet, to se*

i očekuje se od fakulteta, ali drago mi je da se događa u praksi. I to na ovoj razini, na tako intenzivnoj razini, što nisam mislio da će biti tako intenzivno kod većine profesora, dobro, tu ima iznimki, ali kod većine profesora, baš stvarno, potiču, baš stvarno se trude da, kako da kažem, izazovu naše, naše ideje, naše razmišljanje, da nas baš natjeraju da analiziramo apsolutno sve što smo ikad mislili, baš sve. Neki znači tjeraju da, da se po, da se poboljšamo htjeli mi to ili ne kao, mislim, mislim ovdje na pozitivan način. Mislim apsolutno na pozitivan način nas tjeraju da postanemo ne znam, da nas apsolutno tjeraju da dobijemo... što više od ovog studija, ne samo da učimo, dobijemo ocjene i prođemo.

Od ostalih razloga za zadovoljstvo navode se profesori, sadržaj studija, umreženost s drugim studijima i fakultetima u Hrvatskoj i inozemstvu te druženje i suradnja s kolegama. Eventualno nezadovoljstvo prvenstveno proizlazi iz već spomenutih zamjerki vezanih uz organizaciju studija.

Budući da su većinom zadovoljni studijem, svi sudionici očekuju da će uspješno završiti trenutni studij. Pritom valja uzeti u obzir da je mnogima od njih studij koji trenutno studiraju drugi studij te već imaju iskustvo odustajanja od studija. Upravo zbog toga navode kako im odustajanje od trenutnog studija nije opcija:

Goran: *Ja sam iš'o na nešto kompletno različito, iš'o sam na XXXX. Dvije godine sam iš'o na to i onda sam još dvije godine radio, znači ja sam sad treb'o bit četvrta godina, tako da, definitivno ne razmišljam o odustajanju, ovo mi je, ovo mi je zadnji, zadnja prilika, mislim nije, ali ja tako doživljavam, tako da ne, ne pada, 'opće mi nije opcija to da odustanem od studija.*

U skladu s tim, studenti ističu da uspješan završetak studija najviše ovisi o njima samima i o njihovoj motivaciji:

Vladimir: *Pa smatram da ću uspješno završit, definitivno. I to najviše ovisi o meni, kao i većina stvari u mom životu. Smatram da si ti jedini koji na kraju radiš.*

Uvjerena o uspješnom završetku studija vezana su i uz aspiracije prema nastavku studija na doktorskoj razini – većina studenata koji su sudjelovali u fokus grupama navodi kako bi jednog dana voljeli nastaviti obrazovanje na višoj razini. S druge strane, brige vezane uz studij ponajprije su vezane uz razdoblje nakon završetka studija, odnosno uz mogućnosti zaposlenja i stečene kompetencije:

Ivan: *Uvijek postoji taj neki strah što točno budućnost donosi, gdje sebe vidim za možda pet godina, što ću točno raditi, čime ću se baviti, hoću li biti sretan, da li ću zarađivati dovoljno, ovako materijalno i više tih faktora. Tako da, uvijek, obično se, možda je to teška riječ, ali tješim time da sve ide u svoje vrijeme i da će se s vremenom pojaviti neka mogućnost da mogu nešto iskoristiti. A, s druge strane malo to zazirem od te budućnosti, ali nastojim se pripremati za nju, pitajući što više, informirajući se što više i učeći što više.*

Tihomir: *I nekako, ne znam, imam osjećaj, mislim, imam još dvije godine pred sobom, ali imam osjećaj da ću izaći s faksa nekako neopremljen s tim nekakvim znanjem za život, praktičnim. Ne sumnjam da ću ga dobit, samo nekako, smatram da bi se više toga trebalo uklopit u samo vrijeme studiranja.*

Kada je riječ o planiranju mobilnosti u inozemstvo, dio studenata bi volio tijekom studija neko vrijeme provesti u inozemstvu, dok drugi dio studenata o tome ne razmišlja, što također ne ovisi o pripadnosti podzastupljenoj skupini.

Život tijekom studija

Što se tiče života tijekom studija, studenti su najzadovoljniji količinom slobodnog vremena i dodatnim aktivnostima koje su im ponuđene u sklopu fakulteta ili mimo njega, poput volontiranja, tečajeva stranih jezika, putovanja i slično. Od smetnji koje izdvajaju a koje su vezane uz život tijekom studija ističe se nezadovoljstvo ugledom koji njihove buduće profesije imaju u društvu. Nezadovoljstvo je prvenstveno vezano uz percepciju profesija kao nezahtjevnih, jer imaju osjećaj da ih se ne cijeni dovoljno, ali i uz

financijske aspekte budućih zanimanja:

Vladimir: *Slazem se s tim, jer uvijek je ono, a učitelj, to ništa, to svatko može. I čuo sam puno puta da su neki bili u ulozi nešto kratko, 5 minuta su probali nešto vodit i nastao im je živi kaos. I onda, spuštam ti kapu što ih možeš zainteresirat, a onda još radit s njima. I mislim da je to isto problem do države koja ne prilaže u tome, jer po meni bi zdravstvo i prosvjeta trebale biti dvije glavne stvari, i financijski plaćeno i vrijednosno-moralno gledano. Jer ako imaš te dvije stvari imaš eksponencijalni rast društva, a ne ovak' kak' mi imamo, da mi moramo dva mjeseca štrajkat da dobijemo povećanje od 100 kuna.*

Sudionici većinom žive s roditeljima te svi ističu da imaju značajnu podršku obitelji, većinom i financijsku i emocionalnu, osim jednog sudionika čiji roditelji ne odobravaju njegov odabir studija:

Anastazije: *Ja s, imam ovoga naravno financijsku podršku obitelji, sve to stoji, ali možda to emocionalno mi malo fali u ovom trenutku jer moji roditelji su oboje vrsni znanstvenici u području XXXX, ja sam od toga odustao tako da sad studiram nešto što oni ne smatraju znanošću.*

Svoje financije sudionici većinom procjenjuju adekvatnima za praćenje zahtjeva studentskog života, pri čemu nekima od njih pomaže stipendija koju primaju. Oni koji primaju stipendiju zadovoljni su mogućnostima stipendiranja, dok oni koji je ne primaju smatraju da su kriteriji previsoki te im nedostaje informiranosti o mogućnostima stipendiranja.

Zaključak i prijedlozi

Poteškoće s kojima se susreću studenti u humanističkom području najčešće nisu vezane uz njihovu pripadnost podzastupljenoj skupini, već su zajedničke svim studentima njihovih fakulteta. Najčešće spominjane prepreke tako se odnose na organizaciju studija, poput rasporeda predavanja koji uključuje dulje pauze tijekom dana pa produljuje ukupno vrijeme provedeno na fakultetu te na veliku količinu gradiva koje je potrebno naučiti u kratkom roku, što na neki način obeshrabruje kontinuirano učenje.

Pripadnost podzastupljenoj skupini studenti fakulteta u humanističkom području ne percipiraju kao prepreku za uspješno studiranje, štoviše, ističu kako im u određenim situacijama može predstavljati i prednost. Međutim, svjesni su određene stigmatizacije muškaraca u humanističkom području, koja rezultira time što se manji broj muškaraca upisuje na odgovarajuće fakultete. Ovo prepoznaju kao problem na razini čitavog društva, zbog percepcije nižeg ugleda profesija u humanističkom području te njene povezanosti s očekivanim nižim financijskim prihodima vezanim uz buduće zaposlenje. Ovo je u suprotnosti s tradicionalnom muškom rodnom ulogom te se zbog toga muškarce ni ne potiče na bavljenje profesijama u ovom području. Štoviše, prevladava mišljenje da u takvim aktivnostima nisu ni dobri te ih se zbog toga usmjerava na druge studije, većinom u tehničkom području, kao „muške“ studije. Studenti ovo percipiraju kao dubinski društveni problem koji nije moguće riješiti intervencijom na razini institucije ili isključivo obrazovnog sustava, već sustavnim mijenjanjem rodnih uloga i percepcije „muških“ nasuprot „ženskim“ zanimanjima. Kao prvi korak u tom smjeru vide aktivnu promociju studija u humanističkom području te isticanje iskustava muških studenata na ovim studijima.

Iskustva studiranja studenata koji su sudjelovali u ovom istraživanju sukladna su iskustvima studenata socijalne pedagogije na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu u Zagrebu koji također izvještavaju o percepciji pozitivne diskriminacije prema muškarcima u svom području, ali i o potrebi za rodnim uravnoteženjem studija (Čosić, 2018).

Zaključno, svijest o pripadnosti podzastupljenoj skupini najviše dolazi do izražaja prilikom odabira studija i prije samog upisa, a neznatno utječe na samo iskustvo studiranja muških studenata u humanističkom području. Drugim riječima, može se zaključiti da je potrebnije ukloniti prepreke prema studiranju muškaraca u humanističkom području, nego što je potrebno intervenirati u samo iskustvo njihovog studiranja. Pritom su navedene prepreke ukorijenjene u društvenim vrijednostima te zahtijevaju sustavne intervencije s ciljem upisivanja većeg broja muškaraca na fakultete u humanističkom području.

5.2.7. Studenti djeca hrvatskih branitelja¹⁶

O odabiru studija

Studenti djeca hrvatskih branitelja koji su sudjelovali u istraživanju studirali su na fakultetima u različitim područjima znanosti (prirodnom, biomedicinskom, društvenom, humanističkom, tehničkom, biotehničkom) u Osijeku, Splitu, Zagrebu i Zadru, pri čemu su kao glavni razlog za odabir studija najčešće navodili intrinzični interes za područje (sadržaj) studija. Ostali razlozi odabira studija koje su studenti iz ove skupine navodili uključuju sukladnost srednjoškolskog programa koji su završili i odabranog studijskog polja, ostvarivanje lošeg rezultata na državnoj maturi, nemogućnost upisa na studij prvog izbora ili savjet roditelja o tome koji studij upisati. Studenti nisu navodili razloge koje bi se moglo izravno dovesti u vezu s njihovom pripadnošću skupini djece hrvatskih branitelja. Također, svi sudionici su na izravno pitanje odgovorili kako pripadnost toj ranjivoj skupini nije imala učinka na njihovu odluku o studiranju ili na odabir studija.

Budući da za studente koji su djeca hrvatskih branitelja postoje mjere za olakšavanje upisa na studij (dodatni bodovi, direktan upis na studij), neki su studenti iskoristili takve prednosti pri upisu ili pri smještaju u studentski dom:

Jadranka: *Jedino za dom. Za studentski dom dobije se, ja mislim, 100 ili 200 bodova na osnovi toga što je roditelj branitelj. Ako nije najteža kategorija, ako je najteža, ja mislim čak izravan upis ili nešto.*

Smiljana: *Znači, ja sam na prvoj godini sam bila u domu i dobila sam izravan upis zbog toga.*

Petra: *Ja sam dijete stopostotnog hrvatskog ratnog invalida, tako da, ja sam imala izravan upis ako zadovoljim bodovni prag na bilo koji fakultet.*

Međutim, studenti su imali različite stavove prema mogućnosti ostvarivanja prednosti pri upisu na studij temeljem dodatnih bodova zbog toga što su djeca hrvatskih branitelja. Primjer pozitivnog stava prema takvoj mjeri izražen je u sljedećem stavu:

Vladimira: *Da, dobro je što nam da neku mogućnost i nekakve dodatne bodove i to sve.*

Za razliku od Vladimire, Petra ne smatra da su prednosti pri upisu nužno dobra mjera, jer omogućuju upise na studijske programe učenicima koji inače ne bi zadovoljili kriterije uspješnosti potrebne za upis, što im se na samom studiju može pokazati kao negativna okolnost:

Petra: *Ali mislim da je to bilo loše, loša stvar jer da nisam imala tu mogućnost [prednosti pri upisu] onda ne bi upisala strojarstvo jer sam ja, zadovoljila sam bodovni prag, al' nisam, bila sam ispod crte ovih koji bi se upisali.*

Također, neki studenti ukazali su na neujednačenu praksu za dodjelu bodova:

Smiljana: *Mislim da postoji izravan upis na nekim određenim fakultetima, ali ja osobno nisam.*

Mirjana: *Znači, postoji pravilo, kao pri upisu u srednju školu i pri upisu na fakultet, izravni upis imaju djeca poginulih branitelja ili zarobljenih branitelja. Ali, to su posebni slučajevi. Jer recimo, pri upisu u srednju školu, u pravilniku piše da djeca branitelja općenito, na roditelja branitelja imaju dva dodatna boda. I tipa, kad se moj brat upisivao u srednju školu, falilo mu je bodova za tu gimnaziju koju je htio,*

---

¹⁶ Studenti djeca branitelja koji su sudjelovali u istraživanju pozvani su na sudjelovanje na osnovi pripadnosti široj kategoriji studenata djece hrvatskih branitelja, a ne nekoj od specifičnih podskupina (npr. studenti djeca stopostotnih vojnih invalida, studenti djeca poginulih i nestalih branitelja). Studenti iz ove skupine mogu aplicirati za stipendiju Ministarstva hrvatskih branitelja i imaju dodatne bodove pri apliciranju za druge državne stipendije, kao i za smještaj u studentskom domu. Ako zadovolje uvjete upisa, studenti djeca hrvatskih branitelja imaju pravo prednosti pri upisu na dio visokih učilišta. Prema podacima MZO-a u akademskoj godini 2019./2020. ukupno je 5274 studenata djece hrvatskih branitelja primalo državnu stipendiju.

ima oba roditelja branitelja, nije dobio ni jedan bod. Znači, unatoč tome što je on rekao i što je donio papir da su oba roditelja branitelji, to nije priznato. Ne znamo iz kojeg razloga. Ok, na kraju se uspio upisat na neke druge stvari. Recimo, davali su se bodovi za učenje jezika u stranoj školi, onda je na taj konto ostvario bodove, ali na ovo ne.

Uspješnost studiranja – preduvjeti i prepreke za uspjeh u studiju

Osobni preduvjeti i prepreke za studiranje

Studenti s kojima se razgovaralo većinom smatraju kako su od osobnih preduvjeta za uspješno studiranje najvažniji motivacija za studij i trud tijekom studija. Kao važni čimbenici navode se i upornost, želja i volja za studiranjem, ali i posjedovanje radnih navika, redovitost u pohađanju studija i ispunjavanju obveza, marljivost, održavanje kontinuiteta učenja i organiziranost.

Kao važne obiteljske karakteristike koje su potrebne za uspješno studiranje studenti najviše ističu kako treba imati potporu obitelji, i to prvenstveno financijsku i psihološku podršku obitelji. Neki studenti ističu kako i starija braća ili sestre mogu pomoći, a navedena je i sigurnost i stabilnost u obitelji kao podržavajući čimbenik za studiranje.

Od mogućih prepreka studiranju, općenito govoreći, studenti su najčešće navodili tešku financijsku situaciju, što se može odnositi na studente koji su djeca branitelja, ali i na one koji to nisu:

Jadranka: *Imam prijateljicu, otac joj je izašao, koji je invalid i mirovina mu nije dovoljna da ju pošalje na fakultet. I nema dovoljno financijskih sredstava da ju podupre. Njih je troje i ona nije ostvarila šansu.*

Od ostalih prepreka ističe se nužnost putovanja na studij (iz mjesta stanovanja u mjesto studiranja), briga za dijete tijekom studija, rad tijekom studija, psihičke tegobe, zdravstvene probleme, niska motivacija za studij, manjak samopouzdanja, a studenti zahtjevnijih studijskih programa istaknuli su i sindrom izgaranja, koji se često javlja kod studenata s izrazitim zahtjevima studija. Od ostalih prepreka, jedna studentica je kao otegotnu okolnost za studiranje navela život u studentskom domu, jer puno vremena troši na obavljanje osnovnih životnih aktivnosti.

Što se tiče obiteljskih karakteristika koje mogu biti prepreka uspješnom studiranju, studenti su izdvojili problematične obiteljske odnose ili tešku obiteljsku situaciju, a jedna studentica spomenula je i pritisak obitelji vezan uz očekivanja na studiju koji je djelovao demotivirajuće.

Što se tiče specifičnih obiteljskih okolnosti vezanih uz činjenicu da su djeca branitelja, sudionici nisu imali većih problema u obitelji te zbog toga to nisu povezali s osobnim iskustvom studiranja:

Istraživač: *A smatrate li vi da vam je kao djeci hrvatskih branitelja teže u nekom smislu studirati ili biti uspješan na fakultetu?*

Vladimira: *Ne.*

Petra: *Ne.*

Mirko: *A sve ovisi je li to dijete, je li njegov roditelj ostvario prava. Ako je, onda mu ne otežava, ako nije, može mu otežavat apsolutno. Sad ne znam kakva je situacija u Hrvatskoj što se tiče toga. Meni ne otežava.*

Vesna: *Možda zdravlje roditelja i nas kao djece. Ali, mislim da to opet nije baš toliko usko povezano s tim što su nam roditelji branitelji. Nismo jedini čiji roditelji boluju od nečega. To se može generalno gledati kao neka otegotna okolnost studenata. Možda je braniteljska populacija nešto ranjivija.*

Iako sami nisu doživjeli da im je zbog roditelja branitelja otežana životna situacija ili upis studija, studenti su spomenuli iskustva prijatelja ili poznanika koji su imali teškoće zbog nekih problema karakterističnih za braniteljsku populaciju:

Petra: *A ja stvarno mislim da je to kako se roditelji postave, znači na primjer, evo moj tata se trudio da sve bude doma normalno, znači da se ne osjeti to toliko. Na primjer ima obitelji gdje jednostavno čovjek se ne može kontrolirati. Ja znam u razgovoru sa svojim prijateljima i tako da ono ne znam taj neki stres, te neke nagle promjene raspoloženja, mislim i kod mene ima tih naglih promjena raspoloženja, al' to nije toliko izraženo da bi to utjecalo na mene, al' na primjer na njih baš ono jako, jako je utjecalo, do tog da su odmah nakon srednje škole išli raditi da onda mogu sebe maknut od doma.*

Vladimira: *Mislim moj tata je bio taman prije nego što je otišao u rat je radio baš u policiji pa onda je njemu stres i takve neke situacije na njega psihički nije to toliko utjecalo uopće, tako da on je dosta stabilan jer je već bio naviknut na takve stresne situacije pa onda, tu smo mi doma svi imali sreću što se toga tiče da na njega rat nije toliko psihički utjecao, al' opet mislim znam da sam po tome dosta sretna za razliku od nekih drugih na koje je rat dosta utjecao.*

Sandra: *Isto tako. Meni je ok, nikad nisam imala prepreku zbog toga, ali ima djece branitelja koja jednostavno, njihovi roditelji su izašli jako oštećeni iz toga. I psihički i neki i fizički i možda na taj način na svoju djecu, neželjeno, prebacuju taj psihički teret. Ne znam, sad da ne ulazim u detalje, ali na taj način mogu nesvjesno psihički svojoj djeci otežat jer stavljaju psihički neki teret zbog toga što su oni proživjeli.*

Institucijski preduvjeti i prepreke za studiranje

Većina studenata kao otežavajuće okolnosti za studiranje na razini institucije navodi organizaciju studija, pri čemu govore o iznenadnom mijenjanju rasporeda i pravila, čestom mijenjanju kadra unutar institucije, nefleksibilnosti institucije u pogledu obveza pohađanja predavanja, ali i nekim sadržajnim aspektima, kao što su učenje predmeta nevezanih uz studijski smjer ili previše teorije, uz nedostatak praktičnog znanja i prakse. Također, kao institucijske prepreke vide i nekvalitetne ili nedostupne profesore te određene materijalne aspekte - lošu materijalnu opremljenost fakulteta i zastarjelu literaturu i materijale te prostornu razmještenost institucije. Studenti nisu spominjali institucijske prepreke koje bi bile povezane s njihovim statusom djece branitelja.

Što se tiče prepreka za uspješno studiranje na razini sustava visokog obrazovanja, studenti ih također nisu povezivali sa svojom pripadnošću skupini studenata djece hrvatskih branitelja. Od ostalih prepreka, neki studenti su istaknuli potrebu za centralizacijom sveučilišta, preseljenjem fakulteta i višim iznosima stipendija za studente:

Marija: *Pa voljela bi da su te stipendije veće, 5000 kuna je strašno malo za studente, a za školarce 2000 kuna je kao šamarčina zapravo, to je premalo.*

Studenti su uglavnom navodili kako imaju pomoć institucija u prevladavanju prepreka na koje su nailazili ili mogu naići tijekom studija. Ova pomoć manifestira se kroz podršku profesora i administrativnog osoblja fakulteta. U jednom razgovoru studenti su izrazili nezadovoljstvo jer neke profesore viđaju vrlo rijetko te od njih ne mogu očekivati podršku vezanu za izvršavanje studentskih obveza kada im je potrebna.

Kada ih se pita o tome kakva bi im specifična pomoć na razini institucije (fakulteta) trebala, studenti djeca branitelja ističu nedostatak studentske prakse i potrebu za njezinom organizacijom i implementacijom u studij. Također izražavaju želju za bržom povratnom informacijom od strane profesora tijekom izrade završnih radova. Međutim, ovi prijedlozi za specifičnom pomoći na razini institucije ne odnose se na potrebe koje su karakteristične za studente koji su djeca hrvatskih branitelja, već su generalno primjenjive za sve studente.

Većina studenata navodi kako se imaju kome obratiti za pomoć na svom fakultetu kada imaju neki problem (npr. profesorima, kolegama, osoblju referade) i da su zadovoljni mogućnostima za traženje pomoći. Također izvještavaju o tome kako su se dosadašnji konkretni problemi na fakultetu uglavnom

uspješno rješavali. U jednom je razgovoru spomenuto nezadovoljstvo neorganiziranošću i neupućenošću djelatnika referade jednog fakulteta.

Studenti uglavnom pozitivno ocjenjuju komunikaciju sa svojim profesorima. Drugim riječima, kažu kako su profesori većinom dostupni i susretljivi. Manji broj profesora ne izvršava svoje obveze, npr. ne održavaju konzultacije u zadanom terminu te studenti ne mogu doći do njih kada im je to potrebno.

Također, studenti su uglavnom zadovoljni komunikacijom i podrškom među studentima te navode kako si međusobno pomažu u učenju, druže se i razmjenjuju informacije putem društvenih mreža. Manji broj studenata nije zadovoljan međusobnom podrškom studenata. Primjerice, navode manjak komunikacije i razmjene relevantnih informacija vezanih za studij ili negativnu kompetitivnost među studentima.

Studenti djeca hrvatskih branitelja nisu naveli nikakve probleme u odnosima s profesorima i kolegama koji bi proizlazili iz njihovog statusa djece branitelja. Također, njihov status većinom nije bio predmetom razgovora s kolegama (ne zbog toga što je tema osjetljiva, nego jer nije bila toliko relevantna za njihovo iskustvo studiranja).

Uspješnost i zadovoljstvo studijem

Među studentima djecom hrvatskih branitelja podijeljena su mišljenja o zadovoljstvu studijem. Međutim, i studenti koji nisu zadovoljni svojim studijem navode razloge nezadovoljstva koji nisu vezani uz njihov status djece branitelja (primjerice: nezanimljivost studija, premalo prakse, nisku razinu zahtjevnosti studija i sl.).

Svi studenti očekuju da će uspješno završiti studij, odnosno da će uspješno upisati višu razinu studija. Pritom smatraju kako će njihov budući uspjeh u studiranju najviše ovisiti o njima samima, tj. o čimbenicima poput motiviranosti i sposobnosti organizacije vlastitog vremena. Studenti uglavnom nisu razmišljali o odustajanju od studija. Malobrojni studenti koji su povremeno razmišljali o odustajanju su te trenutke prebrodili. Dvoje intervjuiranih studenata je odustalo od studija koji su prethodno studirali, no ne planiraju odustati od trenutačnog studija.

Studenti djeca hrvatskih branitelja imaju podijeljena mišljenja o tome žele li sudjelovati u mobilnosti tijekom studija. Među onima koji su izrazili želju da dio studija provedu u inozemstvu manji dio studenata ima konkretan plan, npr. navode konkretnu stipendiju za koju su se prijavili ili se namjeravaju prijaviti te zemlju u koju bi voljeli oputovati. Studenti koji ne namjeravaju sudjelovati u mobilnosti navode kako im se to čini prekomplikirano, nisu sigurni bi li im se na matičnom fakultetu priznavale obveze izvršene tijekom mobilnosti ili nisu sigurni zadovoljavaju li uopće kriterije za studentsku mobilnost. Dvoje je studenata sudjelovalo u mobilnostima u inozemstvo tijekom srednje škole.

U razgovoru o mobilnosti, studenti nisu naveli nikakve specifične potrebe koje bi proizlazile iz njihovog statusa djece branitelja, već se generalno mogu odnositi na sve skupine studenata.

Život tijekom studija

Kada ih se pita da istaknu čime su najzadovoljniji u svojem životu izvan studija, studenti djeca branitelja najčešće kao izvore zadovoljstva navode druženje s prijateljima i nova poznanstva. Također, u istom su kontekstu spominjali slobodno vrijeme, studentske poslove i različite mogućnosti koje im pruža fakultet (npr. knjižnica, materijalna opremljenost ustanove, organiziranje različitih predavanja i aktivnosti), a neki su zadovoljni svim aspektima svog života. Studenti su sporadično navodili određene smetnje s kojima se susreću zbog studiranja: raspored fakultetskih obveza koji im otežava organizaciju drugih obveza te dugotrajno putovanje do fakulteta.

Studenti djeca hrvatskih branitelja koji su sudjelovali u istraživanju navode kako imaju financijsku i emocionalnu podršku svojih obitelji i drugih bliskih osoba za studiranje. Većina studenata živi s

roditeljima, dok manji broj živi u studentskom domu ili u unajmljenom privatnom smještaju. Zadovoljni su uvjetima stanovanja kao i svojom financijskom situacijom.

Dio studenata prima ili su u nekom trenutku primali stipendije koje dodjeljuju različita tijela na državnoj ili lokalnoj razini. Neke od tih stipendija namijenjene su upravo djeci hrvatskih branitelja:

Zoran: *Ja sam dobio sveučilišnu stipendiju i to od Ministarstva branitelja, prošle godine...*

Ipak, veliki broj studenata nije zadovoljan mogućnostima stipendiranja zbog problema vezanih uz transparentnost natječaja za stipendije i kriterije dodjeljivanja stipendija:

Mirko: *Ja sam, Ministarstvo branitelja, ja ne znam... Znači, situacija je s tim ministarstvom šta sam, od 3-4 godine, jedne godine dobijem, drugu godinu ne dobijem. I njima su kriteriji, ta proračunska osnovica 60%, a jednu godinu sam dobio... Nama su uvijek ista primanja, nekad dobijem, nekad ne dobijem. On je dobio stipendiju, sveučilišnu, ja i sestra čekamo rezultate. I sad, po zadnjem što sam vidio, vjerojatno neću dobit, mogu dobit. Ne znam je li netko od vas još ima iskustva s tim. Problem je u tome što njihov natječaj, ne objavljuju se rezultati, oni to šalju na kućansku adresu i onda ne znaš što. To je bilo u novinama isto.*

Smiljana: *Što se tiče ove stipendije Ministarstva branitelja, ta je stipendija ogromni problem. Objavi se taj natječaj, prijaviš se za natječaj, pošalješ sve papire i jednom prilikom mi se dogodilo, svi su dobili, sestra je dobila, moga papira nema. I onda je tata zvao gore i pitao, rekli su da nisam poslala nekakav papir, a ne da sam provjerila 100 puta, tako da je, to stvarno bude, ima jako puno problema, a oni ništa ne jave. Nisi poslao papire, ti i ti su dobili, samo se objavi 'ko je dobio, ništa ne piše. To je problem i problem su te braniteljske stipendije šta nikad se ne ide u mjesečnim obrocima da se prima, nego se uvijek primi tih 3000 kuna jednokratno i to najčešće bude 9. mjesec.*

Smiljana: *Nije, to vam je ekonomska, znači, 60% proračunske osnovice i onda imaju kategorije, naravno, najviše bodova imaju oni koji su socijalni slučajevi, onda se dobijaju dodatni bodovi na račun ako su roditelji branitelji, pa se dodatni bodovi dobijaju ako imate dijete, ako vam je roditelj umro ili nestao. Dobijaju se dodatni bodovi, ali opet neki dobiju koji po meni ne bi trebali.*

Također, neki studenti imali su probleme s kompliciranim administrativnim zahtjevima prijave na natječaj zbog kojih su čak i odustajali od potraživanja stipendije:

Vesna: *Ali, to, odustala sam od nje [stipendije Ministarstva branitelja] jer je toliko papirologije, toliko natezanja, što kaže Marija, za tu mizeriju, koju čekaš ne znam ni ja koliko, nikad ne dođe na vrijeme...*

Marija: *Moraš svake godine izvaditi potvrdu da ti je roditelj ratni, vojni invalid, kao da se to može ikad promijeniti. Doslovno, takve banalnosti da roditelji moraju ići po gradu, obavljati tisuću papira, a ja sam isto odustala od te stipendije.*

Dio studenata smatra kako su iznosi stipendija premali da bi pokrili troškove studentskog života:

Smiljana: *A 1200 kuna ne pokriva neke stvari. Pogotovo, što je ona, rekla, ako netko živi u drugom gradu, to su puno veći troškovi.*

U jednom se razgovoru pojavio i prijedlog kako bi bilo pravednije dodijeliti manji broj stipendija koje bi se sastojale od većeg iznosa te na taj način pomoći najugroženijim studentima:

Smiljana: *Tako da ta državna stipendija, najveći broj stipendija daju oni, ove godine mislim da su 12 tisuća stipendija podijelili, to je kumulativno ogroman iznos. Međutim, ja smatram da bi bilo bolje dati manjem broju, pa veći iznos, pa onda onim najpotrebitijima. Pogotovo onima, posebna kategorija je, odnosno, dodatni bodovi se dobijaju ako se prima socijalna pomoć. Dosta studenata to ima i bude jako veliki broj studenata koji imaju taj, ajmo reći, maksimalan broj bodova, što budu pri vrhu ljestvice, šta će njima tih 1200 kuna, ako oni stvarno primaju socijalnu pomoć. Tako da, mislim da bi to bilo pametnije, pa mi koji smo, neki srednji sloj, da ne dobijemo zapravo tu stipendiju da to ide nekom drugome.*

Kada ih se pita da usporede svoj život tijekom studija sa životom drugih studenata, djeca hrvatskih branitelja uglavnom procjenjuju svoj život kao bolji. Međutim, to ne povezuju sa svojom pripadnošću skupini studenata djece hrvatskih branitelja nego s drugim okolnostima, poput studiranja u mjestu prebivališta, viškom slobodnog vremena u odnosu na studente drugih fakulteta i slično.

Zaključak i prijedlozi

Na temelju razgovora sa studentima djecom hrvatskih branitelja može se zaključiti kako oni dijele slična iskustva studiranja kao i drugi studenti. Uglavnom navode intrinzične motive upisa fakulteta i smatraju kako to što su djeca branitelja nije utjecalo na njihove odabire. Neki od intervjuiranih studenata iskoristili su prava koja imaju kao djeca branitelja pri upisu studija ili osiguravanju smještaja u studentskom domu. Među studentima postoje različita stajališta o tome jesu li ova prava opravdana ili ne, kao i o kriterijima dodjele bodova za ostvarivanje tih prava.

Iako osobno nisu imali većih problema tijekom studiranja zbog činjenice da su djeca branitelja, sudionici fokus grupa navodili su iskustva prijatelja ili poznanika koji su imali teškoće zbog problema svojih roditelja karakterističnih za braniteljsku populaciju (npr. narušeno psihičko i/ili fizičko zdravlje roditelja).

Studenti primjećuju različite institucionalne prepreke s kojima se susreću tijekom studiranja, no riječ je o problemima koji nisu vezani za njihovu pripadnost podzastupljenoj skupini djece branitelja (npr. problemi vezani uz organizaciju studija, nedostatak praktičnog rada, pojedine nekvalitetne ili nedostupne profesore, materijalnu opremljenost fakulteta i sl.).

Većina studenata zadovoljna je podrškom koju dobivaju od profesora i kolega na svojim fakultetima kao i mogućnostima za rješavanje eventualnih problema s kojima se susreću tijekom studija. Iako neki studenti nisu zadovoljni svojim studijem, svi ipak očekuju da će uspješno završiti studij, odnosno da će uspješno upisati višu razinu studija.

U svojem životu izvan studija, studenti djeca branitelja koji su sudjelovali u istraživanju kao najčešće izvore zadovoljstva navode druženje s prijateljima i nova poznanstva. Smatraju da imaju financijsku i emocionalnu podršku svojih obitelji i drugih bliskih osoba.

Međutim, s obzirom na moguće stresne čimbenike s kojima se studenti djeca hrvatskih branitelja mogu suočavati u svojim obiteljima, potrebno je senzibilizirati djelatnike ureda za psihološko-savjetodavnu pomoć pri visokim učilištima za moguće poteškoće studenata iz ove skupine.

Dio studenata djece hrvatskih branitelja prima različite stipendije, a neke od tih stipendija su i usmjerene upravo na ovu skupinu studenata. Studenti su u razgovorima problematizirali natječaje i uvjete za dobivanje određenih stipendija. Zbog kompliciranih administrativnih zahtjeva neki studenti odustaju od potraživanja stipendija. Također, neki studenti smatraju kako su iznosi stipendija prilično niski i nedostadni za pokrivanje troškova studentskog života. Na temelju navedenih uvida mogu se izvući određeni zaključci i preporuke koje bi mogle olakšati studiranje studentima iz ove skupine.

Glavne preporuke tiču se smanjenja administrativnih prepreka koje prate prijavnu proceduru i povećanje iznosa samih stipendija za studente djecu hrvatskih branitelja. Također, u budućnosti bi trebalo voditi više računa o transparentnosti kriterija za dobivanje različitih stipendija, kao i rezultata natječaja za stipendije. Administrativne zahtjeve prijave na natječaje trebalo bi olakšati kako studenti ne bi morali u više navrata dostavljati istu dokumentaciju nadležnim tijelima. Primjerice, trebalo bi omogućiti izravnu razmjenu potrebnih informacija između tijela sustava. Nadalje, treba razmisliti o mogućnostima preraspodjele iznosa stipendija na način da se izdašnjim iznosom pomogne najugroženijim studentima. Preporuka je i da sve potrebne informacije o stipendijama budu lako dostupne studentima, primjerice na mrežnim stranicama samih institucija (visokih učilišta).

6.

SUMACIJA NALAZA S PREPORUKAMA

- 6.1. Pregled literature o recentnim istraživanjima podzastupljenih i ranjivih skupina studenata u Hrvatskoj
- 6.2. Analiza recentnih nacionalnih politika i strateških dokumenata visokih učilišta u Hrvatskoj koji se odnose na socijalnu dimenziju visokog obrazovanja
- 6.3. Analiza studentskog iskustva odabranih podzastupljenih i ranjivih skupina s fokusom na prepoznavanju prepreka na studiju
- 6.4. Preporuke

6. SUMACIJA NALAZA S PREPORUKAMA

Osnovni cilj ovdje prikazanog istraživanja bio je empirijska analiza uvjeta i pretpostavki za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokoškolskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Ovako postavljen cilj uključivao je nekoliko istraživačkih pitanja:

- Koje su recentne spoznaje o podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata u Hrvatskoj?
- Na koji način recentne nacionalne politike i strateški dokumenti sveučilišta, veleučilišta i visokih škola adresiraju socijalnu dimenziju visokog obrazovanja?
- Kakvo je iskustvo studiranja studenata koji pripadaju odabranim podzastupljenim i ranjivim skupinama?
- Koji su razlozi otežanog studiranja ili potencijalnog isključivanja iz sustava visokog obrazovanja studenata koji pripadaju podzastupljenim i ranjivim skupinama?
- Koje su potrebe studenata iz podzastupljenih i ranjivih skupina vezano uz studiranje?

Odgovaranje na istraživačka pitanja podrazumijevalo je sljedeće analitičke postupke: 1. pregled literature o recentnim istraživanjima podzastupljenih i ranjivih skupina studenata u Hrvatskoj; 2. analizu recentnih nacionalnih politika i strateških dokumenata visokih učilišta u Hrvatskoj koji se odnose na socijalnu dimenziju visokog obrazovanja; i 3. kvalitativnu analizu studentskog iskustva odabranih podzastupljenih i ranjivih skupina s fokusom na prepoznavanju prepreka na studiju.

6.1. Pregled literature o recentnim istraživanjima podzastupljenih i ranjivih skupina studenata u Hrvatskoj

Pregledom istraživanja o podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata, koji se nadovezuje na sličan pregled iz 2016. koji je izradila Nacionalna skupina za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja (Nacionalni plan, 2019), utvrđeno je 28 referenci koje izvorno uvode nove spoznaje o jednoj ili više podzastupljenih ili ranjivih skupina u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj. Od imenovanih skupina nisu identificirana nova istraživanja koja bi donijela empirijske spoznaje o pristupu i ranjivosti **studenata koji putuju na studij, LGBTQ+ studenata, izbjeglicama i tražiteljima azila**, kao i **studentima koji se nalaze u riziku od beskućništva**. Osnažene su spoznaje o aspiracijama **učenika čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja**, koji iskazuju manje ambicije nego djeca bolje obrazovanih roditelja, čak i kada pohađaju istu vrstu škola. Učenici slabije obrazovanih roditelja mnogo su češće zastupljeni u trogodišnjim programima koji ne omogućuju polaganje državne mature, a podzastupljeni su u gimnazijskim programima. Upisani studenti iz ove skupine i dalje se više oslanjaju na izvore iz rada za svoju egzistenciju te rjeđe iskazuju iskustvo mobilnosti, ali je između 2010. i 2016. došlo do pozitivnog pomaka u vidu povećanja zastupljenosti stipendija i studentskog smještaja. Bitne su spoznaje stečene i o pristupu visokom obrazovanju **za mlade nižeg socioekonomskog statusa**, kroz više studija s mladima koji odrastaju u siromaštvu. Ovi se mladi još uvijek susreću s višestrukim preprekama u pristupu visokom obrazovanju, od onih financijskih, do obiteljskih, kulturnih i socijalnih, što vodi manje ambicioznim aspiracijama i nepovoljnijim obrazovnim karijerama. I u romskoj populaciji postoji percepcija **rasta participacije Roma** u visokom obrazovanju, iako je u baznom istraživanju iz 2017. godine tek 2,7% sudionika u dobi 19 - 25 godina studiralo. Postoje indicije da je stopa odustajanja od studija velika, a izražen problem pristupu visokom obrazovanju proizlazi iz toga da romska djeca usprkos bitno povećanoj participaciji u srednjem obrazovanju rijetko upisuju četverogodišnje srednje škole, a gotovo nikada gimnazije. Kod **učenika koji su završili strukovnu školu** recentnim radovima potvrđene su izrazito rijetke tranzicije iz trogodišnjih programa u visoko obrazovanje, ali i trend smanjivanja udjela kohorte iz četverogodišnjih programa koji uspješno polaže državnu maturu. Na razini aspiracija, one su evidentno niže kod učenika trogodišnjih programa, a detaljna studija učenika četverogodišnjih programa identificirala je niže i pragmatičnije aspiracije te slabije znanje kod učenika

strukovnih programa. Pozitivna je promjena nešto povećana učestalost stipendiranja studenata koji su prethodno završili strukovnu školu. Kad su u pitanju **studenti iz ruralnih područja i manjih mjesta**, kroz nekoliko analiza utvrđene su njihove nešto slabije aspiracije studiju i češće sudjelovanje u strukovnom obrazovanju, ali za sada izostaje temeljita analiza čimbenika koji otežavaju pristup ili studiranje za ovu skupinu. **Rodna segregacija studentskog tijela** u pojedinim obrazovnim područjima nije se smanjila proteklih godina te je bila predmet pozornosti tek jednog partikularnog istraživanja o iskustvima muških studenata unutar jednog studija za pomagačku profesiju. Kroz nekoliko izvora dobiveni su konzistentni nalazi o obrascima **rada tijekom studija** – unutar dane godine oko 70% studenata angažirano je u nekom obliku plaćenog rada, pri čemu oni koji rade u punom radnom vremenu često sebe prvenstveno doživljavaju kao zaposlenike. Ovdje nisu utvrđene velike razlike u pojavnosti i obrascima s obzirom na ranija Eurostudent istraživanja, iako su sva istraživanja provedena prije otvaranja opcije rada na studentski ugovor izvanrednim studentima krajem 2018. godine. Među razlozima rada ističe se pokrivanje životnih troškova, ali je široko zastupljeno i stjecanje novih iskustava i znanja. Poslovi su tek u četvrtini slučajeva bili blisko povezani sa studijem. **Stariji studenti i studenti s djecom**, što su dvije skupine koje se uvelike preklapaju, nisu bili predmetom analiza osim u okviru Eurostudent VI istraživanja, kojim je ponovljen nalaz kako studenti koji su studij upisali stariji u pravilu studiraju manje prestižne stručne studije, ali i da iskazuju visoku predanost diplomi i završetku studija. Više je radova posvećeno izazovima i predrasudama s kojima se susreću **studenti s invaliditetom**, kao i mogućnosti participatorne implementacije obrazovnih politika za ovu skupinu. Isto tako, evidentan je napredak postignut u razumijevanju višestrukih izazova u pristupu visokom obrazovanju za **mlade iz alternativne skrbi**. U promatranom razdoblju objavljene su izuzetno vrijedne studije koje raščlanjuju školski uspjeh **djece poginulih hrvatskih branitelja i branitelja**. I uz sve trenutno važeće potpore, ova djeca, bez obzira je li roditelj poginuo tijekom rata ili počinio suicid nakon istog, **kao i djeca stopostotnih vojnih invalida** ostvaruju nešto slabiji uspjeh u školi i na državnoj maturi od njima usporedivih vršnjaka, što može otežati pristup visokom obrazovanju. Iako postoje instrumenti stipendiranja, izostaju studije o iskustvu pohađanja visokog obrazovanja za ovu skupinu.

6.2. Analiza recentnih nacionalnih politika i strateških dokumenata visokih učilišta u Hrvatskoj koji se odnose na socijalnu dimenziju visokog obrazovanja

Analiza recentnih nacionalnih politika (Programski ugovori visokih učilišta i MZO-a, Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. - 2021., Operativni program Učinkoviti ljudski potencijali (2014. - 2020.), prioritetna os obrazovanje i cjeloživotno učenje) vezanih uz unaprjeđenje socijalne dimenzije u visokom obrazovanju upućuje da postoji određeno širenje shvaćanja socijalne dimenzije na toj razini, prvenstveno s obzirom na prepoznavanje podzastupljenih i ranjivih skupina studenata. Na takav razvoj ukazuju razlike u definiranju ciljanih skupina u okviru prvih programskih ugovora kada su prepoznate svega tri skupine (studenti s invaliditetom, studenti slabijeg socioekonomskog statusa te stariji studenti) i Nacionalnog plana koji je izradila Nacionalna skupina za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja, u kojem je identificirano ukupno osamnaest podzastupljenih i ranjivih skupina. No unatoč ovakvome razvoju, u nacionalnim se politikama, kao i financiranju kroz Europski socijalni fond fokusiraju studenti s invaliditetom i oni slabijeg socioekonomskog statusa, pri čemu valja istaknuti da su zadnjim programskim ugovorima obveze visokih učilišta prema ove dvije skupine definirane općenitije nego u ranijim programskim razdobljima. Analizom strateških dokumenata visokih učilišta željelo se utvrditi u kojoj mjeri ciljevi, mjere i aktivnosti visokih učilišta korespondiraju s ciljevima Nacionalnog plana za unaprjeđenje socijalne dimenzije u visokom obrazovanju. Dobiveni nalazi pokazuju da za sedam od 24 podcilja definirana u okviru glavnih ciljeva Nacionalnog plana (a za koje su visoka učilišta navedena kao isključivo ili djelomično odgovorne institucije za provedbu) nisu pronađeni korespondirajući ciljevi u strateškim dokumentima ni jednog visokog učilišta, što se djelomično može objasniti time da njihovo

adresiranje pretpostavlja suradnju visokih učilišta na nacionalnoj razini i dodatno financiranje. U pogledu adresiranih podciljeva visoka se učilišta većinom referiraju na studente s invaliditetom i studente slabijeg socioekonomskog statusa. Činjenica da za te skupine postoji najviše uvida kroz provedena istraživanja i predložene mjere visokim učilištima vjerojatno olakšava planiranje ciljeva i izbor konkretnih mjera i aktivnosti. U dokumentima visokih učilišta rjeđe se spominju izvanredni studenti što je uglavnom vezano uz prilagodbu studija ovoj skupini, dok pojedina visoka učilišta još spominju studente izvan mjesta prebivališta i starije studente. Ostale podzastupljene i ranjive skupine koje se navode u Nacionalnom planu ne spominju se eksplicitno u strateškim dokumentima te stoga ni ne postoje mjere i aktivnosti u svrhu olakšavanja njihovog pristupa visokom obrazovanju, potpore tijekom studiranja ili povećanja završnosti studija. Dio strateških ciljeva kojima se adresiraju ciljevi iz Nacionalnog plana odnosi se na studentsku populaciju u cjelini (npr. osiguravanje studentske prakse, praćenje zapošljavanja ili aktivnosti vezane uz povećavanje interesa za pristup visokom obrazovanju), no njihovo problematiziranje ne nudi mjere i aktivnosti koje bi odgovarale na specifične potrebe ranjivih i podzastupljenih skupina u visokom obrazovanju. S druge strane, postavljanje takvih manje specifičnih ciljeva, uz one posvećene primjerice studentima s invaliditetom ili onima slabijeg socioekonomskog statusa, otvara mogućnost njihove prilagodbe i korištenja za unaprjeđenje statusa različitih podzastupljenih i ranjivih skupina (npr. sustavi mentorstva i nematerijalne podrške koji se tematiziraju u kontekstu potreba studenata s invaliditetom, a koji bi se mogli prilagoditi potrebama drugih ranjivih skupina). U konačnici, treba istaknuti da su ovdje analizirani zastupljeni ciljevi tj. njihova formalna zastupljenost. S obzirom da ne postoje sustavni podaci o provedbi propisanih ciljeva, nije moguće donositi zaključke o uspješnosti ostvarivanja ovih ciljeva.

6.3. Analiza studentskog iskustva odabranih podzastupljenih i ranjivih skupina s fokusom na prepoznavanju prepreka na studiju

Kvalitativna analiza podataka prikupljenih u razgovorima s odabranim podistraženim skupinama podzastupljenih i ranjivih skupina studenata (studenti sa statusom azilanta/izbjeglice, studenti pripadnici romske manjine, LGBTQ+ studenti, studenti iz alternativne skrbi, studentice u tehničkom području, studenti u humanističkom području, studenti djeca hrvatskih branitelja) upućuje da njihovo studentsko iskustvo uključuje vrlo heterogene elemente „ranjivosti“. Kada je riječ o **studentima sa statusom azilanta/izbjeglice** dominantne su institucionalne odnosno administrativne prepreke vezane uz nedostupnost informacija i netransparentnost postupka upisa na visoka učilišta ili priznavanja prethodnih kvalifikacija. Uz navedeno za ovu skupinu značajan problem predstavlja i nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika, što u nekim slučajevima onemogućava upis na fakultete odmah po rješenju o dobivenom statusu. S tim u vezi posebno valja istaknuti brojne poteškoće (poput organizacije rasporeda ili premalog broja sati) vezane uz ostvarenje prava na zakonom zajamčene tečajeve hrvatskog jezika. Među poteškoćama s kojima se susreću studenti sa statusom azilanta također valja istaknuti i financijski aspekt budući da ne apliciraju na postojeće natječaje za dodjelu stipendija te najčešće ne mogu računati na financijsku pomoć obitelji. Zbog toga studenti iz ove skupine u pravilu uz studij moraju i raditi, što ima za posljedicu otežano usklađivanje radnih i studijskih obveza.

Poteškoće i prepreke s kojima se susreću **studenti pripadnici romske manjine** uvelike odražavaju nepovoljan položaj romske zajednice unutar šireg društva. Budući da su romske obitelji u Hrvatskoj često u riziku od siromaštva, za studente iz ove skupine veliku prepreku predstavlja njihova teška financijska situacija. Troškove studija stoga najvećim dijelom pokrivaju iz njima dostupnih stipendija. Pored stipendija koje primaju studenti povremeno i rade uz studij, što se može negativno odraziti na ispunjavanje njihovih obveza na fakultetu. Uz financijske poteškoće, studenti romske nacionalne manjine susreću se također s problemom diskriminacije i stigmatizacije u širem društvu kao i među kolegama na fakultetu. Ovaj identitetski aspekt prepreka s kojima se susreću studenti romske nacionalnosti uključuje i nepotpuno poznavanje hrvatskog jezika kao i nerazumijevanje i nedostatak podrške za studij od strane

bliskih članova obitelji. Pored toga zamjetna je i zabrinutost o tome kako će ih prihvatiti društvena okolina, kako za vrijeme studija, tako i po stjecanju diplome. Od poteškoća s kojima se susreću studenti iz ove skupine valja također istaknuti razmjerno često nedostatno srednjoškolsko obrazovanje (primjerice iz poznavanja stranih jezika) koje nerijetko ne ispunjava postavljena očekivanja na fakultetu.

LGBTQ+ studenti susreću se s različitim preprekama koje proizlaze iz njihove pripadnosti ranjivoj skupini. Na prvom mjestu su to psihičke poteškoće izazvane nesigurnošću i strahom od neprihvatanja ili odbacivanja od strane članova obitelji, prijatelja ili profesora i kolega na fakultetu. Psihičke poteškoće kao što su depresija ili anksioznost mogu imati negativne posljedice za društveni život studenata (npr. izolacija od društvene okoline i prijatelja), ali i za redovito ispunjavanje studijskih obveza (nemotiviranost za učenje, nedolazak na predavanja ili vježbe i dr.). Izvor svakodnevnog stresa predstavlja također homofobnost sredine, u širem društvu i na fakultetu. Na fakultetu se homofobnost sredine može ispoljavati na različite načine, primjerice u obliku uvredljivih i/ili stereotipnih sadržaja na pojedinim kolegijima, kroz nedovoljnu organizacijsku osjetljivost za specifične potrebe LGBTQ+ studenata te kroz njihovu općenito slabu vidljivost na razini institucije uključujući nedostatak relevantnih informacija i institucionalne pomoći. Uz navedeno, za LGBTQ+ studente problem mogu predstavljati i narušeni obiteljski odnosi nakon otkrivanja seksualnog identiteta („outanja“). Ovakav razvoj može dovesti do roditeljskog odricanja ili uskraćivanja financijske pomoći, što kod studenata može uzrokovati strah za egzistencijalnu sigurnost i nastavak studija.

Specifične poteškoće na koje za vrijeme studija nailaze **studenti iz alternativne skrbi** mogu se povezati s materijalnim i socijalno-emocionalnim preprekama na studiju. Među mogućim materijalnim preprekama izdvaja se neizvjesnost prava na stipendiranje i smještaj u studentskom domu budući da i jedno i drugo ovisi o statusu redovnog studenta. Ovakvo rješenje kod studenata uzrokuje nesigurnost i stres zbog pritiska pravovremenog studiranja koji su prisutni za cijelo vrijeme trajanja studija. Nadalje, izvanredni studenti iz alternativne skrbi ne mogu ostvariti pravo na studentski dom zbog čega im mjesečna stipendija u pravilu ne pokriva troškove vezane uz studij. Od socijalno-emocionalnih prepreka na studiju zamjetni su nepovjerenje prema socijalnoj okolini, problematični obiteljski odnosi, nerazumijevanje i nedostatak podrške bliskih osoba te mogući psihički problemi. Sve navedeno može se negativno odraziti na ispunjavanje studijskih obveza, primjerice u vidu otežanog snalaženja na studiju ili gubljenja motivacije za studiranjem. Navedene poteškoće mogu biti posebno izražene u razdoblju tranzicije kada studenti prelaze iz sustava alternativne skrbi u novo akademsko i društveno okruženje, ili pri kraju studija kada se aktualiziraju egzistencijalni problemi vezani uz prestanak stipendiranja i neizvjesnost oko nalaženja prvog zaposlenja. Sve navedene prepreke stječu dodatnu težinu uslijed činjenice što je problematika studenata iz alternativne skrbi u pravilu izvan fokusa nastavnog i drugog osoblja na fakultetima.

Iako su iskustva studiranja **studentica u tehničkom području** u velikoj mjeri slična iskustvima drugih studenata, studentice iz ove skupine susreću se već prije studija s različitim pritiscima i rodnim stereotipima vezanim uz odabir studija. Opravdano je stoga pretpostaviti da značajan udio djevojaka može odustati od upisivanja tehničkih smjerova studija zbog pritiska koji na njih vrše članovi obitelji ili druge bliske osobe. Dok dio studentica smatra da rodne razlike nisu povezane s preprekama na studiju, druge ukazuju na to da se za vrijeme studija susreću s predrasudama o tome da su tehnički studiji „muško“ područje te da ženama nije mjesto na tehničkim fakultetima. Te se predrasude mogu očitovati u komunikaciji s profesorima i/ili muškim studentima, ali i s društvenom okolinom općenito. Manji broj studentica također smatra kako postoje razlike između djevojaka i mladića u iskustvima ili predznanju te načinima kognitivnog funkcioniranja zbog kojih djevojkama može biti teže studirati tehničke studije. Za studentice na tehničkim fakultetima psihološku poteškoću može predstavljati i bojazan o rodnoj diskriminaciji na tržištu rada nakon završetka studija. Osim nedostatne higijenske infrastrukture na fakultetu i rodnih predrasuda dijela profesora, institucionalne prepreke s kojima se studentice iz ove skupine susreću za vrijeme studiranja nisu vezane za njihovu pripadnost podzastupljenoj rodnoj skupini (npr. problemi vezani uz organizaciju studija, administraciju ili materijalnu opremljenost fakulteta).

Pripadnost podzastupljenoj rodnoj skupini **studenti u humanističkom području** u osnovi ne percipiraju kao prepreku za uspjeh na studiju. Unatoč tome, među studentima postoji svijest o određenoj stigmatizaciji muškaraca na „humanističkim“ fakultetima. Prema mišljenju studenata potonja se veže uz niži ugled profesija u humanističkom području, niže financijske prihode budućeg zaposlenja, kao i uz činjenicu da se zanimanja u ovome području većinom percipiraju kao tradicionalno „ženska“ zanimanja (nasuprot tradicionalno „muškim“ zanimanjima u tehničkom području). Studenti stoga navode da ih već sama činjenica da unaprijed znaju da će biti u manjini može odvratiti od upisa studija u humanističkom području. Kada je riječ o individualnim i institucionalnim preprekama uspješnosti studija, studenti navode one zajedničke svim studentima bez obzira na rodnu pripadnost (npr. poteškoće s koncentracijom, neadekvatan raspored predavanja ili preopterećenost studijskim sadržajima). Činjenicu da kao muškarci pripadaju rodno podzastupljenoj skupini na svojim fakultetima studenti ne navode kao poteškoću, već kao moguću prednost. Razlog tome je određena blagonaklonost od strane profesora prema muškim studentima (uvjetovana njihovom podzastupljenošću na studiju) koja se može očitovati u svakodnevnoj komunikaciji i razlikama u uvažavanju mišljenja studenata. Studenti također ističu da su uglavnom zadovoljni suradnjom i komunikacijom unutar svoje studijske grupe te da se ni na toj (kolegijalnoj) razini ne doživljavaju diskriminiranom skupinom.

Poteškoće i prepreke s kojima se na svom studiju susreću **studenti djeca hrvatskih branitelja** oni uglavnom ne povezuju s pripadnošću ranjivoj skupini. No unatoč činjenici što kao djeca branitelja nisu imali većih problema tijekom studiranja, studenti su ukazivali na iskustva prijatelja ili poznanika koji su imali teškoće zbog problema svojih roditelja karakterističnih za braniteljsku populaciju. Pritom su posebno istaknuti mogući psihički problemi roditelja koji djeluju kao stresni čimbenici u obiteljima i koji djecu mogu ograničavati u njihovim obrazovnim odabirima i iskustvima. Institucionalne prepreke s kojima se susreću tijekom studiranja odnose se na probleme vezane uz nefleksibilnosti institucije u pogledu obveza pohađanja predavanja, materijalnu opremljenost fakulteta ili pojedine nekvalitetne ili nedostupne profesore, a koje se odnose na ukupnu studentsku populaciju i nisu vezani za njihovu pripadnost podzastupljenoj skupini. Kada je riječ o ostalim preprekama, dio studenata je problematizirao natječaje i uvjete za dobivanje stipendija, prvenstveno onih usmjerenih na studente djecu branitelja. Pritom je navedeno da su iznosi stipendija prilično niski i često nedostadni za pokrivanje troškova studentskog života te da neki studenti odustaju od potraživanja zbog kompliciranih administrativnih zahtjeva stipendija. S obzirom na adresirane prepreke s kojima se susreću studenti djeca hrvatskih branitelja valja imati na umu da se one odnose na opću braniteljsku populaciju i njihovu djecu studente te da, ovisno o kojoj se specifičnoj kategoriji braniteljske populacije radi (poginuli i nestali branitelji, stopostotni vojni invalidi i dr.), unutar ove skupine mogu postojati značajne razlike u pogledu ranjivosti studentske populacije.

6.4. Preporuke

Rezultati prikazanih analiza (pregled literature o recentnim istraživanjima podzastupljenih i ranjivih skupina studenata; analiza nacionalnih politika i strateških dokumenata visokih učilišta; kvalitativna analiza studentskog iskustva odabranih podzastupljenih i ranjivih skupina) ukazuju s jedne strane na postojanje svijesti o važnosti socijalne dimenzije u visokoškolskom obrazovanju, a s druge da se socijalna dimenzija adresira razmjerno ograničeno. Na takav zaključak upućuje činjenica da je u fokusu i postojećih istraživanja i strateških dokumenata i politika razmjerno manji broj ranjivih skupina (prvenstveno studenti slabijeg socioekonomskog/roditeljskog obrazovnog statusa i studenti s invaliditetom), dok se veći dio takvih skupina ne navodi u strateškim dokumentima i politikama i za njih ne postoji sustavno prikupljanje podataka. U konačnici se ovakvo stanje, kao što pokazuju gore analizirani razgovori sa studentima, odražava u studentskom iskustvu manje vidljivih podzastupljenih i ranjivih skupina: iako je značajan dio izazova pojedinih skupina materijalno-financijske prirode, mnoge prepreke s kojima se susreću studenti iz ovih skupina još su uvijek izvan fokusa institucijskih procedura i praksi, što uključuje

otežanu dostupnost i/ili nedostatak institucionalne pomoći. Smatramo da je stoga važno mjere koje već postoje unutar sustava visokog obrazovanja, i koje su usmjerene na opću studentsku populaciju ili pojedine podzastupljene i ranjive skupine (npr. javne stipendije za studente nižeg socioekonomskog statusa), osnažiti (npr. javni sustav financijskih potpora još je uvijek nedostatan u različitim segmentima, v. Šćukanec i sur., 2015; Rimac i sur., 2019), razraditi i prilagoditi i drugim prepoznatim ranjivim i podzastupljenim skupinama u skladu s njihovim potrebama. Istovremeno je potrebno prepoznati i one aspekte ranjivosti i podzastupljenosti koji se ne mogu adresirati postojećim mjerama i za koje je potrebno predložiti nova rješenja. Sukladno tome, u nastavku se na osnovi nalaza provedenog istraživanja iznose preporuke za unaprjeđenje uvjeta studiranja za neke od manje vidljivih podzastupljenih i ranjivih skupina u hrvatskom visokoškolskom obrazovanju. Iznesene preporuke odnose se na prijedloge za unaprjeđenjem institucionalnih politika na razini visokih učilišta kao i nacionalnih politika koje se bave obrazovanjem.

Tablica 3. Preporuke za unaprjeđenje uvjeta studiranja za odabrane podzastupljene i ranjive skupine studenata

Podzastupljena ili ranjiva skupina	Preporuke
Studenti sa statusom azilanta/izbjeglice	<ul style="list-style-type: none"> • Poboľjšati dostupnost informacija vezanih uz studij u Hrvatskoj • Jasno definirati procedure upisa na visoka učilišta i učiniti ih lako dostupnim (uključujući razinu poznavanja jezika) • Poboľjšati dostupnost informacija o mogućnostima stipendiranja • Organizirati pripremne tečajeve hrvatskog jezika na razini sveučilišta • Osigurati pravo na više dnevnih obroka u studentskim menzama • Uvesti sustav „peer“ savjetovanja u kojem studenti sa sličnim iskustvima mogu pružati savjete drugim studentima
Studenti pripadnici romske manjine	<ul style="list-style-type: none"> • Pravovremeno upoznati roditelje, učenike i nastavnike srednjih škola te studente sa svim važnim informacijama vezanim uz mogućnosti upisa na visoka učilišta (npr. pravo na stipendiranje) i funkcioniranje sustava visokog obrazovanja • Osigurati oblike dopunske nastave (primjerice, u obliku individualnih instrukcija)¹⁷ u svrhu akademskog osnaživanja i stjecanja znanja koja se očekuju na studiju (npr. strani jezici) kako za vrijeme srednje škole tako i za vrijeme studija • Osigurati pravo izravnog upisa na veći broj visokih učilišta • Poboľjšati dostupnost informacija o mogućnostima stipendiranja (npr. vezano uz nadležnosti za različite oblike stipendija) i smještaja u studentskom domu • Osigurati izvanrednim studentima pravo na smještaj u studentskom domu • Osigurati financiranje javnog prijevoza od mjesta studiranja do mjesta stanovanja (npr. vikendom) • Uvesti sustav „peer“ savjetovanja u kojem studenti sa sličnim iskustvima mogu pružati savjete drugim studentima • Senzibilizirati pripadnike romske zajednice o prednostima uključivanja u visoko obrazovanje • Poticati obrazovne i druge interkulturalne aktivnosti usmjerene povezivanju s romskom zajednicom

¹⁷ U svrhu izbjegavanja moguće stigmatizacije pripadnika romske manjine, ovi bi specifični oblici dopunske nastave trebali biti usmjereni prema svim učenicima i studentima.

Podzastupljena ili ranjiva skupina	Preporuke
LGBTQ+ studenti	<ul style="list-style-type: none"> • Osnovati centre za psihološko-savjetodavnu pomoć za učenike osnovnih i srednjih škola kako bi se na taj način i LGBTQ+ osobama osigurala psihološko-savjetodavna potpora na ovim dvjema razinama obrazovanja • Osnovati urede za psihološko-savjetodavnu pomoć na svim visokim učilištima • Poticati osnivanje udruga LGBTQ+ studenata na svim visokim učilištima • Poticati uvođenje studijskih kurikuluma osjetljivih za različitosti i senzibilizirati nastavnike na visokim učilištima za probleme LGBTQ+ studenata • Osigurati sinergijsko djelovanje odgojno obrazovnih institucija, nadležnih državnih institucija te LGBTQ+ udruga i medija na razvijanju i provođenju politike ravnopravnosti LGBTQ+ osoba u visokom obrazovanju i obrazovanju općenito
Studenti iz alternativne skrbi	<ul style="list-style-type: none"> • Upoznati učenike i nastavnike srednjih škola sa svim važnim informacijama vezanim uz mogućnosti upisa na visoka učilišta (npr. s pravom na stipendiranje i smještaj u studentskom domu) • Za vrijeme srednjoškolskog obrazovanja osigurati oblike dopunske nastave¹⁸ (primjerice, u obliku individualnih instrukcija) u svrhu akademskog osnaživanja i stjecanja znanja koja se očekuju na studiju • Osnovati urede za psihološko-savjetodavnu pomoć na svim visokim učilištima • Periodično organizirati razgovore studenata sa stručnim osobljem pri visokim učilištima u svrhu pružanja psihološke i drugih oblika potpore • Uvesti sustav mentorstva od strane profesora ili starijih studenata kao dodatni oblik potpore na studiju • Studentima osigurati zadržavanje studentskih prava i u slučaju ponavljanja godine • Omogućiti studentima boravak u studentskom domu tijekom cijele godine • Osigurati izvanrednim studentima pravo na smještaj u studentskom domu • Osigurati prijelaznu financijsku potporu i prijelazni smještaj u studentskom domu nakon završetka studija • Osigurati proaktivnu pomoć od strane različitih institucija pri nalaženju prvog zaposlenja
Studentice u tehničkom području	<ul style="list-style-type: none"> • Organizirati edukacije za učenike i učenice te nastavnike osnovnih i srednjih škola s ciljem smanjivanja rodni stereotipa vezanih uz različita zanimanja i područja ljudskog djelovanja • Osigurati raniju profesionalnu orijentaciju i savjetovanje tijekom srednje škole • Organizirati edukacije za profesore na visokim učilištima kako bi se smanjili rodni stereotipi • Na visokim učilištima uvesti stegovne pravilnike kojima bi se definirale sankcije za profesore koji se nedolično ponašaju

¹⁸ U svrhu izbjegavanja moguće stigmatizacije mladih iz alternativne skrbi, ovi bi specifični oblici dopunske nastave trebali biti usmjereni prema svim učenicima.

Podzastupljena ili ranjiva skupina	Preporuke
Studenti u humanističkom području	<ul style="list-style-type: none"> • Organizirati edukacije za učenike i učence te nastavnike osnovnih i srednjih škola s ciljem smanjivanja rodni stereotipa vezanih uz različita zanimanja i područja ljudskog djelovanja • Osigurati raniju profesionalnu orijentaciju i savjetovanje tijekom srednje škole
Studenti djeca hrvatskih branitelja	<ul style="list-style-type: none"> • Osnovati urede za psihološko-savjetodavnu pomoć na svim visokim učilištima • Osigurati transparentnost kriterija za dobivanje različitih stipendija, kao i transparentnost rezultata natječaja za stipendije • Pojednostaviti administrativne zahtjeve prijave na natječaje za stipendije

S obzirom na to da se neke od preporuka pojavljuju kod više skupina, njihovo bi adresiranje unaprijedilo uvjete studiranja za veći broj ranjivih i podzastupljenih skupina studenata. Tako bi već na razini osnovnog odnosno srednjoškolskog obrazovanja bilo uputno:

- Organizirati edukacije za učenike i nastavnike s ciljem poštovanja i prihvaćanja različitosti u društvu te smanjivanja etničkih, rodni i drugih vrsta predrasuda
- Pravovremeno upoznati roditelje, učenike i nastavnike sa svim važnim informacijama vezanim uz mogućnosti upisa na visoka učilišta (npr. pravo na stipendiranje i smještaj u studentskom domu) i funkcioniranje sustava visokog obrazovanja
- Za vrijeme srednjoškolskog obrazovanja osigurati oblike dopunske nastave¹⁹ (primjerice, u obliku individualnih instrukcija) u svrhu akademskog osnaživanja i stjecanja znanja koja se očekuju na studiju
- Osnovati centre za psihološko-savjetodavnu pomoć za učenike osnovnih i srednjih škola.

Nadalje, na razini visokoškolskog obrazovanja pripadnici više podzastupljenih i ranjivih skupina studenata ukazuju na potrebu za sljedećim:

- Poticati i organizirati različite oblike umrežavanja među studentima koji imaju zajedničke interese ili neke druge zajedničke karakteristike (npr. putem sustava „peer“ savjetovanja ili studentskih udruga)
- Poboljšati dostupnost informacija o mogućnostima stipendiranja (npr. vezano uz nadležnosti za različite oblike stipendija) i smještaja u studentskom domu
- Ponovno razmotriti okolnosti i uvjete (npr. obveza pravovremenosti studiranja, adekvatnost stipendije s obzirom na potrebe studenata) pod kojima se različitim skupinama ranjivih studenata osigurava pravo na stipendije i smještaj u studentskom domu, a s obzirom na specifične aspekte ranjivosti
- Osnovati urede za psihološko-savjetodavnu pomoć na svim visokim učilištima.

Iako identificiranje navedenih preporuka može pomoći u postavljanju prioriteta - i na taj način može biti korisno za donositelje odluka - ono ni na koji način ne umanjuje važnost provođenja i svih drugih ovdje predloženih mjera (tablica 3). Štoviše, potrebe nekih od ovdje razmatranih ranjivih skupina vrlo su specifične i ne mogu se poopćavati na druge studente (npr. studenti sa statusom azilanta/izbjeglice).

¹⁹ U svrhu izbjegavanja moguće stigmatizacije, ovi bi specifični oblici dopunske nastave trebali biti usmjereni prema svim učenicima.

7.

LITERATURA

7. LITERATURA

Ajduković, D., Čorkalo Biruški, D., Gregurović, M., Matić Bojić, J. i Župarić-Iljić, D. (2019). *Izazovi integracije izbjeglica u hrvatsko društvo: stavovi građana i pripremljenost lokalnih zajednica*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.

AZVO (2019). *Studirati u Hrvatskoj: Rezultati istraživanja studentskog iskustva u generaciji studenata upisanih ak. god. 2012./2013. na preddiplomske, diplomске i integrirane studijske programe*. Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje.

Bandalović, G., Šuljug Vučica, Z. i Gvozdenović, A. (2019). Youth, Work and Education: Sociological Research of Full-Time Students at the University of Split. U M. Radović-Marković, B. Đukanović, i N. Vuković (Ur.), *Economy and Ecology: Contemporary trends and contradictions*. Bologna: CSREE.

Bošković, S., Ilić-Stošović, D. i Skočić-Mihić, S. (2017). Prilagodba na studij s obzirom na neka obilježja studenata s invaliditetom. *Revija za socijalnu politiku*, 24(1), 73–92.

Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Thousand Oaks: SAGE.

Braun, V. i Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.

Ćosić, A. (2018). „Što si to ti dečko upisao?!“—Doživljaj studiranja socijalne pedagogije iz perspektive muških studenata. *Kriminologija i socijalna integracija*, 26(2), 208–229.

Doolan, K., Košutić, I. i Barada, V. (2015). *Institucijski poticaji i prepreke za uspjeh u studiju: perspektiva studenata/ica*. Zagreb: IRO.

Doolan, K., Puzić, S. i Baranović, B. (2018). Social inequalities in access to higher education in Croatia: Five decades of resilient findings. *Journal of Further and Higher Education*, 42(4), 467–481.

Ellis, S. J. (2009). Diversity and Inclusivity at University: A Survey of the Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual and Trans (LGBT) Students in the UK. *Higher Education*, 57(6), 723–739.

Europska komisija/EACEA/Eurydice (2019). *Integracija tražitelja azila i izbjeglica u visoko obrazovanje u Europi – Nacionalne politike i mjere. Izvješće Eurydicea*. Luksemburg: Ured za publikacije Europske unije.

Eurostat (2020). *Students enrolled in tertiary education by education level, programme orientation, sex and field of education (06.7.2020.)* [Tablica educ_uae_enrt03]. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_uae_enrt03&lang=en

Franz, B. S., Branica, V. i Urbanc, K. (2017). Izazovi studiranja mladih odraslih u alternativnoj skrbi u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(3), 479–507.

Goršić, A. T. (2017). Socijalna integracija azilanata i izbjeglica u Hrvatsko društvo. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(3), 437–451.

Hauschildt, K., Vögtle, E. M. i Gwosc, C. (2018). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. EUROSTUDENT VI 2016-2018/Synopsis of Indicators*. Bielefeld: W. Bertelsmann Verlag.

Hinton-Smith, T., Danvers, E. i Jovanovic, T. (2018). Roma woman's higher education participation: whose responsibility?. *Gender and Education*, 30(7), 811–828.

Jokić, B. i Ristić Dedić, Z. (2014). *Postati student u Hrvatskoj*. Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje.

Jokić, B. (2019). Obrazovna perspektiva—Želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca o prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje. U Z. Ristić Dedić i B. Jokić (Ur.), *Što nakon srednje? Želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca* (34–63). Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje.

- Klarin, M., Šimić Šašić, S. i Sučić Šantek, I. (2018). Studentska percepcija invaliditeta kroz prizmu socijalne distance, životnih vrijednosti i poštovanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 54(2), 71–84.
- Klepač, O. (2016). Namjera studiranja učenika različitog rezidencijalnog podrijetla-kapitali i simbolička vrijednost obitelji i zajednica odrastanja. *Sociologija i prostor*, 54(2), 127–147.
- Košutić, I. (2017). The role of cultural capital in higher education access and institutional choice. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 7(1), 149–169.
- Kovač, D. (2017). *Do Fathers Matter?: Paternal Mortality and Children's Long-Run Outcomes* (Princeton University, Department of Economics, Industrial Relations Section.) [Working Paper]. Princeton University, Department of Economics, Industrial Relations Section.
- Kovač, D. i Jurajda, S. (2018). Beyond the Call of Duty: Intergenerational Transmission of Costs of War. U *Essays on Conflicts and Human Capital Accumulation*. CERGE Center for Economics Research and Graduate Education Charles University Prague.
- Kunac, S., Klasnić, K. i Lalić, S. (2018). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: Istraživanje baznih podataka*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.
- London Communique (2007). *Towards the European Higher Education Area: Responding to Challenges in A Globalised World*. http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf
- Lynch, K. i Baker, J. (2005). Equality in Education: An Equality of Condition Perspective. *Theory and Research in Education*, 131(3), 131-164.
- MMH (2017). *Studentski rad i položaj studenata na tržištu rada* (No. 8; Kvartalni tematski osvrt o položaju mladih na tržištu rada). Mreža mladih Hrvatske. <https://www.srednja.hr/novosti/prvo-posao-pa-ondafaks-provjerite-koliko-studenata-prosle-godine-radilo-koliko-novca-zaradili/>
- Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. - 2021. [Nacionalni plan] (2019). Zagreb: MZO. <https://mzo.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Obrazovanje/VisokoObrazovanje/RazvojVisokogObrazovanja/SIDERAL/Nacionalni%20plan%20za%20unaprje%20enje%20socijalne%20dimenzije%20visokog%20obrazovanja%20u%20Republici%20Hrvatskoj%202019.%20-%202021..pdf>
- Odak, I. i Puzić, S. (2019). Perspektiva društvenog podrijetla—Želje, planovi i stavovi učenika završnih razreda srednjih škola o prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje. U Z. Ristić Dedić i B. Jokić (Ur.), *Što nakon srednje? Želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca* (84–103). Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje.
- Odluka o programu učenja hrvatskoga jezika, povijesti i kulture za azilante i strance pod supsidijarnom zaštitom radi uključivanja u hrvatsko društvo, *Narodne novine*, br. 154/2014. Zagreb: MZO.
- Paris Communique (2018). EHEA Ministerial Conference. http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf
- Pažur Aničić, K., Šimić, D. i Divjak, B. (2018). *Što nakon diplome? Rezultati istraživanja o zapošljivosti studenata koji su diplomirali akademske godine 2015./2016.* Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje. https://www.studij.hr/public/resources/brosure/pdf/Sto_nakon_diplome.pdf
- Popis operacija u okviru Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014. - 2020. (2020). Zagreb: Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije. <https://strukturnifondovi.hr/wp-content/uploads/2020/04/Prilog-02-Popis-operacija-u-okviru-OPULJP-2014-2020.-1.xlsx>
- Quinn, J. (2013). Drop-out and completion in higher education in Europe among students from underrepresented groups. NESET-Report. <http://www.nesetweb.eu/>

Radović, M. K., Vejmelka, L. i Družić Ljubotina, O. (2017). Učinak siromaštva na dobrobit i kvalitetu života obitelji iz perspektive djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(2), 199–242.

Reay, D., David, M. i Ball, S. (2001). Institutional Habituses and Higher Education Choice. *Sociological Research Online*, 5(4).

Rimac, I., Bovan, K. i Ogresta, J. (2019). *Nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT VI za Hrvatsku*. <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/VisokoObrazovanje/RazvojVisokogObrazovanja/Nacionalno%20izvjesce%20istrazivanja%20EUROSTUDENT%20VI%20za%20Hrvatsku.pdf>

Ristić Dedić, Z. (2019). Lokacijska perspektiva - želje, planovi i stavovi učenika završnih razreda srednjih škola o prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje. U Z. Ristić Dedić i B. Jokić (Ur.), *Što nakon srednje? Želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca* (104–122). Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje.

Rogošić, S. (2018). Izvanredni i redoviti studenti: Razlike u socio-demografskim karakteristikama, obrazovnim postignućima i iskustvu studiranja. *Napredak: Časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 199(3), 291–309.

Rubil, I., Stubbs, P. i Zrinščak, S. (2018). Dječje siromaštvo i strategije nošenja sa siromaštvom kućanstava u Hrvatskoj: Kvantitativno-kvalitativna studija. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 26(2 (141)), 59–116.

Salaj, I. (2017). Education Policy Implementation from the Perspective of Pupils and Students with Disabilities. *Croatian Journal of Education*, 19(3), 255–272.

Salaj, I. i Kiš-Glavaš, L. (2017). Perceptions of students with disabilities regarding their role in the implementation of education policy: A Q method study. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53(sup.), 47–62.

Spajić Vrkaš, V. i Potočnik, D. (2017). Mladi i obrazovanje pred izazovima globalne konkurentnosti. U V. Ilišin i V. Spajić Vrkaš (Ur.), *Generacija osujećenih: Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća* (75–141). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

Statistički pokazatelji osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita u Republici Hrvatskoj zaključno do 30.09.2020. (2020). Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova RH. <https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2020/Me%C4%91unardna%20za%C5%A1tita/Web%20statistika%2001.01.%20-%2030.09.2020..pdf>

Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije [Strategija] (2014). Zagreb: Hrvatski sabor.

Šabić, J. (2019). Populacijska perspektiva—Visokoškolski odabiri hrvatskih srednjoškolaca u razdoblju od 2010. do 2017. godine. U Z. Ristić Dedić i B. Jokić (Ur.), *Što nakon srednje? Želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca* (136–185). Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje.

Šćukanec, N., Sinković, M., Bilić, R., Doolan, K. i Cvitan, M. (2015). *Socijalni i ekonomski uvjeti studentskog života u Hrvatskoj – Nacionalno izvješće istraživanja Eurostudent V za Hrvatsku za 2014*. Zagreb: MZOS.

Urbanc, K., Sladović Franz, B. i Branica, V. (2018). Students', caretakers' and decision-makers' perception of support in higher education for students with in-care experience. *European Journal of Social Work*, 21(2), 260–269.

Vučković Juroš, T. i Tokić Milaković, A. (2016). Is There a Way out? Cultural Capital and Educational Outcomes of Young People Who Grew up in Poverty. *The Futures We Want: Global Sociology and the Struggles for a Better World / 3rd ISA Forum of Sociology*.

Yerevan Communiqué (2015). EHEA Ministerial Conference. https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniqueFinal_613707.pdf

Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, Narodne novine, br. 70/15, 127/17. Zagreb: Hrvatski sabor.

Zakon o obavljanju studentskih poslova, Narodne novine, br. 96/18, 16/20. Zagreb: Hrvatski sabor.

Zakon o strancima, Narodne novine, br. 130/11, 74/13, 69/17, 46/18, 53/20. Zagreb: Hrvatski sabor.

Poveznice na dokumente

Sveučilište u Zagrebu - Strategija razvoja podrške studentima Sveučilišta u Zagrebu (2013. – 2025.)
http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Dokumenti/Javne_rasprave/Pet_strateskih_dokumenata_01.2014/Usvojene_strategije_2014/01_Strategija_razvoja_podrske_studentima_finalno_nakon_javne_rasprave.pdf

Sveučilište u Zagrebu - Strategija internacionalizacije Sveučilišta u Zagrebu 2014. - 2025.
http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Dokumenti/Strateski_dokumenti/lzvjesca/Startegija_Internacioanlaizacije.pdf

Sveučilište u Zagrebu - Strategija prostornog i funkcionalnog razvoja Sveučilišta u Zagrebu 2013. -2025.
http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Dokumenti/Javne_rasprave/Pet_strateskih_dokumenata_01.2014/Usvojene_strategije_2014/Ad_1_04_20140702_STRATEGIJA_prostornog_razvoja_konac_na.pdf

Sveučilište u Zagrebu - Strategija sporta na Sveučilištu u Zagrebu
http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Dokumenti/Javne_rasprave/Pet_strateskih_dokumenata_01.2014/Usvojene_strategije_2014/Strategija_sporta_lipanj2014..pdf

Sveučilište u Zagrebu - Strategija studija i studiranja Sveučilišta u Zagrebu 2014. - 2025.
http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Dokumenti/Strateski_dokumenti/lzvjesca/Strategija_studija_i_studiranja.pdf

Sveučilište u Zagrebu - Uvjeti upisa za sastavljanje rang lista kod upisa na studij u ak. god. 2018./2019. u posebnoj kvoti za Hrvate izvan HR, http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Upisi/Natjecaji_kvote/upisi/2018-19/Uvjeti_upisa_Hrvati_izvan_RH_2018-2019.pdf

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku - Strategija Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku 2011. – 2020. http://www.unios.hr/wp-content/uploads/2015/07/SJJS_Strategija_Sveucilista_HR.pdf

Sveučilište u Zadru - Strategija razvoja Sveučilišta u Zadru od 2017. do 2022. Godine
http://www.unizd.hr/Portals/0/doc/doc_pdf_dokumenti/strategije/Strategija_razvoja_Sveucilista_u_Zadru_2017_2022.pdf

Sveučilište u Splitu - Strategija 2015.-2020. https://www.unist.hr/DesktopModules/Bring2mind/DMX/API/Entries/Download?language=hrHR&EntryId=83&Command=Core_Download&PortalId=0&TabId=1846

Sveučilište u Rijeci - Strategija razvoja Sveučilišta u Rijeci 2014. - 2020. https://uniri.hr/wp-content/uploads/2019/03/Strategija_UNIRI_2014_2020_HR.pdf

Sveučilište u Dubrovniku - Strategija razvoja Sveučilišta u Dubrovniku 2016. - 2025. https://www.unidu.hr/wp-content/uploads/2020/03/STRATEGIJA_RAZVOJA_SVEUCILISTA_U_DUBROVNIKU_2016-2025.pdf

Sveučilište Sjever - Strategija razvitka Sveučilišta Sjever za razdoblje 2015. - 2020. <https://www.unin.hr/wp-content/uploads/Strategija-razvitka-Sveu%C4%8Dili%C5%A1ta-Sjever.pdf>

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli - Strategija razvoja Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli 2016. - 2020. https://www.unipu.hr/download/repository/Strategija_razvoja_Sveucilista_JD_2016-2020%5B1%5D.pdf

Hrvatsko katoličko sveučilište - Strategija razvoja Hrvatskog katoličkog sveučilišta u razdoblju do 2020. godine
<http://www.unicath.hr/hks2015/wp-content/uploads/2016/11/Strategija-razvoja-do-2020.-godine.pdf>

RIT – Rochester Institute of Technology Committed to greatness 2019-2022 Strategic plan
<https://www.croatia.rit.edu/uploads/RIT-StratPlan-A4-10-19-web-spreads.pdf>

Međimursko veleučilište u Čakovcu - Strategija razvoja Međimorskog veleučilišta u Čakovcu za razdoblje 2014. - 2020. godine
<https://www.mev.hr/wp-content/uploads/2013/12/STRATEGIJA-RAZVOJA-MEV-2014-3.pdf>

Tehničko veleučilište u Zagrebu - Strategija dugoročnog razvoja TVZ 2014. - 2025. <https://www.tvz.hr/wp/download/62/misija-vizija-i-strategija/8537/strategija-dugorocnog-razvoja-tvz-a-2014-2025.pdf>

Veleučilište Lavoslav Ružička u Vukovaru - Strategija razvoja Veleučilišta Lavoslav Ružička u Vukovaru za razdoblje 2014. - 2020. <http://www.vevu.hr/uploads/50Strategija-razvoja-Veleucilista-2014.-2020.pdf>

Veleučilište Marko Marulić u Kninu - Strategija razvitka Veleučilišta Marko Marulić u Kninu za razdoblje 2019. - 2023. <https://www.veleknin.hr/stranice/strategija-razvitka/37.html>

Veleučilište Nikola Tesla u Gospiću - Program rada i razvoja (strategija) Veleučilišta Nikola Tesla u Gospiću za razdoblje 2017. - 2021. <https://www.velegs-nikolatesla.hr/ostalo/Strategija20172021.pdf>

Veleučilište u Karlovcu - Strategija razvoja Veleučilišta u Karlovcu za razdoblje 2016. - 2021. https://www.vuka.hr/fileadmin/user_upload/katalog_informacijama/opci_akti_pravilnici/strategija_VuK_2016_2021.pdf

Veleučilište u Požegi - Strategija razvoja Veleučilišta u Požegi za razdoblje 2017. - 2020. <https://www.vup.hr/Data/Files/1701172053032.pdf>

Veleučilište u Rijeci - Strategija Veleučilišta u Rijeci za razdoblje 2013. - 2020. https://www.veleri.hr/files/datoteke/pravilnici_odluke/Strategija_Veleucilista_u_Rijeci_2013-2020_0.pdf

Veleučilište u Slavonskom Brodu - Strategija Veleučilišta u Slavonskom Brodu 2018. - 2022.

Veleučilište u Šibeniku - Program rada i razvoja (strategija) Veleučilišta u Šibeniku za razdoblje 2017. - 2025. <http://www.vus.hr/upload/stranice/2019/01/2019-01-09/189/programradairazvojastrategijaveuilitauibeniku20172025.pdf>

Zdravstveno veleučilište - Strategija razvoja Zdravstvenog veleučilišta 2015. - 2020. <https://www.zvu.hr/wp-content/uploads/Strategija-razvoja1.pdf>

Veleučilište Velika Gorica - Strategija Veleučilišta Velika Gorica 2016. - 2020. <https://www.vvg.hr/wp-content/uploads/2015/03/STRATEGIJA-16-20-VVG-20-10-1.pdf>

Veleučilište VERN - Sažetak razvojne strategije Veleučilišta VERN' za razdoblje 2010. - 2020. <https://www.vern.hr/wp-content/uploads/2018/10/Sazetak-razvojne-strategije-Veleucilista-VERN-2020.pdf?ga=2.181918702.835210215.1581942093-354901141.1581942093>

Veleučilište u Bjelovaru - Strategija razvoja Veleučilišta u Bjelovaru za razdoblje 2018. - 2022. godine https://vub.hr/images/uploads/6243/strategija_razvoja_vub-a_2018_-_2022.pdf

Istarsko veleučilište (Politehnika Pula) - Strategija razvoja Politehnike Pula 2010. - 2020. <https://dokumen.tips/documents/politehnika-pula.html>

Poslovno veleučilište Zagreb (Visoka poslovna škola Zagreb) - Strategija razvoja 2015. - 2020. https://pvzg.hr/wp-content/uploads/2018/08/Strategija_razvoja_VP%C5%A0Z.pdf

Visoka policijska škola u Zagrebu - Strategija razvoja Visoke policijske škole u Zagrebu 2019. - 2024. https://policijska-akademija.gov.hr/UserDocImages/04_vps/strategija%20VPS.pdf

Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici - Program rada i razvoja – Strategija razvoja Visoke škole za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici za razdoblje 2018. - 2022. godine <https://vsmti.hr/wp-content/uploads/2018/01/Strategija-finalna-verzija.pdf>

Visoko gospodarsko učilište u Križevcima - Strategija razvoja Visokoga gospodarskog učilišta u Križevcima za razdoblje 2017. - 2022.

<https://www.vguk.hr/multimedia/2598260c5466605a4d46a76e4de9f7ccc621678c6e6a21dcec40fea1a05b85aaf19059f1553779525.pdf>

Edward Bernays Visoka škola za komunikacijski menadžment - Strategija osiguravanja kvalitete

https://appcore.blob.core.windows.net/bernays/Dokumenti/efa19e3b-34cf-4b8d-93e2-5c12fab5e813_Strategijaosiguravanjakvalitete.pdf

RRiF Visoka škola za financijski menadžment - Sažetak strateškog plana RRiF Visoke škole za financijski menadžment http://www.rvs.hr/media/3742/skraceni-sp-rrif_092015_final.pdf

Visoka škola za ekonomiju, poduzetništvo i upravljanje Nikola Šubić Zrinski - Strateški plan 2020

http://ebus.hr/wp-content/uploads/2020/01/strateski_plan_2020.pdf

Visoka škola za informacijske tehnologije u Zagrebu - Strategija razvoja Visoke škole za informacijske tehnologije za razdoblje 2018. - 2023.

<https://www.vsite.hr/sites/default/files/Strategija%20razvoja%20SITE%202018-2023%20ver.%201a%20SKRA%2086ENA%20VERZIJA.pdf>

Visoka škola za inspeksijski i kadrovski menadžment u Splitu - Razvojna strategija Visoke škole za inspeksijski i kadrovski menadžment 2013.-2018. <https://www.vsikmp.hr/wp-content/uploads/2019/06/Razvojna-strategija-Visoke-%20A1kole-2013.-2018..pdf>

Visoka škola za primijenjeno računarstvo Algebra - Strategija razvoja 2018. - 2022. Visokog učilišta Algebra https://www.algebra.hr/visoko-uciliste/wp-content/uploads/sites/2/2017/11/Strategija-razvoja2018_2022.-skra%2087ena-verzija.pdf

Visoka škola za sigurnost - Strategija za razdoblje 2016. - 2020.

Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku - Strategija razvoja Visokog evanđeoskog teološkog učilišta u Osijeku 2013. - 2018.

<http://www.evtos.hr/fileadmin/documents/pravni/Strategija%20razvoja.pdf>

Visoko učilište Effectus - Strateški okvir razvoja 2016. - 2020. (izvadak iz dokumenta) http://effectus.com.hr/visoko-en/wp-content/uploads/2019/04/Strate%20A1ki-okvir-2016-2020_Skra%2087eno.pdf

8.

PRILOZI

Prilog 1. Protokol za fokus grupe s podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata

Prilog 2. Interview guideline for focus groups with underrepresented and vulnerable groups of students

8. PRILOZI

Prilog 1. Protokol za fokus grupe s podzastupljenim i ranjivim skupinama studenata

O ODABIRU STUDIJA

- Za početak, molim vas recite koji fakultet i smjer studirate i koja ste godina studija?
- Koji je bio glavni razlog da ste se odlučili za vaš fakultet/studij? Je li to što ste (*skupina kojoj studenti pripadaju*) utjecalo na vaš odabir studija?

USPJEŠNOST STUDIRANJA – PREDUVJETI I PREPREKE ZA USPJEH U STUDIJU

OSOBNI PREDUVJETI I PREPREKE ZA STUDIRANJE:

- Što je po vama potrebno da netko bude uspješan u ispunjavanju svojih studentskih obveza (*misli se na individualne/obiteljske značajke studenata*)?
- Što sve otežava studiranje (*npr. teška financijska situacija, niska motivacija za studij, obiteljske obveze*)?
- Smatrate li da je vama kao (*skupina kojoj studenti pripadaju*) teže nego drugim studentima da budete uspješni? U čemu/po čemu vam je teže, kakva su vam iskustva?
- Postoje li još neke vaše osobne ili možda vaše obiteljske okolnosti koje biste istaknuli da vam otežavaju studiranje?

INSTITUCIJSKI PREDUVJETI I PREPREKE ZA STUDIRANJE:

- Koje su prepreke na razini institucije da budete uspješni u ispunjavanju vaših studentskih obveza (*posebno s obzirom na osobne/obiteljske okolnosti koje ste naveli*)?
- A na razini sustava (*npr. MZO, SC, Sveučilište, Veleučilište*)?
- Pomaže li vam vaša institucija u prevladavanju ovih prepreka?
- Kakva institucionalna podrška bi vam u tom smislu najviše pomogla? Imate li potrebu za nekim specifičnim resursima na instituciji?
- Ako imate neki problem, kome se možete obratiti na vašoj instituciji? Jeste li zadovoljni tim mogućnostima? Kakva su vaša iskustva? (*Jeste li se već nekome obratili za pomoć/podršku? Jeste li dobili podršku? U čemu se ona sastojala. Jeste li zadovoljni podrškom?*)
- Kako biste ocijenili vašu komunikaciju s profesorima (*jesu li susretljivi, dostupni, uzimaju li u obzir vaše potrebe*)?
- Postoji li podrška među studentima? (*Pomažu li vam kolege/ice na studiju? Oslanjate li se na njih?*) Ako postoji, opišite tu podršku. Ako ne postoji, zašto ne postoji?

USPJEŠNOST I ZADOVOLJSTVO STUDIJEM – OSOBNO

- Jeste li zadovoljni svojim studijem do sada? Što vas veseli, a što brine?
- Očekujete li da ćete uspješno završiti vaš studij? O čemu to najviše ovisi? (*kvaliteta nastave, financije...*) Planirate li nastaviti studij na diplomskoj razini? Ako ne, zašto? A na doktorskoj?
- Jeste li ikada pomislili na odustajanje od studija? Zašto? Odustajanje od ovog studija ili općenito od studiranja?
- Jeste li bili, ili možda planirate, mobilnost u inozemstvo tijekom studija? Ako ne planirate, zašto?

ŽIVOT TIJEKOM STUDIJA

- Čime ste najzadovoljniji vezano uz život uz studij? Što vas smeta? Što biste voljeli da je drugačije?
- Imate li potporu obitelji/vama bliskih osoba vezano uz studij (*financijsku, emocionalnu...*)?
- Gdje živite tijekom studija (*u studentskom domu...*)? Je li taj smještaj adekvatan vašim potrebama koje imate na studiju?
- Uspijevate li financijski pratiti zahtjeve studentskog života?
- Primate li stipendiju (i koju)? Jeste li zadovoljni mogućnostima za stipendiranje?
- Što vam se čini, kako izgleda vaš studentski život u odnosu na onaj drugih studenata (*slobodno vrijeme, studijske obveze, uvjeti za učenje itd.*)?

Prilog 2. Interview guideline for focus groups with underrepresented and vulnerable groups of students

ON STUDY SELECTION

- To begin with, please tell us which college are you at, which programme/course are you studying and what year are you in?
- What was the main reason you chose your college/study? Did the fact that you are (*the group to which the students belong*) influence your choice of study?

STUDY SUCCESS - PREREQUISITES AND OBSTACLES TO SUCCESS IN STUDY

PERSONAL PREREQUISITES AND OBSTACLES TO STUDYING:

- According to you, what is it necessary for someone to be successful in fulfilling their student obligations (*referring to students' individual/family characteristics*)?
- What makes it difficult to study (*e.g. difficult financial situation, low motivation to study, family commitments*)?
- Do you think that for you as (*the group to which the students belong*) it is harder than for other students to be successful? In what way is it harder for you, what are your experiences?
- Are there any other personal or family circumstances you would point out that make it difficult for you to study?

INSTITUTIONAL PREREQUISITES AND OBSTACLES TO STUDYING:

- What are the obstacles at the institution level to be successful in fulfilling your student obligations (*especially given the personal/family circumstances you have stated*)?
- And at the system level (*e.g. Ministry of Science and Education, Student Centre, University, Polytechnic/ University of Applied Sciences*)?
- Does your institution help you overcome these obstacles?
- What kind of institutional support would help you most in this regard? Do you need some specific resources at the institution?
- If you have a problem, who can you contact at your institution? Are you satisfied with these options? What are your experiences? (*Have you contacted someone for help/ support yet? Did you get support? What did it consist of? Are you satisfied with the support?*)
- How would you evaluate your communication with professors (*are they helpful, available, do they take your needs into account*)?
- Is there support among students? (*Do your colleagues help you in your study? Do you rely on them?*) If so, please describe this support. If it doesn't exist, why doesn't it exist?

PERFORMANCE AND STUDY SATISFACTION - PERSONAL

- Are you satisfied with your study so far? What makes you happy and what concerns you?
- Do you expect to successfully complete your studies? What does that depend on the most? (*quality of teaching, finances...*) Do you plan to continue your studies at the graduate level? If not, why? And the doctoral one?
- Have you ever considered giving up your studies? Why? Quitting this study or studying in general?
- Have you been on mobility programmes abroad, or maybe plan to, during your studies? If not, why?

LIFE DURING STUDYING

- What makes you most satisfied regarding your life during studying? What bothers you? What do you wish was different?
- Do you have support from your family/close ones regarding your studies (*financial, emotional...*)?
- Where do you live during your studies (*in the dormitory...*)? Is this accommodation adequate for your study needs?
- Do you manage to keep up with the demands of student life financially?
- Do you receive a scholarship (and which one)? Are you satisfied with scholarship opportunities?
- What do you think your student life looks like in comparison to that of other students (*leisure time, study obligations, learning conditions, etc.*)?